

VIGILIA

45. évf. 5. szám

1980. május hó

Kiss László: Jézus csodáinak megközelítése

**Lukács László: Az evangélikus-katolikus
teológiai párbeszéd**

Bajomi Lázár Endre: Ego sum captivus gallicus

Paul Lemaire: A Gestapo foglya

Hölvényi György: Faludi Ferenc

**Korzenszky M. Richárd: A „Szent ember”
és az aszketikus hagyomány**

**Czére Béla: Kolozsvári Grandpierre Emil
pályakezdő évei (II.)**

Kiss Gyula: Turintól Mexikóig (útleírás)

**Galambosi László, Keresztury Dezső, Bárdosi Németh János,
Fáy Ferenc és Simándi Ágnes versei**

**Volly István: Faludi bőjténeke — Giczey György: A nicaraguai püspökök pásztorlevele
Reisinger János-Galamb Zoltán: A 75 éves József Attila — Hegyi Béla: Berki Viola
világa — Síki Géza: Vészi Endre versei — Vattay Elemér: Boromisza Zsolt kiállítása
Pilinszky János: Köszönet — R. L.: Bevezető oratóriumokhoz — Tájékoztató**

Précis: français, deutsch, English

KISS LÁSZLÓ	Jézus csodáinak megközelítése — — — — —	289
BALÁZSOVICS MIHÁLY	Megkísérlek (vers) — — — — —	299
LUKÁCS LÁSZLÓ	Az evangélikus—katolikus teológiai párbeszéd — —	300
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Hálálkodó pásztorok (Faludi Ferenc emlékére) (vers) —	304
HÖLVÉNYI GYÖRGY	Faludi Ferenc (1704—1779) — — — — —	305
KORZENSZKY MIKLÓS		
RICHARD	A „Szent ember” és az aszketikus irodalmi hagyomány — — — — —	311
BARDOSI NEMETH JÁNOS	Képeit hazám, Csak ez a félelem, Pásztor, Keresztek, A fák királya (versek) — — — — —	318
CZÉRE BÉLA	Kolozsvári Grandpierre Emil pályakezdő évei (II.) —	319
KERESZTURY DEZSŐ	Végtelenek közt (vers) — — — — —	325
BAJOMI LAZÁR ENDRE	Ego sum captivus gallicus — — — — —	326
LEMAIRE, PAUL	A Gestapo foglya (részlet A szökés című kiadatlan emlékiratból, fordította Szoboszlai Margit) — — —	329
SIMANDI ÁGNES	Három vers, Beszélgetés (versek) — — — — —	333
BOGÁTI PÉTER	Turintól Mexikóig — — — — —	334
KISS GYULA	Ütleírás — — — — —	335
FAY FERENC	Gallyazó, Villázó, Magány, Félelem, Arckép szemfedővel (versek) — — — — —	342

NAPLÓ

Volly István: Faludi böjti éneke — 344; Reisinger János-Galamb Zoltán: A 75 éves József Attila — 346; Hegyi Béla: Berki Viola világa — 349; Siki Géza: Vészi Endre versei — 351; Giczgy György: A nicaraguai püspökök pásztorlevele — 353; Vattay Elemér: Boromisza Zsolt kiállítása — 355; Pilinszky János: Köszönet — 356; R. L.: Bevezető oratóriumokhoz — 357; Igegen nyelvű tartalomjegyzék — 358; Tájékozódás — hátsó külső borítón.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KAROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjesztő, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjesztő a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyedévre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

Jézus csodáinak megközelítése

Goethe, a nagy német költő még joggal mondhatta: „A csoda a hit legkedvesebb gyermeke!” —, ma viszont a hívő embereknek is nehézségeket okoz, ahelyett, hogy hitüket lendítené. Az evangélium Isten Szava; Jézus csodáiról olvasva mégis olykor elbizonytalanodunk, zavarba jövünk. A csodát már nem érezzük hitünk támaszának és bizonyítékának, hanem inkább terhének, akadályozójának, mert könnyen kételyek támadnak bennünk a csodaelbeszélések hitellességére vonatkozóan, mert a csodákat nem tudjuk beleilleszteni „természettudományos világképünkbe”, és az sem világos előttünk, mi volt Jézus célja csodáival?

A csoda fogalma, nehézségei

Mindennapi életünkben, a köznyelvben sokszor használjuk ma is a „csoda”, „csodálatos” kifejezéseket. Beszélünk például az Ókor hét csodájáról; „gazdasági csodát” emlegetünk, ha egy ország gyors gazdasági fellendüléséről hallunk. A „csodálatos teljesítmény” kifejezést sportközvetítésekben éppúgy hallhatjuk, mint nagy erőfeszítést kívánó munkák jelzésére. A rádiót, televíziót a „technika csodájának” nevezték éppúgy, mint az ürrepülést, az ember Holdra szállását. „Csodás”-nak mondható az állatok ösztöne, tájékozódó képessége, de „csodálatos” az emberi hősiesség, hűség, szeretet, áldozatvállalás vagy a szerelem is. A *Szentírás csodafogalma* azonban nem azonos a köznyelvben használt „csoda” értelmével. — Jézus korában a csoda nem jelentett „olyan történetet, amely fölülmúlja a természettörvényt” — ahogyan később a hitvédők a csoda fogalmát meghatározták. Már csak azért sem, mert az Ókorban nem ismerték a „természettörvényt” mai fogalmát. A Biblia emberének csoda volt minden olyan esemény, amelyben megsejtette, hogy Isten tevékenykedik. Ez az esemény lehetett egy hirtelen kitört vihar vagy annak gyors lecsillapodása, egy csata kimenetelének szerencsés fordulata, váratlan gyógyulás, vagy más, hasonló esemény, amire senki se számított.

Jézus csodáinak értelmezési nehézségeit egyrészt a természettudományok gyors fejlődése következtében kialakult szemléletmód okozza. A mai ember törekszik *mindenre természetes magyarázatot találni* és vagy *tagadja Isten létezését*, vagy elveti *közvetlen beavatkozásának lehetőségét*. A történeti kutatások és a szellem-tudományok fejlődése újabb szempontból vetette fel Jézus csodáinak kérdését: Mi a valós alapja, reális magja az úgynevezett „csodaelbeszéléseknek”, mennyit formált, alakított ezeken a keresztény ősközösség, illetve az evangélium „szerkesztője” a maga céljának megfelelően? — Még súlyosabb kérdés: Modern világunkban mit kezdjünk Jézus csodáival? — Nem térhetünk vissza a tudományt megelőző úgynevezett „naiv gondolkodáshoz”? Vagy rakjuk el a csodákat a „régiségek múzeumába”, mítoszok, mesék, legendák világába? Vagy próbálkozunk meg „természetes magyarázatokkal”?

A ma embere *Jézusban nem annyira a „csodatevő hóst” keresi*, mint inkább a szerető testvért, a segítő jó barátot. És, ha — tegyük fel, — feltűnő dolgot vitt is végbe Jézus ezelőtt közel kétezer évvel, *mit számít az nekünk?* — Ugyan *miért tette?* Közfeltűnést, bámulatoí akart kelteni? Istenségét, isteni küldetését akarta tán bizonyítani? — De hisz oly kevesen hitték neki! — Vagy talán *jobbá akarta tenni a világot, az embereket?* — De olyan kevesen lettek igazán jobbak. Nem tudott minden éhezőt jóllaktatni, nem gyógyított meg minden beteget, nem törölte le minden könnyet. És nem neveltes-e ma „ördögűzésről” beszélni, főleg az úgynevezett „Klinkenberg”-i eset után, amikor ördögűzés után, orvosi kezelés hiányában éhen halt egy fiatal lány? — A Szentírásban leírt tünetek alapján Jézus ördögűzéseinél is inkább epilepsziásokra, dühöngő örültekre, holdkórosokra és elmebetegekre kell gondolnunk.

Jézus csodáinak sajátos vonásai

Fel kell tárnunk Jézus csodáinak jellemző tulajdonságait, mert *ezek különböztetik meg Őt minden más csodatevőtől, ezek adják meg csodatetteinek különlegességét és értelmezésük kulcsát is.*

Jézus minden törekvése a mennyei Atya akaratának teljesítésére irányul, ez az ő „eledele” (vö. Jn 4,34). Mindenben Istent akarja megdicsőíteni. Amikor a gerazai megszállottat meggyógyítja, az kéri, hogy csatlakozhassék Jézushoz, de Ő „nem engedte meg neki. Menj haza a tieidhez — mondta neki — s beszéld el, mily nagy dolgot tett veled az Úr, hogyan könyörült meg rajtad” (Mk 5,19). A bēna fiú meggyógyulása után „szemük láttára rögtön felkelt, fogta az ágát, amelyen feküdt és Istent dicsőítve hazament. Mindnyájukat ámulat fogta el, magasztalták Istent...” (Lk 5,25k). A vakon született fiú meggyógyításában is „Isten tetteinek kell nyilvánvalóvá válnia” (Jn 9,3). Lázár halála és feltámasztása is „Isten dicsőségére lesz” (Jn 11,4) és az emberek hitét mozdítja elő (vö. Jn 11,15,42), hogy „meglássák Isten dicsőségét” (vö. Jn 11,40).

Jézus sohasem tesz csodát *a látványosságért* magáért, sem amikor „jelet kérnek tőle” (Lk 11,29), sem amikor Heródes kíváncsian csodát vár tőle (vö. 23,8). Nem tesz csodát *saját érdekében* sem amikor a sátán megkísérti (vö. Mt 4,1kk; Lk 4,1kk), sem amikor arra kéri „szállj le a keresztről!” (vö. Mt 27,40; Mk 15,32).

Jézus csodáit egyszerűen lehetetlen kiküszöbölni az evangéliumokból, mert szoros és belső összefüggésben vannak *küldetésével, sorsával*, mint Isten elközelgő Országának jelei. Jézus küldetése: Isten Országának hirdetése, ezért bűnbánatra és az evangéliumba vetett hitre szólít fel (vö. Mk 1,14k). Ennek az Országának az elérkezését jelzi az „ördögök kiűzése Isten ujjával” (Lk 10,17) (vö. Lk 11,20). A testi bajoktól betegségektől való csodás megszabadítás gyakran a *bűnök megbocsátásához* kapcsolódik (vö. a bēna fiú meggyógyítása és bűneinek megbocsátása Mk 2,1kk parr).

Jézus csodái és tanítása sem választhatók el egymástól. A csodás kenyérszaporítás után beszélt az „élet kenyéréről” a kafarnaumi zsinagógában: „ne romlandó eledelért fáradozzatok, hanem olyanért, amely megmarad az örök életre. Ezt az Emberfia adja nektek, aki mellett az Atya tett tanúságot” (Jn 6,27). — A vakon született fiú meggyógyítása után ezt mondja: „Azért jöttem a világba, hogy ítéletet tartsak, hogy *akik nem látnak, azok lássanak...*” (Jn 9,39). Lázár feltámasztása előtt ezt mondja: „Én vagyok a Feltámadás és az Élet, Aki hisz bennem, még ha meghal is, élni fog. Az, aki úgy él, hogy hisz bennem, *nem hal meg örökre*” (Jn 11,25k).

Ugyancsak szoros kapcsolat van Jézus csodái és sorsa alakulása közt. Történeti tény, hogy Jézust halálra ítélték és keresztre feszítették. A halálra ítézés okai közt voltak Jézus csodái is; szombaton végzett gyógyításai is. A bēnakezü ember szombaton végbevitt gyógyítása után a farizeusok a Heródes-pártiakkal együtt „tanakodni kezdtek, hogyan okozhatnák vesztét” (Mk 3,6). Szombaton gyógyította meg a nyomorék asszonyt is az egyik zsinagógában, emiatt felháborodottan támadt rá a zsinagóga elöljárója (vö. Lk 13,14). Két nagy csodája: a vakon született fiú meggyógyítása és Lázár feltámasztása pedig — János evangéliumának elbeszélése szerint — *döntő módon járult hozzá, hogy halálra ítélje őt a főtanács*: „Mit tegyünk? Ez az ember nagyon sok csodát tesz, ha tovább tűrjük, mindnyájan hinni fognak benne aztán jönnek a rómaiak és elpusztítják szentélyünket is, népünket is” (...) — Kaifás javaslata: „Jobb, ha egy ember hal meg a népért, mintsem az egész nép elpusztuljon” (Jn 11,47k. 50).

Jézus csodái és a Jézusba vetett hit között érdekes összefüggést figyelhetünk meg. Jézus néha a hitet a csoda feltételeként kívánja meg. Márk evangélista szerint Názáretben azért nem tudott csodát tenni, mert ott nem hittek benne (6,5). Máskor Jézus ezt mondja: „*Hited meggyógyított!*” (A jerikói vak meggyógyításakor: Mk 10,52; a háláadásra visszatérő, megtisztult leprásnak: Lk 17,19; a vér-folyásból kigyógyult asszonynak: Mk 5,34). Máskor meg éppen a csoda ébreszt hitet. Jézus — miután járt a vízen, — beszáll a bárkába, apostolai „térde hullottak előtte és megvallották: valóban Isten Fia vagy!” (Mt 14,33). Lázár feltámasztása után is a zsidók közül „sokan hisznek Jézusban” (Jn 11,45). A kánai menyegzőn végbevitt csodája után „tanítványai hitték benne” (Jn 2,11). A meggyógyult vak is eléje borulva kiáltja: „Hiszek, Uram!” (Jn 9,38).

„Hiszek! Segíts hitelenségemen!” (Mk 9,24) — kiált fel őszinte megrendült-ségében az epilepsziás fiú édesapja és ezzel azt fejezi ki, hogy a hit sohasem lezárult, tökéletes erény, hanem állandóan fejlődő, bontakozó, néha meg-meg-torpanó, majd újból kezdő és Isten segítségére rászoruló isteni ajándék és em-beri magatartás.

Jézus csodáinak egyik legeredetibb vonása, hogy mindegyik vagy Jézussal való személyes kapcsolatból indul ki, vagy személyes kapcsolatot teremt. Ezt nem értették meg azok, akik csak „jeleket” kívántak. „Miért akar jelet ez a nem-zedék?” — kérdezte. Igazán mondom — *ez a nemzedék nem kap semmiféle jelet!*” (Mk 8,12).

A legtöbb csodaleírás érzékelteti ezt a személyes kapcsolatot. Jézus ellátogat Péter anyósának házába. Az anyós lázasan, betegen fekszik. Jézus „odament hoz-zá, s kézen fogva fölsegítette. Erre megszűnt a láza és kiszolgálta őket” (Mk 1,30k). Milyen jószágosan mondja Jézus a béna fiúnak: „Fiam! Bűneid bocsánatot nyertek” (Mk 2,5). Közvetlenségét érezhetjük a vér folyásos asszony meggyógyítá-sakor is, — aki talán szegyeelte betegségét — és félénken vallotta be, hogy meg-érintette Jézus ruháját: „Leányom, hited meggyógyított! Menj békével és ma-radj egészséges!” (Mk 5,34). És milyen gyöngéden fogja meg Jairus lányának ke-zét: „Talita kum! — Kislány, kelj föl!” (Mk 5,41) Egy szír-fóníciai pogány asz-szony arra kéri, űzze ki leányából a gonosz lelket. Jézus elutasítja kérését mond-ván: Nem való elvenni a gyerekektől a kenyeret és a kiskutyának dobni! — Az asszony azonban nem sértődik meg, szellemesen válaszol: „Igen Uram, de azért a kiskutyák is esznek az asztal alatt abból, amit a gyerekek elmorzsol-nak.” Jézus mi mást válaszolhatott erre? „Ezekért a szavakért menj, a gonosz lélek elhagyta lányodat” (Mk 7,24—30). A csodás módon meggyógyítottak közül sokan követték Jézust, köztük „néhány asszony, akiket a gonosz lelkektől és különféle betegségektől megszabadított, — Mária, mellékevéen magdalai, akiből hét ördög ment ki, Johanna, Heródes intézőjének, Kuzának a felesége, Zsuzsanna és még sokan mások...” (Lk 8,2k). Jézus irgalmas szeretetéből fakadó jó csele-kedetért személyes viszonzást vár. Ezért fáj neki, hogy a meggyógyított tíz lep-rás közül csak egy tér vissza hálát adni. „Hát a kilenc hol maradt? Nem akadt más, csak ez az idegen, aki visszajött volna, hogy *dicsőítse Istent?*” — kérdezi csalódottan (Lk 17,17k). A hálára, viszonzásra, Jézus követésére hívó fel-szólítást csak kevesen értik meg. Pedig Jézus az „élet terheit” hordó embereket hívja magához: „Gyertek hozzám mindnyájan, akik elfáradtatok, és én megkön-nyítlek titeket. Vegyétek magatokra igámat és tanuljatok tőlem, mert szelíd va-gyok és alázatos szívű, s megtaláljátok lelketek nyugalmát” (Mt 11,28k).

Jézus csodáinak ez a jellege különösen kitűnik, ha összehasonlítjuk a kora-beli más csodaelbeszélésekkel. Ilyen csodákról olvashatunk a hellénista irodalom-ban és Istent dicsőítő himnuszokban (1), továbbá az úgynevezett „arétológiai-kban” (erénytanokban), amelyek egy-egy Isten hatalmát dicsőítik nekik tulajdo-nított csodákkal kapcsolatban (2). A görög-római „gyógyító-istenek” (Aszklepiosz, Szerapisz) szentélyeiben is találtak fogadalmi táblákat. Ezek közül a legérde-kesebbek Aszklepiosz istennek Epidaurosz városában egykor nagy látogatottság-nak örvendő szentélyében talált oszlopokra írt csodaelbeszélések. Négy oszlopon mintegy nyolcvan csodás gyógyulásról olvashatunk (3). Néhány érdekes leírást röviden ismertetünk. Egy Kleo nevű nő „ötéves terhesség után” a szent helyen egy fiúgyermeket szült, és a fiú, rögtön születése után megmosakodott a forrás-nál és anyja körül kezdett futkározni. Euhipposznak egy lándzsa hegye fúródott állkapcsába és így élt öt évig. Amikor mély álomba merült a szentélyben, Aszklepiosz isten kivesszi a lándzsahegyet. A fiú egészségesen tér haza, — kezé-ben a lándzsavéggel. — Egy félszemű athéni nő: Ambrózia álmában meggyógyul, de mivel előzőleg gúnyolódott a gyógyulásokon, egy ezüsből készült kis malac-figurát kell felfüggesztenie a szentély falára.

A csodatevő bölcselők közül Tyanai Apollót kell kiemelnünk. A Kr. u. I. században élt, többnyire Kisázsiaiban működött. 217 táján Filosztratosz írta meg életrajzát és ebben mintegy húsz csodáját sorolja fel (4). Feltámasztott egy halott menyasszonyt, akit vőlegénye sirva kísért a temetőbe. Ezenkívül olvashatunk egy sánta, egy vak, egy béna, egy nehéz szülés előtt álló nő és egy dühöngő elmebeteg meggyógyításáról, négy ördögűzésről és hat úgynevezett természeti cso-

dáról. Apollót „Isteni férfinak” (theiosz anér) tartották; — Filosztratosz szerint inkább „bölcsh ember” volt; csodái is bölcsességének mintegy illusztrációi. Tanítványokat is gyűjtött maga köré, ezeket is a „bölcshségre” tanította.

Csodákról, ördögűzésekről olvashatunk a zsidó irodalomban is. „A rabbinikus hagyomány szerint a Messiás csak Isten egyszerű eszköze lesz, minthogy az Úr személyesen hajtja végre a megváltás művét; ha mégis jeleket és csodákat vártak a Messiástól, — ez csak azért volt — hogy a nép megbizonyosodjék a messiási kor hajnalának végérvényes felragyogásáról” — írja Kurt Hruby tanulmányában (5). A Talmud és a Midrás is leírja néhány rabbi csodatetteit, ördögűzéseit. R. Hanina b. Dossa — a Jeruzsálemi Talmud szerint — már „saruja levetésével” (az imához való készülődés jeleként) esőt tudott előidézni (6).

Ha ezeket és egyéb korabeli csodákat összehasonlítjuk Jézus csodáival, megállapíthatjuk, hogy ezek *megmaradnak egy kis körben*. Vagy a „kultikus környezeten” belül maradnak, — természetes gyógymódokat is alkalmazva — és a szentély papjainak „anyagi hasznára is” törekszenek, — mint a legtöbb *epiduroszi* és az istenek szentélyeihez kötődő csodáknál látjuk, — amellet néha egészen fantasztikus elemeket is tartalmaznak; — vagy egy bölcsh, — ma úgy mondanánk inkább „karizmatikus” ember *jótéteményei* (Tyanai Apolló), vagy pedig *megmaradnak az egyéni és alkalmi segítés keretein belül*, (Egyéb hellenisztikus és rabbinisztikus csodák) vagy csak merőben a „látványosságra” törekvő „prodigiumok”, amelyeknek esetleges történeti magvát teljesen elfedik a fantáziaszülte színes, túlzó képek.

Jézus csodáit szem- és fültanúk beszélnek el. Ezek a csodák sohasem maradnak meg az egyszeri segítés szűk emberi keretein belül, hanem mindig az egyetemes és végső üdvösség szimbólumai. — Jézus maga a „megszemélyesült isteni uralom”. Páratlan, egyedülálló személyiség az emberiség vallástörténetében, aki csodatetteiben *egybekapcsolja a jelenben nyújtott segítséget az eljövendő, egyetemes üdvösséggel*. Jézus csodái nemcsak önmagukban értékek, hanem az elkölzelgő Isten Országának jelei! Így kell értelmezni az *ördögök kiűzését* (vö. Lk 11,20). A börtönben sýnlódó és Jézus iránt érdeklődő Keresztelő Jánosnak ezt üzeni: „Menjetek s adjátok tudtul Jánosnak: amit hallotok és láttok: Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak feltámadnak, a szegényeknek pedig hirdetik az evangéliumot. Boldog, aki nem botránkozik rajtam” (Mt 11,4–6). — A béna fiúnak először *bűneit bocsátja meg*, bénaságából csak azután gyógyítja ki (vö. Lk 5,17–26; parr.). Amikor a kiküldött 72 tanítvány örömmel újságolja: „Uram (...) nevedre még a gonosz lelkek is engedelmeskedtek nekünk” — ezt válaszolja: „De mégse annak örüljétek, hogy a gonosz lelkek engedelmeskednek nektek, inkább *annak örüljétek, hogy nevétek fel van írva a mennybe*” (Lk 10,17.20.).

Bizonyítják-e Jézus csodái isteni küldetését? — Erre a kérdésre így válaszolhatunk: *Alkalmak ennek bizonyítására, de ezt nem mindenki fogadta el* — már Jézus korában sem. Jézus maga kéri: „Ha nekem nem hisztek, *higgyetek a tetteknek*, hogy végre lássátok és értsétek: az Atya bennem van s én az Atyában vagyok” (Jn 10,38). „A tettek, amelyeket Atyám nevében végbeviszek, *tanúságot tesznek mellettem*” (Jn 10,25).

Erre hivatkozik Szent Péter első pünkösdi beszédében is: „A názáreti Jézust az Isten igazolta előttetek a hatalmas csodákkal és jelekkel, amelyeket, — amint tudjátok — általa vitt végbe köztetek” (ApCsel 2,22). A jeruzsálemi hívek is ezért imádkoznak: „Nyújtsd ki kezedet, hogy *gyógyulások menjenek végbe, jelek mutatkozzanak és csodák történjenek* szent szolgád, Jézus nevében” (ApCsel 4,30).

A *hitetlen embernek* azonban, — aki megátalkodik hitetlenségében — *nem bizonyító erejű jel* még a halottak feltámadása sem. A dűsgazdagról és a szegény Lázárról szóló történet végén Ábrahám ezt mondja a pokol lángjaiban gyöttrődő, ám testvérei sorsáért aggódo egykori gazdag embernek: „Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, — ha a halottak közül támad fel valaki, — annak sem hisznek” (Lk 16,31). Ezért állapítja meg Szent János: „Jóllehet *ennyi csodát tett (Jézus) a szemük láttára, mégsem hitték benne*” (12,37). De még a benne hívők közül is sokan *nem mérték hitüket megvallani*, mert „többre tartották az emberek megbecsülését, mint az Isten dicsőséget” (Jn 12,43). Ezért még a Jézus nevében művelt csodák sem biztosítják a „mennyeek országát” (vö. Mt 7,21–23).

Jézus csodái az egyetemes, *végző üdvösség szimbólumai, elővételezései, előkészítői*. Szent Pál a Korintusiaknak írt első levelének tizenkettedik fejezetében a Szentlélektől Krisztus testének építésére kapott kegyelmi adományok közé sorolja a „csodatevő hatalmat”, a „gyógyító erőt” (12,28), de azután figyelmeztet: „Törekedjete az értékesebb adományokra! Ezért mindennél magasztosabb utat mutatok nektek” (12,31). A „mindennél magasztosabb út” és kiválóbb adomány a *szeretet* (vö. 1Kor 13. fejj.). A csodák: Isten tanúsága Jézus mellett. „Az Isten tanúsága az, hogy tanúságot tett a Fia mellett. (...) ennek a tanúságnak az a tartalma, hogy az Isten örök életet adott nekünk, s ez az élet az Ő Fiában van” (1Jn 5,9.11).

A csodák megközelítései

Egy szobrot körüljárhatunk, lefényképezhetjük előlről, oldalról, felülnézetben. A szobor ugyanaz marad, bár a képek mindig kissé másnak mutatják. Az ilyen különböző megközelítések egybevetése, összehasonlítása *teljesebb megértést nyújt Jézus csodáiról*, és előkészíti annak megfontolását: mit jelentenek életünkben Jézus csodái?

A csodákat mindig „*emberi képességeket meghaladó erőknek*” tartották a zsidók, a pogányok éppen úgy, mint az első keresztények. Szent Ágoston a csodákat a „teremtés szituációjába” helyezi és mint „gyorsított növekedést”, „gyorsított gyógyulást” fogja fel, mert szerinte a legnagyobb csoda maga a *teremtés*. A természetben rend uralkodik, a csodákban viszont láthatatlan, rejtett eszmei magvak (rationes seminales) csíráznak ki. Így a csoda — Ágoston szerint — fölülmúlja ugyan a természet megszokott mértékét, de nem múlja felül a maga teljességében vett teremtést.

Szent Anzelm a csodák okát *Istenben látta*, — mint később Aquinói Szent Tamás: A csoda a *természet rendjén kívül esik*, (praeter naturam) — szerzője Isten. — A későbbiek során a csodák természetfölöttiségét úgy értelmezik, hogy különbséget tesznek *Elsődleges Ok* (Isten) — és *másodlagos okok* (teremtmények) között. A skolasztikus bölcsélet általánosan elfogadott értelmezése szerint a csodát közvetlenül Isten hozza létre a *másodlagos okok felfüggesztésével, megkerülésével vagy kikapcsolásával*. Az érvelés így hangzik: Amit Isten megtehet másodlagos okokon keresztül, azt közvetlenül is megteheti; — hiszen Isten teremti, fenntartja, kormányozza a világot, közvetlenül közreműködik minden teremtetten ok tevékenységével. — Ez a felfogás szoros összefüggést lát Isten szabadsága és a természettörvények úgynevezett „feltételes szükségszerűsége” között (7). *Hiányossága* ennek a felfogásnak, hogy Istent mint saját művét karbantartó, javítgató mestert képzelet el, s egy sikra helyezi az isteni közbeavatkozást a teremtményi okok tevékenységével, és ezzel helytelenül értelmezi Isten világon felettségét (transzcendenciáját) és evilági közvetlenségét (immanenciáját) is.

A katolikus teológia sajnos sokáig nem vette komolyan a természettudományok, a történettudomány, az embertudomány és szellemtudományok fejlődése nyomán kibontakozó *világképet* és kitartott a skolasztikus megoldás mellett. Ez az értelmezés közben *egyre tarthatatlanabbá vált* nemcsak a *modern gondolkodás számára*, hanem a *mélyebben átértett metafizika se igazolta*, és később az is kiderült, hogy a *Szentírás és a hagyomány* helyes magyarázatához sem szükséges, hogy a csodát Istennek a világ rendjébe való közvetlen beavatkozásaként értelmezzük. Ezért a katolikus teológusok egy csoportja — a múlt század vége óta — Maurice Blondel bölcselő, Newman bíboros és a kibontakozó *biblikus tudományok* hatására egyre inkább a *csodák jelszerűségét hangsúlyozza*. A csoda jel, amely tanúsítja Isten üdvösséget felkínáló szeretetét és felszólít a hitre (8). F. Taymans szerint az *1. Vatikáni zsinat* szintézisbe hozta a hagyomány két nézőpontját, amikor a csodát olyan *rendkívüli eseménynek* minősítette, amely *mindig vallási összefüggésben* történik (9).

A napjainkban egyre általánosabbá váló *katolikus metafizikai értelmezés* szerint a csoda *Istentől mindig másodlagos okokon át létrehozott esemény*. Isten sohasem lép a másodlagos okok helyébe — vallja P. Schoonenberg (10). Isten a létet is, a cselekvést is *saját tulajdonukul* adja a másodlagos okoknak. Ha Isten több erőt ad, a teremtmény is jobban kiveszi részét a cselekvésből. Isten „természetfölötti beavatkozása” tehát *nem kapcsolja ki a természetes okokat, hanem*

inkább fokozottabb mértékben bekapcsolja a tevékenységbe! Ezt a véleményt fejti ki és alapozza meg a magyar származású *Weissmahr Béla* müncheni professzor is (11). *R. Sonnen* (12) a kérő ima hatásának megértéséhez azt ajánlja, hogy mélyebben gondoljuk át Isten transzcendenciáját és immanenciáját. Isten — rejtett módon — mindenütt jelen van, a természet „zárt oksága” csak a dolgok felszíne, egy belülről ható szabad valóság megnyilvánulása. Hasonló ahhoz, mint amikor *szabad akaratommal* mozgatom tagjaimat, — és mégis minden a *fiziológiai törvények szerint megy végbe*, — az én irányításomra. A csoda „belső valósága” csak a befelé nyitott ember előtt tárul fel. „Ha egyszer a *megtestesülést elfogadjuk*, akkor nem húzhatunk többé határt a között, ami felfogásunk szerint lehetséges, — és ami nem lehetséges. (...) A lehetetlen és lehetséges közötti határ meghúzását szívesebben alapoznám arra a gondolatra: *Nem tudhatjuk, mit jelent Isten világon kívülsége világon belüli tevékenységében*” (13) — írja *W. A. de Pater*, aki a nyelvelzés segítségével keresi a csoda és a természet-tudományok összefüggését.

Ez a metafizikai értelmezés, amely szerint Isten soha nem közvetlenül, hanem mindig teremtményeken át hozza létre a csodákat, —
 — *nem jelenti az isteni cselekvés egy szintbe hozását a teremtményi tevékenységgel*;

— *nem jelenti Isten függetlenségének, szabadságának tagadását*;

— *ugyanakkor tisztán megőrzi az isteni tevékenység különleges jellegét.*

Igy Jézus csodáit is értelmezhetjük a *természettörvények felfüggesztése nélkül*, és a *hitet nem a természetes megismerés ellentétéként*, hanem az emberi megismerés mélységi dimenziójaként fogjuk fel, „amely az Istennel személyi közösségre hivatottságunk alapján kezdetlegesen már az ember mindenféle személyes megismerésében *jelen van*, — ezt azután — *vagy pozitíven kibontakoztatjuk, vagy negatíven elfojtjuk magunkban*” (14).

Végül még két megjegyzést kell tennünk:

1. A csoda *lehet Jézushoz vezető út, de nem mindenkinek és nem mindig*, nem kizárólagosan: *vannak más utak is!* (Igehirdetés, az élet tanúságtétele, vértanúság, stb.).

2. Másrészt viszont a csoda lehetősége, ténye, és biztos felismerhetősége ma is a *teológia lényeges kérdése*. Vonatkozik ez elsősorban Jézus csodáira. A csodákban ugyanis Isten szabadon és személyesen tevékenykedik a világban. Szabad és személyes isteni tett nélkül viszont „nem lenne üdvösségtörténet, nem lenne ki nyilatkoztatás, sőt: Isten személyes voltáról se lenne semmi biztos ismeretünk. Az üdvösség személyes Istenébe vetett hit és az a meggyőződés, hogy Isten nem hagyja magára az általa teremtet világot, — hanem üdvösségi tetteit szabadon és hatalmasan viszi végbe a történelemben és a természetben — ugyanannak két aspektusa. Am ebből az is következik, hogy *Isten evilágba való közvetlen és különleges belenyúlásának a fogalma lényeges eleme a hitnek*. Elgondolhatatlan enélkül a szó teológiai értelmében vett hit” (15) —, írja *Weissmahr Béla*.

A csodák hírére az emberek különbözőképpen reagálnak. Vannak hiszékeny emberek, de vannak túlzottan kritikusok is. A racionalisták szerint a csoda ellene mond a természet törvényeinek, tehát lehetetlen. A hívő ember válasza a csodára legyen kritikus, de nem eleve minden lehetőséget visszautasító! — „Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartsátok meg!” — figyelmeztet Pál apostol (1Tesz 5,21).

A *nem hívő racionalisták* különböző okokból utasították vissza a csodák lehetőségét. *Baruch Spinoza* filozófus kételkedett először módszeresen a csodákban azért, mert ellentétesnek látta azokat a *természettörvénnyel*. „Nincs csoda, (...) a régi vallásból semmi sem maradt, csak a külső kultusz (...), a hit semmi más, mint hiszékenység és előítéletek” — írja (16). *H. S. Reimarus* azt állítja, hogy a keresztény hit — korabeli formájában — csak babonáság lehet. Megkísérli a *csodák természetes magyarázatát* (17). *C. F. Bahr*d ugyancsak természetes módon értelmezi a csodákat, — a hitszónokoknak azt javasolja, hogy csak az „épületes tanításokat” magyarázzák, mert a *csodák inkább kételkedést keltenek, mintsem hitet* (18). *D. F. Strauss* kétségbe vona Jézus istenségét és a *csodák történetiségét*. Szerinte a csodaelbeszélések „a keresztény missziós hithirdetés mitikus költeményei” (19).

A hívők és nem hívők csoda-vitáiból IX. Piusz pápa egyetlen kiutat látott: megerősíteni a hagyományos, tekintélyi katolicizmust. Ezért adta ki az úgynevezett „Syllabust”, amely többek között elítéli azt a tételt, amely szerint a Szentírás csodaelbeszélései „költők kitalálásai” (20). Az I. vatikáni zsinat szerint a kinyilatkoztatás hitelességét isteni tették: csodák és jövendőlések bizonyítják (21). Maurice Blondel a csodát „Isten jeleként” értelmezi csakúgy, mint L. Monden is (22). Hangsúlyoznunk kell azonban a csodák esemény-jellegét, nehogy eltévedjünk a „mítoszok, mesék, legendák” útvesztőiben.

A liberális protestáns teológia elvetette a „közvetlen isteni beavatkozást”. Így viszont nehezen tartható a Jézus istenségébe vetett hit. Ezért Karl Barth arra szólít fel: „Vegyük komolyan a kinyilatkoztatást!” — Ám ennek tárgya: Jézus Krisztus és nem a biblikus világkép. A teremtetést is Isten „kegyelemszerű kiválasztásaként” értelmezi és elutasítja a „természetes istenismeret” lehetőségét. Rudolf Bultmann szerint nyilvánvaló, hogy a ma ember nem fogadhatja el az ókori bibliai világképet, amely különben se nem keresztény, se nem érthető, se nem lehetséges. Ezért a szentírási csodaelbeszéléseket mítosztalanítani kell, tanításukat életünkre kell alkalmazni és nem szabad „kozmosz értelmezést” keresni bennük!

A katolikus szentírástudósoknak XII. Piusz pápa „Divino afflante Spiritu” kezdetű enciklikája engedte meg a „történetkritikai módszer” alkalmazását 1943. szeptember 30-án (23). A Pápai Biblikus Bizottság instrukciója — VI. Pál pápasága idején — még szélesebb távlatokat nyitott 1964. április 21-én (24). Megengedte a „formai történeti módszer” alkalmazását és a hagyomány hármasságának fejlődési fokozata (Krisztus, apostolok, szent szerzők) közti különbségtételt. „Ha az exegeta nem ügyel mindarra, ami az evangéliumok keletkezésére és összeállítására vonatkozik, és nem veszi figyelembe mindazt, vagy nem helyesen alkalmazza, amit a legújabb kutatások hoztak, nem tölti be hivatását, hogy tekintse át mindazt, amit a szentírók szándékoltak és valóban mondtak” (uo.).

A csodák keresztény történetkritikája figyelembe veszi, hogy Jézus Krisztus történeti szituációban élt, kora embereivel érintkezett. Személye és tanítása egyeket vonzott, — ezek felismerték benne a Messiást — mások viszont nem veték figyelembe vagy elutasították. A Jézus Krisztusba vetett hit maga is „történeti tapasztalás”, — ami közvetítő hagyományozással jut el hozzánk. Erre a hagyományra is hatott a *további kultúra, világkép és a különféle nyelvi adottságok*. A kinyilatkoztatás igazságát ki kell emelnünk a történeti összefüggésekből, e szabály szerint: *Hitünk ugyan időhöz kötött gondolkodásban nyer kifejezést, de nem szabad egy korhoz kötött világképhez rögződni!*

Szükséges a szövegkritika ahhoz, hogy felismerjük a *mitikus elemeket*. Ezeket nem szétrombolni és nem kiküszöbölni akarjuk, hanem inkább *rámutatunk jelentést hordozó feladatukra*, hogy a Biblia képei a mai embernek is érthetők legyenek! Ugyanakkor tudomásul kell vennünk *megismerésünk korlátait* is, hiszen az Istenről szóló beszéd állandóan abban a veszélyben van, hogy értelmetlenné válik. Ezért van szükség képekre, szimbólumokra, példabeszédekre. „Egyre világosabban kitűnik, hogy a *mitikus szimbólumok* nem csupán egy ma már túlhaladott világkép kifejezési formái, hanem egyfajta *beszédmódot ábrázolnak*, és a valóság olyan dimenzióit tárják fel, amelyeket aligha lehet másképpen megragadni mint szimbólumokban” — írja Walter Kasper (25). A szentírási csodaelbeszélések „*kijelentési értékét*” át kell helyoznunk saját korunkba, hogy ne legyen a hit akadály a felvilágosult embernek sem, hanem *mindenkit elvezessen a hit igazságainak mélyebb megértéséhez*.

A csodaelbeszélések leírásában, végső megfogalmazásában figyelünk kell a *rövidítésekre, bővítésekre, egybekapcsolásokra*. Ezeknek a történeteknek egy része bibliai idézetekbe (vö. Mt 8,17), vagy különleges „mondásokba” (lógiákba) torlik (vö. Mt 8,18–19), néha vitába kapcsolódik (vö. Mt 9,18,33). Végül is minden csoda Jézus követésére szólít fel, vagy személyére mutat rá.

A csoda lehetőséget ad az Istennel való találkozásra, figyelmünk ezért elsősorban az *eseményre* irányul, nem annyira a *szövegre*. Ám ha a csodát jobban meg akarjuk ismerni, figyelünk kell a szövegre is. A csodát különböző szavakkal fejezi ki a héber és a görög nyelv.

A héber „’ót” — a görögben „szémeion” *jelet* jelent, nem feltétlenül „rendkívüli jelet”. A héber „mofet”, aminek megfelel a görög „terasz” az Ószövetségben Isten művét jelenti, a pogány világban viszont félelmetes, ijesztő, rendkívüli dolgot, (latin megfelelője: portentum, monstrum). A csoda jelzésére használt másik két szópár: „göbura” — „dünamisz”; illetve „gödulot” — „megaleia” (latinban: magnalia) *hatalmas, nagy tett, erőmegnyilvánulás*. Ritkábban használatos a héber „nifla’ot” — görög megfelelője: „thaumazia”, jelentése: csodás dolog (latinban: mirabilia). A héber „ma’aszé”, amelynek a görög „ergon” felel meg: *Isten tettét jelenti*, a természetben és a történelemben egyaránt.

Mint hogy az isteni kinyilatkoztatás a történelemben egy meghatározott korban, népben és kultúrában, nyelvben nyert kifejezést, ezért a csodaelbeszélések értelmezésénél ügyelnünk kell a *kultúrtörténeti összefüggésekre* is. — Az Ószövetségben a csodák a szerető és szabadító Isten különleges megnyilvánulásai, amelyekkel párbeszédet kezdeményez választott népével, vagy egy egyénnel.

Az újszövetségi csodaelbeszélések nagy előnye az ószövetségiekkel szemben az — hogy nem sokkal megtörténésük után írásba foglalták, ezért nincs legendás színezetük. — Egyszerű leírások — helyi adatokkal. — Jézus személye köré csoportosulnak — még az apostolok csodái is (vö. a santa koldus meggyógyítása az Ékes kapunál, ApCsel 3,6).

A csodaelbeszélések nyelvezete a Szentírásban használt elbeszélési forma nekünk ma már idegen. Ma az eseményeket tudósításokban, tényszerű leírásokban, riportokban közlik. A szentírási csodaelbeszélések először csak *szájhagyomány útján* terjedtek, később *írásba is foglalták*. A korabeli elbeszélőnek nem a pontos számok, a tények „tényszerű” leírása a fontos, hanem inkább célokat, feladatokat, összefüggéseket tár fel. Mondhatjuk úgy is: nem „fényképet” akar nyújtani, hanem „festményt”. Az elbeszélő (leíró) maga is kapcsolatban van az eseményekkel, hisz bennük és saját élményein átszűrve adja tovább és így közvetíti másoknak is a *megértés, a megtapasztalás élményét*. Egy sportesemény közvetítésekor a hazája csapatának szurkoló riporter se csak száraz tényeket közöl, hanem a rádióközvetítésbe, a televíziókommentárba beleviszi saját gondolatait, érzéseit, felemlegeti élményeit, hangot ad kívánságának, kifejezi csalódottságát, bosszankodását vagy örömet is. — Hasonlóképpen a csodaelbeszélés is — nem csak leír, hanem értelmez is, igyekszik a hallgatót (olvasót) meggyőzni és további követelményekre elkötelezni. Az eseményt mintegy belülről érteti meg. A megtörtént esemény élményekben és helyzetképekben tárul elénk, hogy Jézus személyes üzenetét közvetítse nekünk.

Mert a *rendkívüli esemény mindig isteni üzenet hordozója* és Isten érzékelhető válasza az ember üdvösséget kereső vágyódására. A csodák, az úgynevezett „gondviselésszerű események” és az „imameghallgatások” tehát csak fokozatban különböznek egymástól. Izrael népe minden nagyobb eseményt „Isten jeleként” értelmezett, az apostoloknak jel volt *Krisztus egész élete, beszédei, tettei, csodái*, az egyháznak pedig jelként szolgált mindaz, amit az apostolok tanítottak, átadtak Jézusról.

Egyes exegeták a csodaelbeszélések szövegének „*aprólékos vizsgálatát*” tartják a legfontosabbnak, mások szerint az értelmezés feladata a szövegösszefüggésekből *kibontani a valóságos kapcsolatokat*. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy a hermeneutika nem is „értelmezéstudomány” — hanem *tényleges értelmezés* (interpretatio in actu) — amely azt vizsgálja, mit akar ez a szöveg nekem itt és most mondani?

Az őskeresztény közösség előbb létezett, mint a csodaelbeszélések mai formája. A csodatörténetek és az ősközösség között bizonyos értelemben „*dialektikus*” összefüggés van. „Szem előtt kell tartanunk, hogy olyan hagyomány van itt előttünk, amelynek a *formáját a hívő közösség adta meg*.” (26). A Szentírás magyarázójának az a feladata, hogy *felfogja a szöveg értelmét és továbbadja másoknak*. De ennek az értelemnek összhangban kell állnia a Szentírás többi könyvének és az egyháznak a tanításával, és alkalmazni kell azt korunk emberének *jelenlegi problémáira*. A szöveg értelmezése legyen „*teremtő módon nyitott*” a ma embere felé.

A szentírási szöveget nem szabad tárgy gyanánt kezelünk és meg kell találnunk annak módját, hogy a *csodaelbeszéléseket érthetővé* tegyük a Szentírás nyelv-

vét nem ismerőknek, a be nem avatottaknak is. Két végtől óvakodjunk. Ne legyünk „csak elbeszélői” a csodáknak, minden magyarázat nélkül — másrészt ne akarjuk a csodás történeteket minden áron belekényszeríteni egy előre elgondolt teológiai rendszer „Prokrusztész-ágyába”. Először „fenomenológiai leírást” adjunk a csodákról: „a csoda olyan fizikai tény, amely egy (vagy több) egyén fizikai üdvére-javára irányul, a nézőknek megdöbbenőnek tűnik, minthogy fölülmúlja az ember tényleges erőit” (27), — írja *Xavier Léon-Dufour*. A csoda mindig pontosan meghatározott emberi nyomorúság enyhítésére törekszik, nyitott mind a *vallásos jelenség* gyanánt való értelmezésre, mind pedig arra, hogy *történeti tényként* értékelhessük.

Helytelen tehát minden „dogmatizáló értelmezés”, amely Jézus csodáinak jelentőségét csak *Isten végtelen írgalmában és bűnbocsánatában* látja (R. Bultmann) —, mert amint *K. Barth* helyesen megjegyzi, a csodák nem annyira a bűnös, mint inkább a *szenvedő embereken segítenek*. De éppoly helytelen a *minden „jelképbe feloldó” magyarázat* is, mert tagadja a csodák esemény-jellegét. (Vakok gyógyítása a lelki vakság gyógyítását jelenti; a vihar lecsillapítása: az egyház hajója körüli viharok lecsendesítését; halottfeltámasztások a lelki halálból való feltámasztást, stb.). „Az Újszövetség csodái nem „mirákulumok”” (28). A jel és a csoda egymással bensőséges kapcsolatban van és a csoda „jelet adó esemény” (29). Jézus minden csodája visszautal feltámadása dicsőségére és irgalmasságának megnyilvánulására, egyúttal a végső üdvösség korának „elővételezése”.

Jézus csodáinak jelentősége

L. Feuerbach szerint az evangéliumi csodaelbeszélések „csak a képzelet szüleményei” (30). Gyermekek vágyak kivetítései, amelyek azt kívánják, hogy mindig a jó győzzön a gonosz fölött. Az igazság az, hogy Jézus csodáinak történeti magva van. Külső előadási formájuk a továbbhagyományozás során csiszolódott, alakult, színeződött, de az evangélisták szemtanúk tanúsága alapján „elejétől kezdve mindennek szorgalmasan utána jártak és pontosan leírtak” (vö. Lk 1,14; Jn 20,30). Céljuk az volt, hogy elhiggyék az emberek, Jézus a Messiás, az Isten Fia és a hit által életük legyen benne, és tudjuk, hogy „igaz az ő tanúságuk” (vö. Jn 21,24).

A betegek meggyógyítása azt mutatja, hogy Jézus az ember testi-lelki bajának gyógyító orvosa. Az *ördögök kiűzése* jelzi Isten Országának elérését és mutatja, hogy Jézus szívében mindig a jóság uralkodott! Olyan hatalommal rendelkezett, amely képes *legyőzni a gonoszszágot*, bármilyen formában támad is az emberre. A *halottak feltámasztásai* bizonyítják, hogy Ő az élet és halál Ura, legyőzi a halált és a benne hívőknek, az őt követőknek örökéletet ad! Az úgynevezett *természeti csodák* (Víz borráváltoztatása, vihar lecsendesítése, járás a vízen, csodás halfogás, kenyérszaporítás, stb.) az jelenti, hogy hatalma van a természet erői fölött is. A végérvényes, eszkatologikus üdvösség előrejelzései ezek.

A csodák jelentősége a ma emberének: az, hogy *Isten szent jelenlétébe helyeznek*. Isten a csodatevő Jézusban világosan kifejezte önmagát, de meghagyta a hit szabadságát. Ha elfogadjuk Jézus csodáit, választ kapunk feltámadása kérdésére is. Jézus feltámadása *új fénnel ragyogja be* Jézus csodáit. „Ez alapoz meg minden csodaelbeszélést, — ez a bizonyosság, hogy Jézus a halált végérvényesen legyőzte, — ez a feltámadás titka, — nem olyan csoda, amely megállapítható lenne, mégis ez alapoz meg minden csodát” — írja *X. Léon-Dufour* neves biblikus (31).

Így a kritikának nincs joga ahhoz, hogy a csodatörténeteket csupán emberi vágyak kivetítésének tekintse és a mesék birodalmába utalja. — Lehet, hogy Tyanai Apollo is nagy csodatevő, karizmatikus ember volt, lehet, hogy a pogány istenek szentélyeiben és a zsidó rabbik imájára is történtek csodák. Nem akarunk a világban minden jót és szépet Jézus Krisztusnak, vagy a kereszténységnek tulajdonítani. Tiszteletben tartjuk és készségesen elismerjük más vallások, világnézetek értékét is. De keresztény hitünk szerint Isten Igéje mintegy *összpontosította magát a názareti Jézusban*, Benne fejezte ki magát a legtökéletesebben, Benne lett emberré! Csodatetteiről szóló elbeszélések tehát ma is elevenen ható valóságok!

Ahogyan egy művészeti ismertetés, leírás vagy kritika pontosan leírhatja egy mű keletkezésének körülményeit, korát, elkészítési módját, technikáját, történetét, — ezt teheti meg a „bibliakritika” is — a csodaelbeszélésekkel. De a művészi alkotást csak akkor érti meg és éli át a néző (olvasó, hallgató), ha *„teljes egészében engedi magára hatni a művet”* és belemerül szemléletébe. Hasonló a helyzet Jézus csodáinál is. A mai olvasó is besorolja magát a ma is élő hagyományba; rá van bízva a szöveg „megszóltatása”, időszerűvé tétele, életére történő alkalmazása. Ehhez szükséges, hogy a hívek szemlélődjének, elmélkedjenek Jézus csodáiról, hatoljanak bele azok legmélyebb jelentésébe, főleg pedig a csodákon át is törekedjenek arra, hogy „szívükben megerősödvé és a szeretetben egyesülve eljussanak a tökéletes megismerés teljes gazdagságára, Isten titkáinak, Krisztusnak a megismerésére. Benne rejlik a tudomány és a bölcsesség minden kincse” (Kol 2,2k).

A szöveg üzenete ennyi: *tanúsítja a csodaesemény létezését*. Esemény nélkül nem lenne értelmezés, nem lenne magyarázat, nem lenne életünkre történő alkalmazás, szimbolikus jelentés. De a lényeg mégsem a „puszta tény”. *Jézus csodája Isten hozzám intézett üzenete, amely felszólít a hitre és a hitből fakadó életre*. Mindig az élet helyreállítását, erősödését, gyógyulását, növekedését szolgálja. Csak a hit ismertet meg a csoda jelenlétével. A csoda elismerése viszont *utat nyit Isten titkába*. Így kezdődik el Isten párbeszéde az emberrel. A csoda áttöri korlátozottságunkat, és magányunk szűk köréből kiszabadulva utunk nyílik a Szentlélekben Jézus által az Atyához (vö. Ef 2,18). A csoda lényegét akkor kezdjük megsejteni, ha beépítjük a *Szentháromság misztériumába*, ahonnan minden élet fakad. A görög szentatyák felfogása szerint az élet végső, titokzatos *forrása az Atya*, hordozó *Edénye a Fiú*, kiárasztó *csatornája a Szentlélek*, akin át „kiáradt szívünkbe Isten szeretete” (vö. Róm 5,5). „Ebbe a misztériumba helyezve a csoda egyszerű és nyilvánvaló lesz; az Atya életét annak a világnak átalakításában közli velünk, amely körülövez minket és ami mi vagyunk. A csoda *belépés Isten szabadságába és szeretetének túlsordulásába*” — írja Xavier Léon-Dufour (32).

Az I. vatikáni zsinat óta a csoda katolikus értelmezésében bekövetkezett *fejlődést* a következőkben foglalhatjuk össze:

— Ma jobban megértjük a csodaelbeszélések formai kialakulásában az őskeresztény *közösség formáló-alakító* részvételét, és az *evangelisták* végső formát adó *szervezői szerepét* teológiai mondanivalójuknak, célkitűzésüknek, olvasóközönségük igényének megfelelően;

— Ma nem annyira a „természet erőinek felfüggesztéséről” beszélünk, hanem inkább a *természetes okok hatékonyságának felerősítéséről* az Istentől szándékolttól cél érdekében; vagy az Istentől létrehozott „*kinyilatkoztatási helyzet és konstelláció*” alkalmából történő „lét-alap kinyilvánulásáról” (33), amikor Isten „a lét és értelem végső mélységéig feltárja önmagát”;

— A csodát ma nem annyira egy kinyilatkoztatott, tárgyi igazság „külső, isteni, objektív bizonyítékeként” értelmezzük, hanem inkább úgy, mint *Isten személyes felszólítását*, amellyel *párbeszédet*, személyes szeretet-kapcsolatot kíván velünk *létesíteni*;

— A csodát ma nem annyira „Isten hatalma megnyilatkozásának” fogjuk fel, mint inkább *szerető jeladásnak*, „amellyel az ember ígéretet kap arra, hogy *hozzáférhet saját léte hordozó alapjához, a Szeretethez, Aki az Isten, és Aki szeretetével* ki akarja segíteni az embert az önmagától való elidegenedésből, a hitelenség és a gőg okozta elidegenedésből, a ténszerű elidegenedésből, mindenféle közösségi és egyéni elidegenedésből. Ez a „Szokatlan”, „Isten nagy tettei”, — a szentírási üzenet középpontja és ezért Jézus csodái azonosak Jézus egyéb tetteivel és beszédével is. Nem a „természet fölött és ellenére”, hanem olyan isteni alakítások és rendezések ezek, amelyeknek felmérésére a rendről alkotott foglmaink valójában nem megfelelőek” (34).

A csoda tehát Isten irántunk való szeretetének megnyilvánulása; — ennek viszonzásául a bennünk felébredő, kibontakozó szeretet pedig „Isten csodája”. — „Megismertük a szeretetet, amelyet Isten oltott belénk és hittünk benne”. (1Jn 4,16).

Jegyzetek: (1) Például a Kr. e. VI. századból származó **XXXIII. homéroszi himnusz** a vihart lecsillapító Dioszkóroszokról szól; **Aeliusz Arisztidész** (Kr. e. II. században) Aszklepiosz és Szepárion gyógyító csodatetteit írja le. — (2) Vö. **R. Reitzenstein:** Hellenistische Wundererzählungen Leipzig, 1906. 9—99; **A. Kiefer:** Areotologische Studien, Fribourg; 1929; — (3) **R. Herzog:** Die Wunderhellungen von Epidauros, Leipzig, 1931; **F. Robert:** Epidaure, Paris, 1935; — (4) **G. Petzke:** Apollonius; **D. L. Tiede:** Charismatic; **A. Chassang:** Apollonius de Tyane, sa vie, ses voyages, ses prodiges, Paris, 1862; **F. C. Conybeare:** Philostratos, The life of Apollonius, I. II. Londres, 1912; — (5) **Kurt Hruby:** Perspectives rabbiniques sur le miracle, **Xavier Léon-Dufour** és társai: Les miracles de Jésus, Paris, 1977. 80.; — vö. „Sept miracles du Messie” — **P. Jellinek:** Bet ha Midrasche 3-e partie, Leipzig, 1858; — (6) j. Ta'anit, III. 12,67; — (7) Ez volt az uralkodó felfogás a XIX. század végének és a XX. század elejének katolikus apologetikájában, vö. **F. Rodé:** Le miracle dans la controverse moderniste, Paris, 1965. 25—34; **L. Lercher:** Institutiones Theol. Dogm. I. Oeniponte, 1927. 115; **R. Garrigou-Lagrange,** De revelatione, II. 51950. 40; — (8) **R. Gleason:** Miracles and Contemporary Theology, Thought, 37 (1962) 20.; **E. Dhanis:** Qu'est-ce qu'un miracle? — Gregorianum, 40 (1959) 201—241; **L. Monden:** Theologie des Wunders, Freiburg, 1961; **G. Siegmund:** Theologie des Wunders, Theologische Revue, 58 (1962) — (9) **F. Taymans:** Le miracle, signe du surnaturel, NRTh 77 (1955) 225—245; — (10) **P. Schoonenberg:** Bund und Schöpfung. Zürich, 1970. 168; — (11) **Béla Weissmahr:** Gottes Wirken in der Welt, Frankfurt am Main. 1973. 53; — (12) **R. Sonnen:** Gods Werkzaamheid in onze wereld, Gesloten causaliteit in smeelgebed, Verbum 30 (1963) 381—394; — (13) **W. A. de Pater:** Theologische Sprachlogik. München, 1971. 51—108; — (14) **B. Weissmahr:** i. m. 185.; — (15) **B. Weissmahr:** i. m. 1.; — (16) **B. Spinoza:** Theologisch-politischer Traktat, Philosophische Bibliothek, 1965. Bd 93,8; — (17) **H. S. Reimarus:** Fragmente eines Unbenannten, 1774; — (18) **C. F. Bahrdt:** Briefen über die Bibel im Volkston, 1782; — (19) **D. F. Strauss:** Das Leben Jesu kritisch bearbeitet, 1835; — (20) **DS** 2907; — (21) **DS** 3009, vö. uo. 3034; — (22) **L. Monden:** Le miracle, signe de salut, Louvain, 1960; — (23) **DS** 3826—3831; — (24) **DS** 3999 (a—e); — (25) **W. Kasper:** Das theologische Problem des Bösen, **W. Kasper—K. Lehmann:** Teufel, Dämonen, Besessenheit, Mainz 1978. 57.; — (26) **Rudolf Renner:** Die Wunder Jesu in Theologie und Unterricht, Lahr/Schwarzwald, 1966. 54.; vö. **W. G. Kümmel:** Die neutestamentliche Exegese, München (1964) 44.; — (27) **Xavier Léon-Dufour:** Approches diverses du miracle, Les miracles de Jésus, 39.; — (28) **R. Renner:** i. m. 19.; — (29) **Paul Tillich:** Systematische Theologie, II. Stuttgart, (1956) 139.; — (30) **L. Feuerbach:** L'essence du christianisme. 1843.; — (31) **X. Léon-Dufour:** Structure et fonction du récit de miracle, i. m. 351.; — (32) **X. Léon-Dufour:** Conclusion. i. m. 366.; — (33) **P. Tillich:** Systematische Theologie, I. Stuttgart, (1956) 149.; — (34) **R. Renner:** i. m. 31.

BALÁZSOVICS MIHÁLY VERSE

Megkísérlek

KALNOKY LÁSZLÓNAK

Örökkön készenlétben
köztes állapotaimmal
mint a háromkirályok
barangolok, s emlékeim
akár jelenmagam.

A hallgatásból érkeztem.
Higgadt eszméletem
megvétőzza a nevetést,
a sirást. Jártas lettem
a testtelen félelemben
és utálok azt, aki
nem mer visszaütni.

Az évszakok fogságában
pirosodom-feketedem
mint az átvérzett kötés.
Kezemügyében szerszámok,
okos kövek és hideg vasak.
Megkísérlek megmaradni.
Kímerevedni az időből.

Az evangélikus-katolikus teológiai párbeszéd

I. A párbeszéd története. A II. vatikáni zsinat az Ökumenizmusról szóló dekrétumában új korszakot nyitott a katolikus egyháznak a többi keresztény egyházzal való kapcsolatában. A határozat alapján kétoldali teológiai-tudományos eszmecsere indult meg a különböző egyházakkal. A párbeszéd sorában az első a Luteránus Egyházak Világszövetségével jött létre. Az előkészítő tárgyalásokat már a zsinat folyamán megkezdtek az evangélikus zsinati megfigyelők és az Egységalkárság képviselői.

1965-ben „Közös munkabizottságot” hoztak létre, majd 1967-ben megalakult a hét katolikus és hét evangélikus teológusból álló „Tanulmányi bizottság”. (Külön érdekessége a vegyesbizottság összetételének, hogy egyik tagja magyar: Dr. Hafenschner Károly, a Deák téri evangélikus templom lelkesze, aki az európai kisebbségi evangélikus egyházakat képviseli.) Az egyes üléseken rajtuk kívül az Egységalkárság, a Luteránus Világszövetség és az Egyházak Világtanácsának képviselői vettek részt, valamint meghívott előadók és tanácsadók.

Évente egy-egy konferenciát tartottak *Az Evangélium és az Egyház* témakör egy-egy részterületének megtárgyalására. Az ötödik ülésen, 1971-ben Máltában került sor az első átfogó közös nyilatkozat megfogalmazására (1).

Ezzel a megbeszéléssorozattal párhuzamosan az Egyesült Államokban is folyt hasonló tudományos együttműködés az észak-amerikai Katolikus Püspöki Konferenciának és a Luteránus Világszövetség Amerikai Nemzeti Bizottságának megbízásából. 1965 és 1972 között 15 közös ülésszakon tárgyalták meg, főleg az Eukarisztia és az egyházi szolgálat témakörét. (Az Ökumenizmusról szóló dekrétumnak megfelelően: „legyenek a párbeszéd témái: az úrvacsora, a többi szentségek, az istentisztelet és az egyházi szolgálatok körüli tanítás.”)

A megbeszélések nem a múlt hitvitáit akarták felülvizsgálni vagy továbbfolytatni. A résztvevők tisztában voltak avval, hogy a történelmi helyzet gyökerében megváltozott, „a modern biblikus és történettudományok jelentősen módosították a teológiai módszereket és kérdésköveket, és így új szempontból szemlélhetjük a felekezeti különbségeket” (Málta-jelentés 15.). „Az ökumenikus párbeszéd így megszabadulhat a múlthoz kötődő, megmerevedett kérdéskövektől.”

A párbeszéd résztvevői azonban nem kergettek illúziókat. Jól tudták, hogy az egység egyelőre csak messzi célkitűzés, napjainkban legfőképpen a „folyamatos közeledés útján járhatunk, amelynek különböző szakaszai vannak”. A teológiai párbeszéd is csak egy-egy — bár igen jelentős — lépést jelentenek ezen az úton. Nem várhatjuk, hogy azonnal „teljes nézetazonosság” legyen a párbeszéd eredménye, annak azonban tanúi lehetünk, hogyan közelednek egymáshoz az egyes nézetek, növekvő egyetértésben. E párbeszédnek aztán „folytatódniuk kell az egyes egyházi közösségek saját teológiai gondolkodásában, közösségi és imaéletében”.

II. A Málta-jelentés (Róma és Genf 1972). A vegyesbizottság ötévi munkájának eredményét ebben a dokumentumban foglalta össze, s adta át az „illetékes egyházi előjáróknak abban a reményben, hogy hozzájárulnak az evangélikus egyházak és a római katolikus egyház közti kapcsolat tisztázásához és javításához”.

A bizottság örömmel állapította meg, hogy az adott témakörben „figyelemre méltó és messzire nyúló egyetértésre jutottak el. Ez az egyetértés nemcsak az evangélium teológiai értelmezésére vonatkozik, ...hanem ezzel szorosan összetartozó, igen lényeges tanokra is, amelyek eddig ellentétesek voltak”. Természetesen maradtak nyitott kérdések, eltérő vagy vitás nézetek — ezeket is „felül

(1) Harding Meyer: *Luthertum und Katholizismus im Gespräch*. Frankfurt, 1973. Heinz Schürmann: *Die Arbeit und der Bericht der evangelisch-lutherisch/römisch-katholischen Studienkommission „Das Evangelium und die Kirche“*. Theologisches Jahrbuch 1974. Leipzig.

kell vizsgálni, hogy az egyik-másik kérdésben még nyitva maradt problémák szükségszerűen az egyházakat elválasztó hitbeli különbségek-e, vagy pedig értelmezhetők az eltérő gondolkodásmódok kifejezéseiként is".

Az evangélium és a hagyomány témáján belül talán legérdekesebb a *szent-hagyományról* és az egyház *tévedhetetlenségéről* szóló közös álláspont: „A Szentírást nem lehet többé kizárólagosan szembeállítani a szenthagyománnyal, mivel az újszövetség maga is az őskeresztény hagyományból nőtt ki”. „Luteránusok és katolikusok meg vannak győződve arról, hogy a Szentlélek az egyházat állandóan az igazságba vezeti és abban megtartja.” „A tévedhetetlenséget elsősorban az egész egyháznak, mint Isten népének adott adományként kell felfognunk. Az egyház megmaradása az igazságban nem statikus, hanem dinamikus folyamat: a Szentlélek támogatásával szüntelen harc folyik a tévedés és a bűn ellen mind az egyházon belül, mind a világban.”

A II. vatikáni zsinat által kidolgozott új megvilágításban, közös hitvallásként jelenik meg a nyilatkozatban az *evangélium és a világ* kapcsolata. „Egyek vagyunk abban, hogy a világot az evangélium magvából, vagyis Isten üdvözítő tettéből kell szemlélnünk, amely Krisztus halálában és föltámadásában nyilvánult meg.” „Az evangéliumnak a Szentlélek által biztosított folytonossága nemcsak bizonyos formák állandóságában nyilvánul meg, hanem abban a képességben is, hogy azt — a Szentírásnak mindig új megélése és az egyház történelme folyamán létrejövő értelmezése által — mindig új formákban juttatja érvényre.”

Az *egyházi szolgálatról* megállapítják, hogy „a kiengesztelődés művéhez hozzátartozik a kiengesztelődés szolgálata is. A tanúságtétel Krisztusról az egyház egészére van bízva: az egyház egésze Isten papi népe.” Az egyházi szolgálat és a papszentelés kérdésében a vélemények jelentősen eltértek egymástól, „ténylegesen azonban a hivatal átadása mindkét egyházban hasonlóan történik: kézrátétellel és a Szentlélek segítségül hívásával.” (2)

A jelentés szerint a közeledés legfőbb akadályai nem a teológiai, hanem az egyházszervezeti problémákban rejlenek. Nem elhanyagolhatók azonban a megoldásra váró teológiai kérdések sem. A megbeszélések során egy sor jelentős téma nem is került szóba (például a szentségek az egyház életében, természet és kegyelem viszonya, a tanítóhivatal kérdése, Szűz Mária szerepe és jelentősége). Más kérdéseket nyitva hagytak az eszmecsere során (a megigazulás, a tanítóhivatal eredete). Ismét más kérdésekben a nézetek eltérőknek bizonyultak (az apostoli folytonosság, a közös úrvacsora), néhány pontban pedig egyenesen ellentétesnek (a pápa fősege).

A Málta-jelentés így föltárta azt a „közös alapot”, „az evangélium magvát”, amelyről azonos módon vélekednek az evangélikusok és a katolikusok. A jelentés fogalmazásai persze több helyütt még túl általánosak. Fönnállhat tehát az a veszély, hogy különbözőképpen lehet értelmezni őket. Így aztán a soron következő feladatot abban határozták meg, hogy „a közösen elfogadott alapigazságok” után konkrétabb témákat is megtárgyaljanak, elsősorban az Egyház életével kapcsolatban.

III. Közös tanúságtétel az Eukarisztiáról. A munka a Málta-jelentés elkészülte után azonnal folytatódott tovább. Az újjászervezett Tanulmányi bizottság 1973-tól folytatta évenkénti értekezleteit. A következő jelentős közös nyilatkozat 1978-ban jelent meg *Az Úrvacsora* címmel (3). A nyilatkozat megalkotásában a résztvevőknek jelentős segítséget nyújtottak az USA-ban folyó evangélikus—katolikus párbeszéd dokumentumai, valamint a Dombes-i (Franciaország) ciszterci közösség ökumenikus kutatásai. A nyilatkozat a korábbi munkamódszerek tapasztalatait kiértelmezve pontosan elhatárolja, milyen kérdésekben azonosak, hasonlóak vagy egymáshoz közelítők a nézetek, s hol térnek el, esetleg állnak szemben egymással.

Mind az előszó, mind a bevezető hangsúlyozza, hogy közösen akarnak tanúságot tenni az Eukarisztiáról, de egyben határozottan körvonalazzák a még nyi-

(2) V. ö. Concilium 1972. 4. sz.

(3) Das Merrenmahl (Frankfurt, 1978)

tott kérdéseket, hogy ezáltal is közelebb segítsenek megválaszolásukhoz. Ez megszabja a nyilatkozat szerkezetét is: először közös tanúságtételükben összefoglalják azt, amit mindnyájan egy hittel vallanak, aztán megjelölik a még megoldásra váró feladatokat. Ehhez a két részhez csatlakozik, terjedelmes függelékként, az egyes egyházak eukarisztikus istentiszteletének a szövege. A könyvnyi kötetet néhány szerzőnek egyes részletkérdéseket megvilágító hozzászólása zárja le.

A dokumentum a vegyesbizottság tagjainak nevében szól, de megszólít minden „katolikus és luteránus keresztényt: az egyházi vezetőket, a teológusokat, a lelkipászorokat és a közösségeket”. Sőt, reméli azt is, hogy hasznára válhat a többi keresztényeknek is, és tanúságot tehet az igazságról minden — keresztény és nem keresztény — ember előtt.

1. A közös tanúságtétel gondolatmenetét a mise eukarisztikus imádságának zárómondatára építi föl, amely része több evangélikus nemzeti liturgiának is: „Őáltala, ővele és őbenne a tiéd, mindenható Atyaisten, a Szentlélekkel egységben minden tisztelet és dicsőség...”

„Őáltala, ővele és őbenne”: „A megfeszített és feltámadt Krisztus jelen van Egyházában, jelen van a keresztségben, jelen van a szükségét szenvedőkben. ...de egészen különleges módon jelen van az Eukarisztiában.” „Az Utolsó Vacsora szentségében Jézus Krisztus, igaz Isten és igaz ember egészen és teljesen, testével és vérével jelen van a kenyér és a bor színe alatt.”

A köztünk jelenlévő Krisztus minket is belekapcsol életébe: „Aki hittel magához veszi ezt az ételt, az olyan közösségre lép Krisztussal, amely az Atya és a Fiú közösségével rokon.” Egyesít egymással is: „Miközben Krisztus önmagát ajándékozza nekünk, egyesíti azokat, akik részt vesznek lakomáján: sokkalan egy testté lesznek. A Szentlélek erejéből belőlük épül föl Isten egyetlen népe.”

„...a Szentlélekkel egységben”: „Krisztusnak, a Főpapnak könyörgésére emlékezve az egyház bizalommal könyörög az Ő Lelkéért, hogy az eukarisztikus adományok által megújulva és megszentelve megerősödjék küldetésére a világban.”

Az Eukarisztia eleven egységben van az Egyházzal: „forrása és tetőpontja az egyházi életnek”. „Eukarisztikus közösség nélkül nincs teljes egyházi közösség, és egyházi közösség nélkül nincs igazi eukarisztikus közösség.”

„A tiéd... Atyaisten”: „A Krisztussal alkotott közösség, amelybe a Szentlélek ereje fölemel minket az Eukarisztiában, végül is az Atyához vezet.” „Az ő nagyságát és uralmát, a világ iránt tanúsított szeretetét hirdeti: neki ad hálát a teremtésért, megváltásunkért és megszentelésünkért, minden jótéteményéért. Az eukarisztikus áldozatban a közösség hozzá könyörög az egész világ szükségleteiért. Az Eukarisztia a nagy dicsőítő áldozat, amellyel az Egyház az egész teremtésért könyörög.” Az Eukarisztiát ünneplő közösség úgy kapcsolódik bele a legteljesebben Krisztus áldozatába, ha részt vesz odaadásában és áldozatában: „Urával együtt meghalva készül elő a vele föltámadásra”.

Az Eukarisztia az egész világ üdvösségére van rendelve: „megnyitja a világ előtt átváltozásának útját. Föltárja, hogy milyen a világ most, és milyenné kell válnia.” Felszólít tehát a világ és az emberek odaadó szolgálatára, de előre jelzi is „a megígért örök birodalmat korlátlan szabadságban és igazságosságban”.

2. *Feladataink* közül a legfontosabb számot adunk arról, hogy mennyire sikerült már eddig tisztázni és legyőzni azokat a nehézségeket, amelyek a hit és az Eukarisztia közösségét szétválasztották, és mennyiben jelentenek még ma is akadályt a teljes közösség útjában.

A dokumentum négy lezáratlan kérdést említ.

a) Az *eukarisztikus jelenlét* lényegét illetően a párbeszéd során megállapították, hogy „a kétféle álláspont nem tekinthető többé elválasztó ellentétnek”. A luteránus hagyomány együtt vallja a katolikkal, hogy „a konsekrált színek többé nem pusztán kenyér és bor, hanem a teremtő szó ereje által Krisztus testének és vérének ajándékát nyerjük el”.

A *jelenlét időtartamát* illetően is jelentősen közeledtek a nézetek. Krisztus nemcsak az áldozás pillanatában van jelen, hanem maradáni jelenléttel: lehet áldoztatni (például betegeket, de másokat is) misén kívül is, az Oltáriszentség-

ben jelenlévő Krisztust tisztelhetjük a misén kívül is, anélkül, hogy ez a tisztelet elszakítható lenne az eukarisztikus áldozattól és lakomától.

b) Az *eukarisztikus áldozatban* a keresztdózat jelenül meg: „a Megfeszített, aki bűneinkért meghalt és megigazulásunkért föltámadt, mint a világ bűneiért egyszer s mindenkorra bemutatott áldozat”. A keresztdózat eukarisztikus megjelenítését viszont másképpen értelmezik a katolikusok és az evangélikusok. A reformáció hagyománya szerint nem beszélhetünk önálló „szentmiseáldozatról”, ez „csökkentené a keresztdózat értékét, Krisztus egyedül üdvözítő szerepét. Az úrvacsorán az egyház csak megemlékezhet a keresztdózatról, és a jelenlévők közt szétoszthatja annak ajándékait.” A katolikus egyház felfogása szerint a keresztdózat eukarisztikus megjelenítése maga is áldozat, az egyetlen keresztdózatban való részesedés által. „Krisztus egészen a miénk lett. Magunktól semmink sincs és semmire sem vagyunk képesek. Magunktól nem tudunk dicsőséget, dicséretet és tiszteletet adni Istennek: Krisztust mutatjuk meg — ő a dicsőség, dicséret és tisztelet. Erre a gyöngeségünket megvalló, egészen Krisztusra hagyatkozó s őt az Atyának bemutató cselekvésre gondol a katolikus egyház, amikor azt meri mondani, hogy nemcsak Krisztus áldozza föl magát az emberekért, hanem ők is „feláldozzák” Krisztust.”

c) Mindkét fél „közösén vallja, hogy az Eukarisztiában valóságosan magunkhoz vehetjük Krisztus testét és véré. Az Eukarisztia... megajándékoz a Jézus Krisztussal való személyes egyesüléssel.” Mindketten vallják, hogy „az Eukarisztia lényegénél fogva közösségi lakoma”. Az evangélikus hagyomány szerint ebből szervesen következik, hogy „a közösség részesedése az Eukarisztiában lényeges része a megünneplésének”. A „magánmise” tehát ellenkezik az Úr alapításával és az ősegyház gyakorlatával. A II. vatikáni zsinat tanítása szerint „a mise minden esetben nyilvános és közösségi jellegű”. Evvel a fölismeréssel lényegesen közelebb kerültek egymáshoz a nézetek. Az evangélikusok örömmel fogadták azt is, hogy a II. vatikáni zsinat óta a két szín alatti áldozás jóval gyakoribb lett, mint azelőtt, hiszen „az Eukarisztia teljes alakjához hozzátartozik a kenyér és a bor is”.

d) Az eukarisztikus *istentisztelet bemutatója* a katolikus egyház tanítása szerint csak fölszentelt pap lehet. „Luther felfogása szerint is isteni alapítású az egyházi hivatal, bár a papszentelést egyébként nem tekinti szentségnek.” Az egyházi szolgálat kérdésében is megindult a párbeszéd. Itt azonban még egy sor kérdés vár tisztázásra mindkét oldalon, amint ez már a Málta-jelentésből is kitűnt.

Tanulságos végül az is, hogy a résztvevők mit ajánlanak egymás eukarisztikus liturgiájának teljesebbé tételére:

A luteránusok szerint a katolikusoknak törekedniük kell arra, hogy

1. kerüljék a nép részvétele nélküli misét;
2. minden eukarisztikus istentiszteletben kapjon nagyobb szerepet az igehirdetés;
3. két szín alatt történjék az áldoztatás.

A katolikusok szerint az evangélikusoknak törekedniük kell arra, hogy

1. gyakrabban legyen eukarisztikus istentisztelet (legalább vasárnaponként vagy hetente egyszer);
2. nagyobb arányban vegyen részt rajta az egész közösség (főleg a gyerekek);
3. szorosabb legyen a kapcsolat az ige és az Eukarisztia liturgiája között.

*

Az eddig kiérlelt fölismerések és megfogalmazások H. Meyer szerint „fontos mérföldköveket raktak le az ökumené eddig meghódítatlan területén”. A bizottság tovább folytatja a párbeszédet, de munkája akkor lesz eredményes, ha a párbeszéd, az imádságos eszmélődés tovább folytatódik — vagy elkezdődik — az egyes egyházakon belül is.

GALAMBOSI LÁSZLÓ VERSE

Hálálkodó pásztorok

Faludi Ferenc emlékére

Próféta a Bibliából,
lépked lombos hajlékából
dalos páter, Faludi.
Könyvet lapoz, rózsát ölel.
Harang kondul. Távol-közel
muzsikáját hallani.

Bong a harang. A keresztény
földig hajol. Kőkeresztjén
Krisztus zöldben fölragyog.
Jácint hull az oltárköre,
aranyból szőtt terítőre.
Zenélnék az ablakok.

Nádi madár a szerencse.
Kapukig száll, reggelente
harmatosan bekopog.
Fenyvesekből rigót hozva
bámulnak a csillagokra
hálálkodó pásztorok.

Csodalépcső tüneménye
áttetszőbb, mint habok kékje.
Világolnak kerubok.
Ormok bíbor magasában
gyógyítanak gyalcpalástban
püünkösdváró asszonyok.

Selyempártás tulipánok,
lepkebojtú kardvirágok
körbeérnek a Napon.
Lilacsipkés szegfűszoknyát
hortenziák cirmolgtatják
kancsókkal telt asztalon.

Liliomok sokasodnak,
fejek fölé ágaskodnak,
koronáznak boldogan.
István térdel zsámolyára.
Szól az ország harsonája,
zászlója leng sólymosan.

Istápoló királyunkat,
Kárpát-járó Nagyurunkat
magasztaljuk hűséggel.
Útját hintjük hódolattal:
tollringató ezüstgallyal,
melengető levéllel.

Hóban futó lovainkat,
tejillatú barmainkat
templomokig tereljük.
Hegytarkító bárányaink,
mézet gyűjtő szállásaink
csöngettyűit csöngetjük.

Próféta a Bibliából,
lépked lombos hajlékából,
temet páter Faludi.
Halottvivők fölzokognak,
sziklasírhoz botladoznak.
Gyúlnak a gyász lángjai.

Árnyékoló daróccsuklyák
az arcokat halványítják.
Ferenc atya simogat.
Fatörzsről a rontó ágat,
féregbatyus orgonákat,
tördeli a kinokat.

Riadt népet farkasoktól,
marcangoló ordasoktól
husángokkal menekít.
Liszes ölü szakajtókba,
leterített pokrócokra
szórja a hit gyöngyeit.

Bong a harang. A keresztény
földig hajol. Tornynos estén
Jézus kertje fölragyog.
Jácint hull az oltárköre,
aranyból szőtt terítőre.
Zenélnék az ablakok.

Holdszekérből a poéta,
fényfüvegű margaréta
hegyek fölött kihajol.
Méc s piroslik felhő mellett,
zab borítja be a berket,
égi csikó abrakol.

Szél bucskáz ki kunyhójából,
fácánokat csal a sásból,
gida beget a havon.
Jászsárga palotában,
mennyei nő sugarában
láncot old a fájdalom.

Fájdalmunkat elfeledve
hozzád bújunk, mint a gerle,
táplálj minket Istenünk.
István Urunk koronája,
László király csatabárdja
gyámolítsa nemzetünk!

Faludi Ferenc (1704-1779)

„Ha az írókat nem műveik nagyságával mérnék, hanem azzal, hogy a nyelvben mit vittek végbe: Faludi Ferencnél aligha volna két-három nagyobb írónk” — írta Németh László *Költők prózája* című tanulmányában. Az elmúlt két évszázadban tudósaink és íróink: Révai Miklós, Rajniss Ferenc, Batsányi János, Toldy Ferenc, Horváth János, Gyárfás Tihamér, Géfin Gyula, Németh László, Szauder József, Tarnai Andor és Szörényi László igyekeztek a nemzet emlékezetében megtartani.

Faludi a mi tizenharmadik századunk egyik legkiemelkedőbb alakja. Ez az igazságtalanul, helytelen irodalomszemlélet alapján „nemzetietlennek” bélyegzett kor a magyar szellemi élet ébredésének az ideje volt. Nem annyira a nagy, kimagasló eredmények, hanem a tudomány különböző területein történt kezdeményezések tették jelentőssé kultúrhistóriánkban. A XVIII. századi egyéni vállalkozások, kicsi műhelyek munkája nélkül soha sem születhettek volna meg XIX. századunk ragyogó eredményei. Faludi Ferenc tipikus alakja volt a „laicizálódó egyházi értelmiségnek”: „Mindenikük megmaradt vallásos embernek haláláig, mindenik a barokk társadalom levegőjét szíta, százada fiaként mindegyik nagy gyűjtő; de mindenikben megvan az a türelmes, pallérozott, mértéktartó és emberséges szín, mely a magyar felvilágosodást az angolhoz teszi némileg hasonlóvá” (Németh László).

Apai ősei: a Faludiak, és az anyai ősei: a Radosticsok Vas megyei nemesek voltak. A kuruc—labanc harcok idején az író édesapja a Batthyányakkal a király oldalán harcolt, míg édesanyja rokonsága Rákóczi Ferenc lobogója alatt vítezkedett.

Faludi Ferenc 1704. március 25-én született Nemetújvárott. Gyermekeit jobbra testvérével együtt anyai felügyelet mellett Körmenten töltötte. A Batthyányak távolabbi birtokain tisztartóként dolgozó édesapa az év nagy részét kénytelen volt családjától távol tölteni.

Középiskolai tanulmányait a kőszegi és a soproni jezsuita kollégiumban végezte. 1720 őszén már jezsuita novícius Bécsben. 1722—1725 között a grazi egyetemen bölcséleti tanulmányokat folytatott. Ott doktorátust is szerzett — egyszerre avatták doktorrá Amadé Lászlóval. Mint magiszter a pozsonyi és a pécsi gimnáziumban tanított. 1729-ben matematikát, majd a következő három évben teológiát hallgatott a bécsi egyetemen. Pappászentelése után — 1734-ben — tartományfőnöke a budai vízivárosi Szent Anna-templomba helyezte ünnepi szónoknak és segédlelkésznek. A következő őszön már Besztercebányán volt, hogy a jezsuita rendben kötelező, úgynevezett „harmadik próbáció”-t elvégezze. Átlagon felüli tehetségének, műveltségének felismerését mutatja, hogy Besztercebányáról a bécsi egyetemre került filozófia tanárnak s ugyanakkor a Pázmáneum lelkiigazgatója volt. Majd a grazi egyetemen tanított ugyancsak filozófiát két éven át. 1739—1740-ben már a linzi főiskola matematika tanára volt. 1740 őszén P. Retz Ferenc a jezsuita rend generálisa Rómába rendelte Faludit, hogy a Szent Péter-bazilikában a magyar zarándokok gyóntatója legyen. Öt évi római tartózkodás után hazakerült Nagyszombatba. Majd a friss alapítású bécsi Theresianumban a Habsburg-területekről származó nemes ifjaknak jogot tanított. 1747—1750 között a nagyszombati egyetemi nyomda igazgatója volt. Harminc év után egykori diákvárosában, Kőszegen lett a kollégium rektora. 1753—1773 között két év megszakítással (1757—1759: Pécs) Pozsonyban élt. Volt ezalatt gimnáziumi igazgató, könyvtáros és könyvcenzor. A jezsuita rend eltörlése idején, 1773-ban Faludi Ferenc már hetvenedik évében járt. Személyes döntése alapján Rohoncra vonult vissza. Magára maradt öregek részére alapított otthonban volt önálló lakása. A Helytartótanács évenként 300 forint nyugdíjat utalt ki számára. Rohoncon is halt meg 1779. december 18-án, és 19-én temették el a plébániatemplom kriptájába.

Az életrajzi adatok csupán „térképjelei” Faludi ritka ívelésű, gazdag szellemű pályájának. A család, a jezsuita rend és Róma voltak életének meghatározói.

Körmend és Kőszeg adott otthont a gyermek Faludinak. A család, a kisvárosi élet emberközelsége maradandó élményeket nyújtott ember-, nyelv- és tájismeretben az öntudatra ébredő gyermekléleknek. Mikor gyűjtötte volna kései lírájában megénekelt „népi” élményeit, ha nem eszmélődő éveiben? Vas megye történelmi tájain, legendás várak tövében tudatosodott a kisdíákban családjának, nemzetének múltja. Anyanyelve meggyökereztetése és megerősödése nem várt nála sem iskolás korra. Gazdag anyanyelvi tudással került a vegyes nyelvű Kőszegre.

Kőszeget éppen az utóbbi ötven esztendő története tette magyar érzésűvé. 1647-ben került vissza Magyarországhoz. Tíz esztendő múlva, 1657-ben, mikor anyagi nyomást gyakoroltak a városra, feleletként a lakosság elhatározta, hogy ezentúl a város jegyzőkönyveit magyarul írják. A megszállást a nemzetek mindenkor megszállásnak érezték és érzékenyebbé válnak nemzeti létük veszélyeire, erősödik bennük fenyegetettségük arányában nemzeti tudatuk. Így volt ez Kőszeg esetében is. Éppen ezért nem véletlen, hogy a vár ura, Széchy Péter a Wesselényi-féle összeesküvés gyanúsítottja volt, és itt talált menedéket a nádor özvegye is. — A város jelentős része kereste az együttműködés útjait a kurucokkal. Egy ideig a kurucoké volt Kőszeg. Bezerédy Imre ezredesnek kedvelt tartózkodási helye volt a város.

A kőszegi és a soproni jezsuita kollégiumban másfél százados tanulmányi rend szerint folyt az oktató-nevelő munka. A tananyag korszerűtlenségét, hiányosságait valószínűleg maguk a tanárok is érezték. Minden egyes fiatal jezsuita egy-egy családi otthon, egy-egy mikrotársadalom szellemét hozta magával. A még oly kemény rendi fegyelem és erősen sugallt szellemi egyöntetűség sem szüntethette meg a fiatal magiszterek személyiségét. Ha a fiatalságra jellemző tudásszomj, nyitottság és tájékozódási szenvedély megfelelő bátorsággal párosult, akkor nem egy fiatal jezsuita egy-egy tudományág úttörőjévé vagy akár mesterévé válhatott a XVIII. század folyamán.

Faludi bölcséleti és hittudományi tanulmányai során Grazban és Bécsben ugyanazt tanulta, amit az előző korosztályok is tanultak, mint jezsuita növendékek, Európában vagy akár Dél-Amerikában. Éppen ezért Faludi szellemi fejlődésének útját kutatva túl kell néznünk az előírt tananyaggon. Egy-egy tanár szuggesztív hatása, órán kívüli tájékoztatása „a világ dolgairól”, továbbá a könyvek újat mondó világa lehettek eligazítói az akkor tájékozódni kívánó fiataloknak.

A Magyar Irodalmi Lexikon Faludiról, mint költőről, moralistáról, prózaíróról, fordítóról, a későbarokk és a rokokó kiemelkedő művészeről tájékoztat, akit „anyanyelvének nosztalgikus szeretete, növekvő világ- és irodalomismerete, valamint a vallásos barokk erkölcsnek libertinizmus elleni védelme” formált magyar íróvá. Egy bizonyos, hogy a jezsuita tanulmányi rend a felsorolt „foglalkozások”, vállalkozások egyikére sem készítette fel Faludit; talán egyiknek-másiknak megalapozásához nyújthatott segítséget.

A magyar nyelv művelése az osztrák provinciában Pázmánytól kapott öröksége volt mindenkor a magyar jezsuitáknak. Általánosan elfogadott tény volt, hogy az anyanyelv elengedhetetlen eszköze a lelkipásztori munkának. Így a magyaroknak ez a törekvése nem ébresztett gyanút a Habsburg-ház iránt messzemenően lojális osztrák jezsuita előjárókban. Faludinál megváltozott az anyanyelv szerepe. Feladatában, célkitűzésében túlnőtt a vallás körén. Valószínű, hogy „nosztalgikus” anyanyelv-szeretete legértékesebb családi öröksége volt. Természetesen sokan indultak el a XVIII. században is hasonló gazdagságú nyelvi örökséggel az iskolák felé, anélkül, hogy nyelvművelőkké váltak volna. A megőrzés, ápolás és művészi fokra emelés már Faludinak személyes érdeme. Az anyanyelv megbecsülése, védelme, mindenkor és minden népnél egyik bizonyítéka a közösségi tudatnak, az összetartozás érzésének. Éppen ezért nem véletlen, hogy a XVIII. század első felében a nemzeti múlt kutatásának lendületes megindulásakor ily hangsúlyt kapott a magyar nyelv művelése. A klasszikus stúdiumok keretében ismerték meg az irodalmi műfajokat, továbbá a klasszikus verselés szabályait. Egyre nagyobb lett az érdeklődés még a jezsuita tanárok között is a francia és az olasz irodalom iránt. Faludi Ferenc irodalom iránti érdeklődésének ihlető erőit aligha találhatjuk meg a rend keretein belül. Kaprinai István és a kassai jezsuita kollégium néhány tagja figyelt fel egyedül francia példákra az „irodalomban” történő új törekvésekre, változásokra. Faludi ifjúsága idején német hatást sem

igen feltételezhetünk. Az osztrák irodalom maga sem volt erős, példát adó állapotban. A császárváros, Bécs, abban az időben az itáliai muzsika, művészet és irodalom csodálója volt. Az osztrák értelmiségiek előtt Pietro Metastasionak, Apostolo Zenónak óriási szellemi tekintélye volt. Az egyháziak szemében, a jezsuiták támadásai közepette is, a modenai pap-könyvtáros A. L. Muratori az új teológiai és tudományos szemlélet megtestesítője volt. Az olasz nyelv ismerete a XVIII. század első felében Bécsben általános: nemcsak a „poeta caesarei”-t, de a „poeti italiani” írásait is élvezték széles körben. Maga Metastasio tudósít bennünket, hogy az alatt az ötven év alatt, melyet Bécsben töltött, csupán ötven szót tanult meg németül, mert a bécsi tanult emberek beszéltek, vagy legalábbis értettek olaszul.

Feltételezhetjük, hogy Faludiban már tanulmányi évei során felébredt az olasz irodalom iránti érdeklődés. Élvezve s csodálva a hazai írónál nem tapasztalt gondolat-, érzés- és formavilágot, rá kellett döbennie, hogy a „lingua paterna” mit rejt el előle, és anyanyelve, a magyar, milyen elmaradott állapotban van. Így válhatott az olasz nyelv ébresztőjévé Faludi Ferenc irodalmi munkásságának, mind a magyar nyelv művelése terén, mind pedig a magyar költészetben. — Maga írta az *Udvari ember* előszavában: „A mi a stílust illeti, ha oly cifra nem trágyáztam, a mint hazámnak kényesei szeretnék, vagyon kis mehetségem: *ifjantan kezdettem, távol bújdosva irdogáltam jobb részt és csak pihenő órákkor.*” (Kiem. H. Gy.) — Nemigen számolhatott azzal a lehetőséggel, hogy egy eléggé rendi diszpozíció következtében közvetlenül megismerheti Itáliát és Róma szellemi életét.

Ismeretlen előttünk, hogy milyen szempontok vezették a rend vezetőségét, amikor a római Szent Péter-bazilika magyar gyóntatójának kiválasztották. Az bizonyos, hogy a negyvenéves Faludi a megbízatásával járó köteleességek vállalása mellett egyéni tervekkel indult útnak. Feltétlenül tudomása volt arról, hogy Itáliában általában, de a katolikus egyház központjában, Rómában különösen, nyitottabb, az európai szellemi áramlatok iránt érzékenyebb, az új tudományokkal szemben kevésbé gyanakvó, még a hittudományban is korszerűbb törekvések élnek.

A barokk kultúrának a Habsburg-területeken tapasztalható megmerevedése ott soha sem következett be. A humanista örökség elleni, vallásos köntösbe öltöztetett támadások erőtlenebbek voltak a sajátos politikai és társadalmi viszonyok következtében.

Faludi Rómába érkezése előtti hónapokban választották meg pápává Prospero Lambertini hatvanöt éves bolognai bíboros-érseket, XIV. Benedek néven. Az addig is nagy tudományos tekintéllyel bíró kánonjogász pápaként is méltó reprezentánsa maradt az akkori itáliai szellemi, művészeti és tudományos életnek. Mindent megtett azért, hogy a tudományágak megszabaduljanak az „alkalmazott” jellegűtől és megfelelően a korszerű tudományos igényeknek, megálljanak a maguk lábán. Erkölcsei tekintélyével támogatta új teológiai stúdiumok, mint a patrisztika, a liturgia stb. megszületését. Támogatta a természettudományi kutatásokat. Egyértelműen kiállt A. L. Muratori mellett.

Faludinak hamarosan tapasztalnia kellett, hogy a rendje által képviselt teológián, makacsul konzervált tanulmányi renden, tudomány szemléleten, iskolapolitikán túlhaladt már az idő. A nagy tekintélyű jezsuita intézményekben különböző nemzethez tartozó tudósok nézeteivel, állásfoglalásaival ismerkedhetett meg. Baráti köréről, személyes kapcsolatairól keveset tudunk. Pár nevet ismerünk csak Omniáriumnak lapjairól: C. Noceti, aki a domonkosokkal folytatott erkölcsi vitákban a jezsuiták vezéralakja volt, G. Lagomarsini nyelvész, irodalomtudós, a Collegium Romanumban a görög nyelv és irodalom tanára, G. C. Cordara történész, drámaírással is kísérletező neves szatíraíró és az Európa-szerte ismert, Párizsban és Londonban kitüntetett horvát természettudós és filozófus R. Boskovic. Őt Faludi latin versben is köszöntötte. Joggal következtethetünk arra, hogy az ugyancsak közép-európai és korban is hozzá hasonló tudós állt hozzá lelkiileg, szellemileg a legközelebb.

Faludi római éveinek történetéről, éppen az írói pálya kibontakozása szempontjából rendkívül sokatmondó és hiteles forrás áll rendelkezésünkre, az író jegyzetfüzete, az úgynevezett Omniárium. Szauder József megállapítása szerint az

Omniárium Faludi „élményeinek hű tükre, és nemcsak műveltségi körének regisztrálója, hanem műveltségét is oly módon tükrözi, hogy ennek rugalmas voltát, a fejlődésre kész életszerűséget mutatja meg elsősorban.”

Faludi két kortárs olasz író munkásságával ismerkedett meg: Chiariével és Goldoniéval. Pietro Chiari, a bresciai származású pap írt versesdrámákat, kritikákat, majd regényeket. Egész életében a színházi világ rabja volt. Goldoni már gyermekkorában írni kezdett. Az olasz dráma elmaradottságát látva annak megújítására vállalkozott. Elénken érdeklődött a népelet iránt! Faludi már sikeres drámaíróként ismerte meg nevét. Goldoni sikereinek közeljét Faludi már Magyarországról kísérte figyelemmel. Pozsonyi éveiben megszerezte az újabb Goldoni-drámákat. Ismerte a „commedia dell'arte” körüli küzdelmeket. Chiariban példát látott arra, hogy a papi hivatás nem zárja ki a szépirodalom művelését. Goldonitól elsősorban esztétikai ismereteket tanulhatott.

Faludi írói vállalkozásának első eredményeit hamarosan nyomtatásban ismerhették meg a magyar olvasók. De kibontakozására, beteljesedésére egyéni életkörülményei, a hazai társadalmi, politikai, nem utolsósorban az egyházpolitikai viszonyok s a magyar irodalmi élet elmaradottsága közepette csak jó negyedszázad múlva került sor. 1748-ban jelent meg a *Nemes ember* és a *Nemes asszony*. Az angol Darell művét olaszból fordította Faludi. A munka sikerét bizonyítja, hogy Nagyszombat után, 1749-ben Budán jelent meg második kiadásban. — 1750-ben adta ki a spanyol B. Gracian híres munkájának első részét — németből fordítva — az *Üdvari ember* címen.

A drámák iránti érdeklődésének jele két, olaszból való fordítása. Római barátja G. Cordara *Caesar Aegyptus földjén Alexandriában*. Bemutatták Nagyszombat közelében Fejéregyházán, 1749-ben. Majd, ismeretlen szerzőtől, a *Constantinus Porphyrogenitus* című iskoladrámát, melyet már 1750-ben bemutattak Nagyszombatban, és 1754-ben Egerben „Kaprinai István vezérlete alatt”. J. Dacell művének harmadik része, a *Nemes Úrfi* 1770-ben jelent meg. Ugyanebben az évben látott napvilágot a Pray György által felfedezett *Halotti beszéd*, Sajnovich János: *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* című művében Faludi Ferenc fordításában, átírásában.

1771 az *Üdvari ember* második és harmadik részének megjelenési éve. — 1773-ban adták ki Pozsonyban a *Szent ember* című munkáját — eredeti műre való utalás nélkül. Így: „Szent ember, vagyis szent életre vezérlő Istenes oktatások, írta Faludi Ferencz.”

Már rohonci magányában fejezte be a *Böls ember*-t, mely Pozsonyban jelent meg 1778-ban. — Posztumusz műként került nyomdába, Révai Miklós gondozásában, a *Téli éjtszakák* című munkája.

Verseit a magyar olvasók nyomtatásban csak 1786-ban ismerhették meg.

Faludi nevét költői munkássága őrizte meg az irodalmi köztudatban. Tévedés lenne azonban fordítói tevékenységét periferikusnak tekinteni. A fordítói munka már önmagában is azt jelzi, hogy a fiatal Faludi nemcsak élvezője, befogadója akart lenni az irodalomnak, hanem cselekvő részese, művelője. A XVIII. század első felében számos esetben tollat ragadtak stíluskészséggel megáldott emberek, hogy nehéz, fáradságos munkával az értékesnek megismert művet nemzetük nyelvén közkinccsé tegyék. Egyre általánosabb lett az igény, hogy az ismereteket olyanok közé is elvigyék, akik csak anyanyelvükön kapcsolódhattak bele az egyetemes emberi kultúra világába. — Az irodalmi érdeklődés, tanult emberek megdöbbenve tapasztalták, hogy az általános latin nyelvhasználat miatt anyanyelvük mennyire csiszolatlan, fejletlen.

Faludi előszavai egyértelműen megvilágítják szándékát. „Amit írtam, azért írtam. hogy messze bujdosásimban ki ne kopnék nyelvünkéből, példát adnék sok heverő pennának...” majd másutt: „...a fordítói munkában sok nehézség van ...akadémikus, szeges munka, az idegen nemzetnek nyelve járását, és annak tulajdonát, szakasztott úgy magyarosan ejteni.” (Kiem. H. Gy.)

Faludi a fordítói munkát ezek szerint nem egyéni kedvtelésnek tekinti, hanem korszerű társadalmi igénynek. Ugyanakkor szerényen érzékelteti, hogy vállalkozása mennyire „labor”: izzadságos munka! Közel négy évtizeden át nem adta fel. A húszéves törés sejteti, hogy korszerű, egyéni úttörő munkájához a rendi előjáróitól támogatást nemigen kapott. Talán ebben kell magyarázatát keres-

nünk, hogy csak valláserkölcsei tartalmú művekkel foglalkozott. Némi igazolást találhatunk egykori rendtársa, Paitner Mihály jellemzésében: „...gyűlölte a munkátlanyságot és aggályos lélek volt.” Faludi Ferenc, annyi kortársával együtt, a fordítandó művet, mai szemmel, meghökkentően szabadon kezelte. Elhagyás, betoldás más művekből és egyéni vélemények kifejtése megszokott volt. Így Faludinak alkalmá nyílt egyéni véleménye, ízlése kifejtésére anélkül, hogy az eredeti mű kockázatával jelent volna meg a nyilvánosság és nem utolsó sorban a rendi cenzúra előtt.

Munkássága első szakaszában Faludi látta, hogy a könyveknek meg kell nyernie a szűk körű, többségében nemesi olvasóréteg jóindulatát, bizalmát. A jövőre tekintő szemmel igyekezett korszerű vallásos magatartást sugallni: hogyan lehet a világban tapasztalható, feltartóztathatatlan változások közepette a keresztény erkölcsöt megőrizni.

Húsz esztendeig (1750—1770) Faludinak egyetlen sor írása sem jelent meg. Írói munkássága megtorpanásának okairól, körülményeiről, egyelőre, semmit sem tudunk. — A hetvenes években kiadott könyvek beszédesen jelzik, hogy az idő nem múlt el nyomtalanul Faludi Ferenc felett sem. Az 1773-ban keltezett előszóban a megszólított, a címzett már nem a „magyar nemesség”, nem a „magyar dámák”, sem a „magyar úrfiak”, hanem a „keresztény olvasó”. Faludi ki is mondja félreérthetetlenül: „minden rendeknek és válogatás nélkül minden személynek szól”. Megkeményedett, kritikussá vált a hangja: „Drága főrend és nemesség! mi vagy te az istenes jó erkölcs nélkül? Tekintetes, látszatos példája, sőt ösztöne sokféle nem jónak! Reád bámul s utánnad rándul a tudatlan nép, megütközik: rajtad sok gyarló, gyenge elme, hozzád szabja életét udvarod, téged követ, a te példáddal bátorodik magzatod a tilalmasra. Mely hosszú és nehéz léssen számadásod!”

A Rohoncon elkészült (1776) és 1778-ban megjelent *Bölds ember* az angol Robert Dodsley (1703—1764) munkája, a *The Economy of Human Life* (Az emberi élet ökonomiája) alapján készült. E mű igen népszerű volt akkor Európában. Hazánkban is Faludi előtt a piarista Horányi Elek is lefordította. Az utóbbi szó szerinti fordításával szemben Faludi sokkal szabadabban bánt az eredeti, németből fordított szöveggel.

A *Téli éjszakák* című posztumusz mű ugyancsak Faludi irodalomszemléletének változását jelzi. Élete vége felé „egyenest a korábban tagadott román, a regényes elbeszélés területére lép át”. A beszélgetések témái a megváltozott élet tényeivel és problémáival foglalkoznak. Az író látja, hogy megváltozott az emberek életérzése. Új életörömöknek hódolnak, és a „merész észjárás” is egyre gyakoribb. A szelíd Faludi az élettapasztalt ember bölcsességével és reá jellemző nyitottsággal keresi a megvalósítható utat. Teljesen idegen tőle a merev, elutasító magatartás. Rendkívüli mértéktartásával eléri, hogy az olvasó nem érez semmiféle térítési törekvést, hanem szórakoztató olvasmány keretében kap eligazítást mindennapi élete jobbítására. Faludi prózai munkái nem sokáig számíthattak az olvasók érdeklődésére. Mégsem veszték el a feledés homályában, mint annyi más XVIII. századi fordítás vagy eredeti munka. Műveit prózájának nyelve őrizte meg és őrzi meg a jövőben is az irodalmi tudatban.

Faludi nyelvművelése világi ihletésű. Világirodalmi ismereteinek tükrében ismerte fel az önmagára és a magyar írókra váró feladatokat. Nem csupán folytatója volt a Pázmány-i hagyományoknak! Elégedetlen volt a gyermekkorából magával hozott és megőrzött nyelvi örökséggel. Egyszerre tanulmányozta a magyar próza legjobb hagyományait és a nép nyelvét. „...el szokott volt a köznép és cseléd közé járogatni, csak avégett, hogy őket szabadabb beszédre felbátorítván, igazabban kitanulhassa a tulajdonabb magyar szóejtéseket. Amiket észrevett, azután fel is szokta nagy gonddal írogatni” — tudósít bennünket Révai Miklós. Így született meg a „magyar közmondások”, „szépen összeillő vezetékszók” és „szép magyarázatok” című gyűjtése. Mércéjét, igényeit az európai irodalomban szerzett tapasztalatai, onnan gyökerező ízlésvilága határozta meg. A maga korában e törekvéseivel igen magányos volt nemcsak a magyar társadalomban, de a magyar írók között is.

A nemzeti nyelv művelése már Mária Terézia korában is a felvilágosodás eszmévilágának volt a közvetkezménye. A művelődés széles körű terjesztésének a gondolata megkövetelte, hogy „az elfogultságot, értelmi sötétséget” a nemzeti

nyelv segítségével oszlássák el. — Amikor Faludi a nemzeti nyelv művelésének útjára lépett, akkor többé-kevésbé tudatosan társadalmi, politikai hagyományok és érdekek harcába keveredett.

Eddig tudatosan nem használtuk a lassan közhellyé váló „átmeneti” jelzőt Faludi Ferenc személyével és korával kapcsolatban, de prózájának nyelvééről szólnán mellőzhetetlen a megállapítás: „Két korszak határán: az utolsó régi és az első modern” (Szörényi László). Természete és környezete megmagyarázza, hogy óvatosan járt a megújítás útján. „Új szót nemigen gyárt, inkább képzéssel, összetétellel, de főleg stilisztikai értékekkel gyarapítja a szó- és formakincset” állapította meg Horváth János. Németh László a magyar nyelv „hatalmas gyűjtőjét és botanikusát” látta benne. — „Szereti a szentenciás tömörséget. Tudatosan támaszkodik az egykorú népnyelvre, melyet választékosan használ fel s mindig ügyel a prózaritmusra, a magyaros hangsúlyrendszerre” (Szauder József).

Faludi alapján véve vallásos irodalmat művelt. Választott műfajának, prózájának nyelve meg is felelt. A korigénynek megfelelő regény műfaját érintő munkájának, a *Téli éjszakáknak* a nyelve jelzi is a Faludi tehetségéből ki nem bontakozott lehetőséget. De ugyanakkor meg is magyarázza, hogy miért nem lett ez a nyelv tápláléka a könnyebb társadalmi nyelvet és modort kívánó műfajoknak.

Faludinak nem egészen félszáz költeménye maradt reánk. Halála után hét esztendővel jelent meg először nyomtatásban. Addig kézzel írt példányokban terjedt és vált közismertté. Elterjedtsége azt mutatja, hogy érdeklődéssel olvasták. Társadalmi igényt elégített ki. — A kiadás késésének oka ismeretlen. Csupán feltételezésekre vagyunk utalva. Lehetséges, hogy a rendi vezetés kiadási elveivel, szokásaival ellenkezett ilyen tartalmú költemények megjelenítése. Az író munkásságának húszéves „csendje” felveti a kérdést: vajon a jezsuita előljárók nem tekintették-e gyanakvással Faludi szokatlanul új vállalkozását, előzmény nélküli irodalmi céljait? De az is lehet, hogy maga a költő óvakodott, helyzetének ismeretében, a versei kinyomatásától.

Az 1853-as kiadásban (*Faludi Ferenc minden munkái*) Toldy Ferenc Faludi „verses költeményei”-t felosztotta: „világi dalok”-ra, „vallásos énekek”-re, „vegyes költemények”-re és „pásztori költemények”-re. Az olvasónak az első megjelölést az okozza, hogy a jezsuita papköltő verseinek csupán egy tizede vallásos jellegű! Ezek közül is három alkalmi költemény. Egy közülük máig is ismert: *A Feszülethez*; a „Szűzek, ifjak, sirjatok!” kezdetű.

A „világi dalok” cím alatt közreadott negyedszáz költemény szerzett nevet Faludinak. Ma már csak két-három verse mondható ismertnek: *A kiszűtő úrfi éneke* a maga *A kisasszonyfelelete* című párjával és *A forgandó szerencse*.

Ha a versei a közönség körében lassan feledésbe is merültek, irodalomtörténészek, írók és költők időről időre felfedezik a költő Faludit. A legutóbbi időben Weöres Sándor, európai hírű, szigorú mércéjű költőnk hívta fel a figyelmet Faludi Ferenc jelentőségére a magyar líra történetében. Faludi „igazi eredménye kis füzetnyi verse. Vele végződik a nehézkes, nemes, régi magyar költészet, és vele kezdődik a hajlékony, civilizált új hangzás. Minden későbbi magyar verselés az ő közvetett, öntudatlan neveltje napjainkig” (Weöres Sándor). Filológiai pontossággal mutatja be Faludi egy-egy költeménye formájának felbukkanását Vörösmarty, Kisfaludy Sándor, majd Babits Mihály lírájában.

Eklogái bármennyire is antik mederben folynak, formájuk magyar felező tizenkettes. Külföldi minta után készült pásztorkölteményeit a magyar valósághoz közelítette: „nemcsak igaz pásztorok, hanem még magyar igaz pásztorok járnak a magyar mezőt s magyar erdőt”. Dalaiban a népdalokban felismert versidomot igyekezett következetesen megvalósítani, mégsem népdalutánzatok.

A „legkorszerűbb” rokokó versei (*Tündérkert*, *A tavasz*, *Phyllis*, *Nincsen neve*) sem utánzatok csupán, sajátos jelleget ad mind a nyelvben, mind a formában kifejezésre jutó rokokó népiesség. Faludi bátran nyúlt a nyugati időmértékes verseléshez. Lelkében ott élt még a nép körében közvetlen tapasztalatából ismert ritmus és szókincs. „Verseit magyar ritmusra írja — állapította meg Horváth János —, de a rímeket és strófaszerveket olasz és francia képletekkel frissíti és figyelmeztet az új lehetőségekre.”

Németh Lászlót Faludi költeményei már Csokonaira emlékeztetik: „Éppolyan zenei, tökéletes, olaszos és sok nedvvel magyar.” Megfigyelve Faludi bátor vállalkozását, kísérletezését, hogy a magyar tagoló verset meg nem tagadva, azt valamilyen egyeztesse a „nyugaton tanult zenével” kimondja: „Faludi formateremtő lángész.”

Faludinak az irodalom területére korlátozódó munkássága igazában előzmény nélküli. Megértése, helyes értékelése széles körű eszmetörténeti vizsgálódást, elemzést igényel.

A legutóbbi évtizedek hazai kutatásai megállapították: „A barokk utolsó periódusában a tudományos és kulturális törekvések legfőbb letéteményese a laicizálódó egyházi értelmiség lett” (Tarnai Andor). A tudományokkal foglalkozó egyháziak soraiban még a régihez, a barokk kultúrához legmakacsabban ragaszkodó jezsuita rend tagjai is megtalálhatók. Elvetvén az „alkalmazottság” elvét a társadalom- és a természettudomány számos új szakterületén nem csupán kezdeményezők, de jelentős alkotók is voltak. Faludi kortársai közül: Hell Miksa és Weisz Ferenc a csillagászatban, Bertalanffy Pál a földrajzban, Jaszlinszky András és Makó Pál a matematikában, Kaprinai István az irodalomtörténetben és a történelmi források gyűjtésében, Sajnovich János a nyelvtudományban, Schönwisner István a régészetben, Timon Sámuel, Palma Károly, Pray György, Katona István és Wagner Károly a történettudományban alkottak maradandót.

Az úgynevezett laicizálódási folyamat semmiképpen sem volt sajátos magyar jelenség. Sőt! A magyar egyháziak arról értesültek, hogy Európa legkülönbözőbb tájain kiváló szellemű papok, nem egy esetben egész szerzetesrendek, mint például a piaristák, a felvilágosodás világszemléletét, műveltség-eszményét igyekeztek összeegyeztetni a maguk katolikus hitével.

Igy váltak külföldi példák nyomán, a magyar egyháziak, az utóbbi évtizedekben egyre elfogadottabbá váló terminológia szerint, a „katolikus felvilágosodás” képviselőivé. Így lett Faludi nemcsak „korának legsokoldalúbb írója”, hanem mint „sorsdöntően Európába vezérlőnk” a magyar katolikus felvilágosodás nagy tekintélyű és népszerű képviselője.

KORZENSZKY MIKLÓS RICHÁRD

A „Szent ember” és az aszketikus irodalmi hagyomány*

A rohonci szegényházban Faludi Ferenc egy aktív élet évtizedei után megtagadta saját írásának igazát:

*„Minden ezt kiáltja, nints itt állandóság,
Hirtelen elmúlik minden hatalmasság,
Világot illeti az állhatatlanság,
Egekben lakozik a kívánt boldogság.*

*Oda tehát, Bátsi! oda emelkedjünk,
Onnan Páris' Róma' füstére nézhetünk,
Meg látjuk, mily kitsiny a mi kerek földünk.
Melly kisdud állatok, a kik rajta élünk.”*

(A mulandóságról)

Rohoncra nézhet vissza „Párizs, Róma füstére”: rendjét eltörölték, legtöbb társa egyházmegyei szolgálatba lépett. Ő azonban nem lépett be más egyházmegyébe, „hűséges maradt a Jézus-társasághoz” — írja Géfin Gyula. 1778-ban megjelent utolsó könyvének címe alá e szavakat írta: „néhai jesuita” (1).

*Elhangzott a Faludi Ferenc halálának 200. évfordulójára rendezett tudományos ülésen, Kőszegen.

Még fennállt rendje, amikor megjelent az az írás, amelyet Faludi eredeti prózái művének tart a filológiai közvélemény: a *Szent emberről* van szó; a társaság feloszlásának évében jött ki Pozsonyban, „Patzko Ágoston Ferenc betűi által” (2).

„Némely része lehet fordítás, de nem szó szerint való, — különben fordított munkái sem szóról szóra való fordítások; némely gondolata lehet kölcsönzött, de nyelve az övé...” — írja Bellaagh Aladár. „Ez a mű, mely Faludinak eredeti munkája, egy istenes életben eltöltött élet megvilágosításait tartalmazza és Kempis Tamás *Imitatio Christi* című könyvéhez hasonlóan lelki erőt, békét, vigaszt akar nyújtani 300 bölc, jámbor aforizmájával” (3). Géfin Gyula, leszögezván a mű eredetiségét, igyekszik kirajzolni azonnal a helyét is az aszketikus irodalomban: a nagy hatású Krisztus követéséhez hasonlítja ezt a gondolatgyűjteményt (4). Rónay György Faludt „mint a tizennyolcadik századi magyar keresztény humanizmus egyik legjelentősebb képviselőjét és mindenesetre legkiválóbb íróját” értékeli (5), és az ő véleménye is az, hogy a *Szent ember* „valószínű eredeti maxima-gyűjtemény” (6). Szörényi László még óvatosabban fogalmaz: „eredetijét nem ismerjük, s lehet, hogy Faludi saját munkája” (7).

Érdemes idéznünk, mit mond Faludi önmagáról. A *Költeményes Holmi* ajánlásában írja Barkótzai Ferenc esztergomi érseknek: „Egyéb aránt megvallom Hertzegségednek, hogy én is leg inkább tsak Fordító vagyok... De vagyon ellenben magam költeménye is” (8). Természetesen elsősorban a költeményekre, a *Költeményes Holmi* verseire vonatkozik ez a kijelentés. De mindenképpen jellemző a versek közreadójára, hogy nem titkolja: fordít, átír, közvetít. Ez az őszinteség látszik prózái munkáinak előszavából is. Az *Udvari ember* olvasójától kéri: „ne nehezteljen, ha fordításomban néha csak mellette találtam járni a spanyol authornak...” (9). A *Nemes asszonyt* bevezető *Tudósító levél* pár évvel korábban ugyancsak nem titkolja el, hogy műve nem eredeti: „Ezt a könyvet legislegelőbbben Dorell József jésuita írta. Aki fordította, marad Nagyságtok, Kegyelemetek alázatos szolgája, Faludi Ferenc, S. J.” (10). A *Nemes úrfi* elején olvasható *Tudósító és magamentő írás* egy mondata: „Üstekén kapván azért e mostani alkalmatosságot, az author esze után, hosszabb egy beszédet írtam pro et contra, ellene mellette” (11). — „Ezt a kis könyvetskét felső német országban nyomtatták ki, Authora neve nélkül, magok nyelvén... a mint nem tudjuk, ki írta, úgy nem tudjuk, miképpen írta légyen első szerzője.” Így a *Bölcs ember* bevezetőjében.

Az eredetiség követelménye és kifejezett igénye Faludi korában még nem egyetemes. A fordítás azonban nem jelenti az eredetiség teljes hiányát: nem ragaszkodik szolgai módra sosem az eredeti szöveghez, hozzáad, elvesz, átírja, átalakítja: olvasóit mindig szeme előtt tartja. „Nem ditselkedem, hogy a fordításom szóról-szóra egyez” — írja Boetius versei elé (12).

Fölfigyelhetünk: a *Szent ember* előszavából hiányzik az utalás arra, hogy a munka fordítás volna. „Ebbe a kis Könyvetskébe se nem úgy, se nem a végre kell tekinteni, hogy mi újságot mond? hanem azt, a mit mond lelkesen meg kell fontolni.” Beszél arról, hogy mi a szándéka az írásnak: „hogy egyik-is, másik-is többször kerüllyen elő, többször ébresszen, többször integessen, a míg a bűjdöső elme meg-szállyon, és ha mi akaratosság vagyon bennünk, lágyuljon, és magát meg-adja.” Nevelő, de nem iskolás tanító szándék sugárzik át a sorokon: „A szakaszokban rendet nem tartottam, mert nem láttam különös okát. Minde-nikét úgy szabtam, hogy rövid légyen, unalmas ne légyen” (13).

Mi is tulajdonképpen ez a könyv? Háromszor száz maxima: rövid, többnyire éles-elmés kijelentés, bölcselkedő, vallásos tartalommal. Eredeti? Fordítás? Az előszó figyelmes átolvasása után és Faludi őszinteségének ismeretében nehezen képzelhető el, hogy rábukkanhatnánk egy olyan forrásra, amelynek egyszerű magyarrá ültetését láthatnánk a könyvecskében. Ha pedig valóban eredeti — bizonyos távolabbi források használatát természetesen kell tartanunk —, akkor talán éppen azt az írást tartjuk a kezünkben, amely Faludiról költeményei mellett a legtöbbet mond, a leghitelesebb képet nyújtja. Megjelenésének ideje a jezsuita rend magyarországi feloszlásának éve. Még nem a rohonci szegény-

ház visszavonultságának meditáló csöndjében készült, 1773 szeptember 23-ig Faludi a pozsonyi jezsuita gimnázium igazgatója (14). Pozsonyban jelenik meg a *Szent ember*, utolsó termékeként az aktív jezsuita életnek.

„Munkája megírásakor, egyebek közt, bizonyára például vette Szent Ágoston *Confessiones* és *Soliloquia* című műveit, Szent Anzelm *Exhortatio ad contemptum temporalium et desiderium aeternorum* és *Tractatus asceticus*-át, Kempis *Imitatio Christi*-jét és Loyolai Szent Ignác *Exercitia*-it. Hatásuk munkáján kétséggkívül észrevehető. Azonban, úgy tetszik, szorosan nem követett egyetlen ily munkát sem” — írja Bellaagh Aladár (15).

A felsorolt munkák: Szent Ágoston, Szent Anzelm, Kempis, Szent Ignác írásai a spirituális irodalomnak valóban fontos mérföldkövei, figyelmen kívül nem hagyhatók. De maga Bellaagh is érzi, hogy nem sikerült megragadnia a lényegét, mikor megjegyzi, hogy „úgy tetszik, szorosan nem követett egyetlen ily munkát sem”, s éppen ő maga alig tudott összegyűjteni néhány távoli hasonlóságot-megegyezést ezekkel a munkákkal (16).

Az aszketikus-spirituális irodalmi hagyománynak kétséggkívül komoly gondolkodásformáló hatása van. A jezsuita Faludi Ferenc annak a társaságnak a neveltje, amely az egyház történetében talán a legnagyobb erővel igyekezett egységesé formálni tagjainak gondolkodását, lelkiiségét, s igyekezett meghatározni szerzeteseinek tevékenységét. A jezsuita tanár számára elő volt írva, hogy buzdítsa növendékeit az Isten imadására, esti lelkiismeretvizsgálatra, gyónásra, áldozásra, mindennapi misehallgatásra, ünnepeken figyelmes prédikáció-hallgatásra (17). Körülrajzolódik a gyakorlatoknak meghatározott köre, amely ebben a korszakban a jezsuiták és növendékeik számára általános érvénnyel előírt követelmény. Ha kézbe vesszünk egy összefoglaló, szisztematikus erkölcsstani munkát, amely rendszeresen tárgyalja a keresztény életet, s amely szerint a „szentség” fogalma meghatározott gyakorlatokat feltételez, a *Regulae Societatis Jesu* és a *Ratio Studiorum* szellemében lényegében ugyanezt találjuk. És ami a szentség felé vezető úton az egyik legnagyobb segítség: a szentek példája (18).

Ehhez az autentikusan jezsuita spiritualitáshoz mérve valami első pillantásra észrevehetően hiányzik a *Szent ember*ből: a módszeresség, a rendszeresség. Bár háromszor száz részre tagolódik, ez a szerkezet csupán külső felosztás, nem pedig a tárgyalásnak a téma által megkövetelt belső rendje. A tanító jezsuita a *Szent ember* írásakor nem a katedrát tartja szem előtt. A forma készen kínálkozik számára: az *Udvari ember* háromszor száz maximájának hasonlatosságára áll rendbe az anyag: nem tanításra szánva, hanem a sokféle tanításból személyesen végig gondolva, átélmélkedve. S ez az anyag nem az udvari embernek, nem a nemes asszonynak vagy nem a nemes úrfinak szól, hanem egyszerűen az embernek. Olyan anyag ez, amelyet meg kell szívlelnie a sorsa mulandóságával szembetalálkozó embernek — szegénynek, gazdagnak, tudósnak, tudatlannak egyaránt.

Nem fejteget, nem taglal, nem rendszerez: röviden, tömören, éllel, csiszoltan összefoglal. „A mi a maximákat illeti, ezekben is megvagyon a laconismus, nyers, fontos rövidség” — írja az *Udvari ember* II. századának „Előljáró beszéd”-ében (19). Ezzel a műfajjal a spirituális irodalomnak nagyon erőteljes vonulatához kapcsolódik az író Gracián közvetítésével. A bibliai bölcsesség-irodalom, a pusztai szerzetesatyák mondásainak gyűjteménye: az Apophtegmatum Patrum, a keleten és nyugaton egyaránt kiadott Filokália-gyűjtemény, amely a bizánci szerzetesatyák lakonikus tömörségű maximáinak kötetekbe foglalása, — mind valamiképpen előzménye ennek a jelenségnek. Az aszketikus irodalmi hagyomány világosan nyomon követhető, de összefüggéseiben fel nem tárt, egzisztenciális élményt közvetítő állomásai ezek. Különbözik lényeges vonásaiban, céljában, szándékaiban a lélek mélységeit föltáró, vallomás jellegű misztikától, amely az istenélmény belső történéseit mondja el a „lélek sötét éjszakájától” a „megvilágosodás” boldogságáig.

Ez a fajta spirituális irodalom jelentést ad az életről. Hogy a *Szent ember* íróját idézzük: „Jusson azért eszedbe, hogy már akkor kezdünk halni, mikor élni. Életünknek kezdete, halálunknak eleje. Gondatlanok vagyunk, ha úgy múlik

életünk, hogy se ne tudjunk élni, se halni" (20). — „Tsászárok, királyok hálnak. A Világ tündér pompái múltnak, híres épületei omlanak. Trója porrá lett. Tel-lyes hívság dolgunk. És még-is, és még-is, ezekben törjük fejünket, vesztegettyük erőnket, óránkat. Oda az ég felé maradandó hazánkra házunkra talán egyget sem pillantunk" (21). — „Az időnek vesztegetése legnagyobb kárvallás, a mi be-lőle el-röppent, soha többé nem leszen hatalmadban, vőlt oda múlt, nem tér vissza..." (22). — Vagy másutt: „Magán létedben dülly könyöködre, gondold-meg e Világnak zavaros állapotját... Öröm szomorúság, háború békesség, félelem reménység, szeretet gyűlölség forgattya szívünket. Testünket nyersesség, lankatt-ság, erő, erőtlenség, egészség, betegség, és ezer aggodalom. Ma szeretnek, hol nap meg-utálnak, ma keresik, hol nap szegik kedvünket. A szerentse ma szolgál, hol nap gyilkoskodik. Néz killyeb a virágok hervadnak, fű, fa szárad, a leg-szebb szín fonnad, az épületek omlanak, az Országok hasonlóan, egyik dullya a másikát. Nints mihez tartsunk, mihez bízunk. Ezeket megfontolván, végy hosszú butsut a Világtul, leg-alább szívedet ne ragaszd hozzá. Oda tartózkodgyál, a hol a nyugasztáló boldogság, és állandóság lakik" (23).

Jelentés ez az életről, a mulandóság egzisztenciális élményéről. Nem tételes tanítás, hanem a megélt-megtapasztalt valóság rögzítése, miként az Oszövettség-ben is olvasható: „Minden test olyan, mint a fű, és minden szépsége, mint a mező virága. Kiszárad a fű, elhervad a virág, ha az Úr lehelete éri. — Való-ban olyan a nép, mint a fű! — Kiszárad a fű, elhervad a virág, de Istenünk szava örökké megmarad." (24)

Az *Udvari ember* befejező szakasza, a legutolsó maxima ezt a címet viseli: *Szent légy*. Összefoglalja a „szent” fogalom lényegét: „Egy szóval mind meg va-gyon mondvá. Az istenes erkölcs arany láncza minden tökéletességnek. Ő teszen okossá, szorgalmatossá, bölcsé, erőssé, igazzá, boldoggá, híressé, dicsőségessé ben-nünket. Három a jó, egészség, bölcsesség, szentség. A szentség a mondott erkölcs-ből áll. Az istenes erkölcs a kis világnak tündöklő napja, és a feddhetetlen lelki isméret annak tiszta ege, magában olly ékes, hogy Isten s világ szereti" (25).

Mit *nem* jelent Faludi számára a „szent”? A negatív körülhatárolás némi segítséget nyújthat Faludi élményvilágának megrajzolásához. Nem külsőségek, előírások, parancsok gyűjteménye a könyvecske; a hangsúly — miként az *Udvari ember* utolsó szakaszában — itt is a magatartásformán van mindig. Hiányzik a szentek konkrét példaként való leírása és földidézése, az olvasó elé állítása. „Tud-ták ezt jól a mennyei szentek” — ilyen kijelentést többször találhatunk. Ez azonban semmiképp sem nevezhető a szentek tiszteletének. Szűz Máriát pedig egyáltalán nem is említi. A barokk korban pedig a jezsuiták a szentek kultuszá-nak terjesztésében élen jártak (26). Nem a bűnöktől való elfordulás, a töredelem hangoztatása hiányzik a könyvecskéből: de a gyónás gyakorlatára csupán egyet-len esetben céloz (27). Pedig ez általános szokás (28). Beszél Jézusról, a Megvál-tóról: „Leg-kisebb malasztot sem veszünk onnan fellül, melyet az Úr Jézus ma-ga Szent Vérének érdemén vagy nem kért, vagy nem nyert-vólna meg Attyátul, mikor üdvességünkért ki ajánlotta Lelkét a Keresztfán.” (29) „Drága áron váltot-meg bennünket az Istennek Szent Fia: Vére ontásával, kínos halálával. Bötsüld meg szabadságodat, könyörülj lelkeiden, és ne vesd új rabságra.” (30) De nem beszél ennek az áldozatnak, ennek a halálnak jelenvalóvá tételéről: az oltáriszentségről. Nem szorgalmazza a körmeneteket, a Mária-ájtatosságokat, a rózsafüzért, a za-rándoklatokat, a Jézus Szíve-kultuszt, hogy csak a legjellegzetesebb barokk gya-korlatokat említsük, amelyek sajátos színt adtak egy harcos szellemiségű kor-szaknak (31).

Vajon mindez azt jelentené, hogy hűtlenné vált a *Szent ember* írója a jezsui-ta eszményhez, melyet életformája, elkötelezettsége jelzett? A válasz egyértel-műen: nem. A vallás az ő számára megélt, személyes valóság, nem pedig holt betű és szabályok üveztője. A mulandóság élményével rendelkező ember szá-mára az élet és halál kérdésének hívó megoldása: az Istenhez való ragaszkodás. „Szarándokok vagyunk itt a földön, nints maradásunk, sietnünk kell, pályát fut-nunk. Nem nyeri el a pályát, a ki uttyában horgot vet, ki-tér, akadékoskodik, minden oszlop vagy virág mellett meg-áll. Úgy mi sem, ha a földiekhez ragasz-kodván, azok kedvéért ki-lépünk a Menyországunk ország uttyábul.” (32)

Fogalmazása azonban elárulja hűségét rendjének spiritualitásához. „E kettőben áll a Keresztyén Embernek kötelessége: Hogy a gonoszt elkerüllye, és a jót el-kövesse.” (33) A klasszikus megfogalmazás cseng itt vissza: „sanctitatem constituunt, atque perficiunt... esse immune et purum a malo; esse constans in bono.” (34) „Vig és szomorú létedben egyedül az légyen előtted, hogy terjedjen általad az Istennek dicsősége.” (35) Ez a gondolat valójában a Jézus-társaság céljának megfogalmazása (36).

Nem utasítja el a tetteket: az élet cselekedeteket kíván. „A mely keresztyén rést a jóra, abban aluszik a Hit. A mely buzgó a rosszhoz és el-követi, abban holt-számba vagyon. Ne elégedjünk meg azzal, hogy meg-vagyon bennünk a Hit, arra igyekezzünk, hogy élten-eleven légyen. A míg a hit lelkünkben hever, tsak ajándék névben vagyon, ha munkájához fog, szenté válik. Elménkel hiszünk, hittel és egyetemben tselekettel igazán hiszünk.” (37)

A *Szent ember* írója nem jár egészen járatlan úton, amikor a tételek rendszerezése helyett inkább az elgondolkozást, eszmélkedést segítő, rövid, lakonikus, sokszor az argutiát sem nélkülöző gnóma-műfajt használja. Magyar jezsuita rendtársa, a híres Gabriel Hevenesi (38) Szent Ignác egy-egy gondolatát továbbfűző könyvecskéjében az év 365 napjára szétosztva naponta négy-négy rövid, gyakran csattanós formában megfogalmazott gondolatot közöl az olvasóval. Ezeknek a maximáknak a világa nagyon közeli rokonságban van a *Szent ember* anyagával: sok hasonlóság, tartalmi-formai megfelelés található. Egy példa: a március 5-re szóló egyik maxima. „Amantur flores, dum vernant, sed quam breve tempus est! ubi exaerescunt, abijciuntur. Sic omnia terrae bona, dum sunt, quam breve hoc momentum! delectant; illico transeunt, et usu ipso fastidiuntur.” (39) Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvével csak távoli kapcsolatot találhatunk, Hevenesinek ez a munkája azonban — egy részletező mikrofilológiai elmélyedés könnyen megmutatná — közeli rokona a *Szent ember* háromszáz maximájának (40).

Spirituális közhely-gyűjtemény volna ez a könyv? Nem; nem elvont tételek gyűjteménye. Bár általános érvényű kijelentésekből áll, mégsem válik szellemi üresjáratú. Írójuk aprólékos szabályrendszer között élve válik egyéniséggé. Divatosabb megfogalmazással: az előírások megtartása közben érzékeny marad az egzisztenciális kérdésekre. A prózai epigramma-füzérben egzisztenciális problémák egész sora rejtőzik. Reflexiók önmagára, az életre, a mulandóságra. Az „udvari ember” és a „remete” mindenkiben meglévő feszültségét nemcsak megéli, de ki is mondja (41).

„Udvari ember” és „remete” feszültsége: akció és kontempláció kortól független, mindig égető problémája vár megoldásra. A tevékeny életben — a pozsonyi iskolai munka idején — születik meg az eszmélődés, a kontempláció könyvecskéje. Az olvasottak, a sokféle hivatalos tanítás személyessé szűrve jelenik meg, és csak az marad, ami igazán fontos. Élet és halál kérdése szólal meg, sztoikus hangvétellel, a „Seneca christianus” alaptónusával, itt-ott kimutatható közvetlen hatásával. Az aprólékosan kidolgozott szerzetesi szabályzat szerint élő író egyéniségé szűri át a világot, a hivatalos katolicizmust, és közben mindaz fölöslegessé válik számára, ami — bár a szabályokban és a korabeli gyakorlatban szétben-hosszában érvényesül — a kereszténységnek nem központi élményvilágához, hanem a peremvidékére tartozik.

Nem tankönyv ez, miként versei sem tanköltemények. Hitének, megélt hitvilágának megfogalmazásai ezek. Nem világtagadás, hanem a mulandóságában másra utalt ember egzisztenciális élménye, amely hívőnek és hitetlennek egyaránt az élet legnagyobb próbatételét jelenti.

Természetes, hogy korának szelleme tükröződik benne. A közvetlenül Graciánustól örökölt maxima-formában, mely — mint említettük — az ószövetségi bölcsesség-irodalomig nyúl vissza, felvillannak a keresztény sztoicizmus gondolatai: „in tota vita discendum est mori”, „vivere noluit, qui mori non vult”, „quanto plus erit tormenti, plus erit gloriae”, stb. (42).

De ott van a janzenizmustól nem idegen gyökeres különbségtétel teremtő és teremtmény között, az érzések-érzelmek hangsúlyozása, a szív fontossága:

nyomon követhető ez a gondolatvilág (43). A megtérésnek a szívben kell történnie. Isten sehol sem ígért mennyországot és nem fenyegette örökös kínokkal azt, aki a szentek tiszteletét elmulasztja (44).

A *Szent ember* írója nem óhajt rendszert adni. Sok mindenről beszél, úgy, amint fontosnak tartja, szívből. Újra és újra visszatér nem egy gondolat. Szó van mindenekelőtt arról, hogy a feladat: elfordulni a világtól és odafordulni az Istenhez (45). Nagyon gyakran időz a kérdésnél: még élünk, de meghalunk; múlik az idő, minden mulandó (46). Próbátételeket kell kiállnia az embernek, s akit szeret az Isten, azt próbára teszi (47). Jézus életét adta az emberért (48). Imádság: beszélgetés az Istennel, aki meghallgatja a kitartó kérést (49). Van szó három ízben az ördögről, egyszer az őriző angyalról (50). Nagy veszély a gazdagság ebben a földi életben: elfordítja az ember szívét az Istentől (51). Az erények közül olvashatunk az alázatosságról, megbocsátásról, szelidségről, békétűrésről, hitről, istenfélelemről, önmegtagadásról, alamiznaadásról, szeretetről (52). A bűnök képe: kevelység, mértéktelenség, helytelen beszéd, vakmerő bizakodás, irigység, képmutatás, harag, háladatlanság, önimádat, elvakultság, félelem (53). Sajátosan individuális spiritualitás tükröződik az írásból: egyházzal, közösségről nincs szó, de többször hangsúlyozza: törődj önmagaddal, keresd az üdvösséget (54)! Vagy ötven maximában beszél közvetlenül az Istenről, aki gondviselő, teremtető, jószágos, türelmes, stb. Eszreveszi a rossz szokások hatalmát (55). Az sem kerüli el a figyelmét, mennyire akadály a szentség útján, ha az ember túlzottan keresi a megbecsülést, ha emberi tekintetektől függ (56).

A maxima-gyűjtemény végén hét fokozatban rajzolódik ki a szentségben való előrehaladás. A félelemből az Istenhez fordulás és a szeretetből Istenhez ragaszkodás különbsége világosan ott van ezekben a fokozatokban. Az aszketikus irodalomnak gyakran alkalmazott motívuma ez (57). A maxima-fűzer harmadik századának végén ezek a logikusnak egymásra épülő fokozatok szerencsés befejezést alkotnak. A szerkezetében természetszerűleg széteső, egymástól független részletek ezáltal egységbe rendezhetőkké válnak.

Ha fordítás a *Szent ember*, semmiképpen nem közömbös, miért készít Faludi egy ilyen fordítást. Ha pedig a magyar szöveg az eredeti, kérdezhetjük: miért írta? Még pozsonyi tartózkodása idején, az aktív életben, s talán nem is sejtve, hogy nem sokkal a megírás után az aktív élet, az akció tere szinte a semmivé zsugorodik, s helyet ad a kontempláció éveinek. Írta, mert írnia kellett: belső parancsra, az élmény kimondásának szükségességéből — a forma készen állt. Amit pedig ki kellett mondania: az élet mulandó; úgy élj, hogy majd halni is tudj. Akkor lesz értelmes az életed, ha értelmes a halálod. Általános alanyt használ, magát sosem kivonva a közlendő mögül. És tudja, hogy akkor lesz értelmes a halál, ha az élet is az volt. A „most” és az „itt” metszéspontjában álló ember egyetemes érvényű eszmélkedésének vagyunk tanúi, amikor szembenéz a legnagyobb kérdéssel: az élet értelmének kérdésével. Válasza egy őszintén hívő ember válasza, aki kereszténységét nem pusztán tételek gyűjteményeként fogadja el, hanem egzisztenciálisan megéli. A „contemplata tradere”, — az átélmélkedett tapasztalatot átadni magatartásforma eredménye ez a maxima-gyűjtemény, amelyből össze lehet állítani azokat a tételeket, melyek gondolkodását irányították-befolyásolták, — de félreismerhetetlenül látszik, hogy a sajátosan individualista spiritualitás sodrában álló író áttükröztette azokat saját egyéniségén. Ezáltal vált hitelessé.

Még nem a remete magányáról van szó, — de az akció és kontempláció örök feszültségét már itt érezni. Nem passzivitást akar a könyv írója az élet vállalása helyett: ez téves következtetés volna. Hiszen értékes ajándéka Istennek a szép termet, a szép külső (58), s a tudomány sem önmagában elvetendő, csak ha nem társul hozzá istenfélelem: az ember sorsára való keresztény ráeszmélés (59).

Nemcsak a *Bölcs ember*, de a *Téli éjtszakák* is ezt az eszmélődést követően készül (60). Nem szűkül le Faludi szellemi horizontja a tevékeny élet megszűntével a rohonci remeteségben: nem veti meg a világot. De nem sodródott el a pozsonyi rektor az aktív iskolai évek idején sem: ennek tanúsága a tevékenység közben megírt, írásba foglalt kontempláció: a *Szent ember* Istenre tekintő eszmélődés-sorozata.

Miért került Faludi Rohoncra? Nem tudjuk. Hogy miért kerülhetett oda, és nem aktív egyházi szolgálatba? Megkockáztatunk egy feltételezést. 1773: a felosztás éve, a volt szerzetesek — most már rendjük keretein kívül — helyet keresnek maguknak. Sokan egyházmegyei szolgálatba álltak, hamarosan kitüntető címeket kaptak (61). A felosztás évében jelent meg a *Szent ember*. Ha egy püspök olvasta a „Szent ember”-t (feltehetően volt ilyen), először a háromszáz maximából tükröződő hitrendszer hiányosságait vehette észre. Egy szellemi megnyilatkozás dogmatikus megítélése mindig könnyebb. Nem az átélmélkedett, s a Szent Ignác lelkiségét, a mindenben Isten dicsőségét kereső elkötelezett életfelfogást vette észre, az élet és halál kérdései előtt döbbenettel megálló ember magatartását, hanem a rendszertelen, az első pillanatra hiányosnak tűnő, mert nehezen áttekinthető, s személyességében a dogmatikus gondolkodástípus számára megfoghatatlan és ezért gyanús író láthatták benne. Az ilyen ember kevésbé veszélyes néhány öreg ember lelki gondozójaként Rohoncon, mint akármelyik egyházmegye valamelyik egyházközségének élén vagy tanárként egy szemináriumban.

Ez azonban csak feltételezés, — adatokkal alátámasztani nem tudjuk.

Jegyzetek: (1) Géfin Gyula: Faludi Ferenc. In: Jezsuita történeti évkönyv 1940. Bp. 200. — (2) Szent ember, vagyis szent életre vezérlő istenes oktatások. Írta Faludi Ferencz Soc. Jesu. Posonyban, Nyomtatott Patzko Agoston Ferencz Betűi által. 1773. — (3) Szent ember. Szerkesztette Bellaagh Aladár. Bp. 1907. 4. — (4) Géfin, i. m. 192. — (5) Téli éjszakák. Magyar Tallózó. Bp. 1978. 29. — (6) Uo. 17. — (7) Szőrényi László: Kalauz Faludi prózájához. In: Téli éjszakák. Válogatás F. F. prózai műveiből. Bp. 1978. 411. — (8) Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől. ... Közre botsátotta Révai Miklós. Pozsony, 1787. 12. — (9) Udvari ember. Írta Gracian Boldizsár. Fordította Faludi Ferencz. Újra-kiadta Ponori Thewrewk József. Pozsony, 1837. 4. — (10) Istenes jóságra, és szerencsébőlóg életre oktatott Nemes Asszony. In: Téli éjszakák, i. m. 72. — (11) Istenes jóságra, és szerencsébőlóg életre oktatott Nemes Urfi. In: Téli éjszakák, i. m. 196. — (12) Költeményes Holmi, i. m. 19. old. — (13) Szent ember (a továbbiakban: Sz. e.), 1773. Előjáró beszéd. — (14) Géfin, i. m. 194. — (15) Bellaagh A. i. m. 4. — (16) Bellaagh mindössze 5 lábjegyzetben tud a felsorolt művekkel rokonságot megállapítani, Szent Ignác közvetlen hatásának nyomát pedig nem találja. — (17) „Hortetur potissimum ad orandum Deum, ad excutiendam conscientiam vesperi, ad Sacramenta poenitentiae et Eucharistiae frequenter ac rite obeunda; ad Missam quotidie concionem singulis diebus festis audiendam.” Ratio Studiorum, Antwerpiae 1635. 38. — (18) Vö. Paulus Segner S. J. Homo christianus in sua lege institutus, sive Discursus morales, quibus totum hominis christiani officium explicatur, quidque is fugere, quid agere debeat. Augustae Vindelicorum, 1712. — (19) Udvari ember, i. m. 39. — (20) Sz. e. 15. — (21) Sz. e. 30. — (22) Vö. Sz. e. 147. — (23) Sz. e. 119. — (24) Iz 40,6–8. — (25) I. m. 236. — (26) Jánosy Gyula: Barokk hitélet Magyarországon a jezsuiták működése nyomán a XVIII. század közepén. Pannonhalmi, 1935. 16. — (27) Sz. e. 149. — (28) Jánosy, i. m. 36–37. — (29) Sz. e. 141. — (30) Sz. e. 45. — (31) Vö. Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique. Fondé par M. Villier, F. Cavallera, J. de Guibert, S. J. Beauchesne, Paris, 1974. t. 8. col. 1025. — (32) Sz. e. 33. — (33) Sz. e. 130. — (34) Segner, i. m. Pars II. Disc. XX. n. 14. — (35) Sz. e. 138. — (36) Vö. Constitutiones Societatis Jesu. Antwerpiae 1635. 258, 287. — (37) Sz. e. 88. — (38) Vö. Dictionnaire de Spiritualité, im. t. 7, col. 431–33. — (39) Apophtegmatia sacra D. Ignatii Lojola... a R. P. Gabriele Hevenesi, 1750. — (40) Az aug. 15-re szóló szakaszból: „Quis te alienorum dictorum, factorumque censorem constituit? qua tibi autoritate iudicis munus arrogas? plures nunc interpretes sunt, quam authores, plures iudices, quam rei: nisi in horum numero iudices ipsi, violatae charitatis rei censeantur.” — (41) „Egy író van ebben a korban, aki ezt s éppen ezt az ellentmondást, az élethajszát és a remete visszavonuló szemléletű közétti antinómiát teljes erkölcsi komolysággal, mélyen, megrendítő válságként élte át — F. F.” Bíró Ferenc: Bessenyei és íróbarátai. Bp. 1976. 12. — (42) Vö. Seneca Christianus, Franckfurt, 1730. 12, 16, 18, 24 etc. — (43) Dictionnaire de Spiritualité, i. m. t. 7. 142. — (44) Uo. col. 145, 130. — (45) Vö. Zolnai Béla: A janzenizmus kutatása Közép-Európában. Kolozsvár, 1944. 64. — (46) Sz. e. 2, 5, 10, 27, 33. stb. — (47) Sz. e. 3, 4, 30, stb. — (48) Sz. e. 37, 39, 40, 46, 141. — (49) Sz. e. 32, 50, 68, 76, 78, 79, 82. — (50) Sz. e. 32, 40, 86, 118. — (51) Sz. e. 11, 30, 51, stb. — (52) Sz. e. 14, 18, 19, 47, stb. — (53) Sz. e. 6, 14, 20, 80, stb. — (54) Sz. e. 8, 11, 24, stb. — (55) Sz. e. 51, 95. — (56) 116, 118, stb. — (57) Vö. Cassianus, Nursiai Szent Benedek, Johannes Climacus, Aquinói Szent Tamás, Szent Bernát — (58) Sz. e. 46. — (59) Sz. e. 70. — (60) Bölcs ember: 1773. 1776-ban írta. Vö. Géfin, i. m. 220. — (61) Pl. Paintner, Szerdahelyi.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS VERSEI

Képzelt hazám

Határtalan az én hazám,
ahogy a felhők, madarak
útján sorompó nem akad
csak szállnak szabadon, lazán:

egy-szál magamban fütttyösen
mennék a táj, nép rokonom
s a kezemet is úgy adom
ahogy fa gyümölcsét ősszel,

nem nézve mennyi gond, robot
adta-aszalta eddig így,
szívem se volna rossz, irigy,

ha máshol több az emberség,
emelje dolgát és kedvét,
segítsen minket is a jobb.

Csak ez a félelem

Csak ez a félelem,
egy út hossza messzebb a csillagoknál,
csúf madár, kiáltom,
miért károgysz a bátorságra,
nekem bot nélkül is
a szárny lebegése kell,
hogy átjussak a túlsó partra.

Pásztor

Milyen szép, hogy egy ember
kezeben bottal
pásztora a nyájnak,
védi barmait
vész ellen,
viharok ellen
olyan konfesszor ő,
akinek kezében hatalom van,
tud parancsolni,
szelíd lenni,
alázatos szívében láng ég,
félelem fogja el a vérszomjas vadat,
ha tekintetét ráveti
s az megjuhászodik,
ahogy áll s vár
végtelen nyugalommal.

Keresztek

Szegény didergő Krisztusok
hólepte mezőn éjjel
árnyak pilléznek sötétben
tán a bűnösök denevér-szárnya
reggelre zúzmara zizeg

vér folyik a derengő Napból.

A fák királya

(A BIRÁK-KÖNYVE UTÁN)

Szóltak a fák egymás között:
— kenjük királlyá az olajfát,
legyen ő király fölöttünk
és ringatózzon fölöttünk.
De az olajfa megtagadta, mondván:
zsiromból lsten, ember él,
miért lennék király?
Ekkor a fák a fügefára néztek:
— kenjük királlyá a fügefát,
legyen ő király fölöttünk
és ringatózzon fölöttünk.
De a fügefa megtagadta, mondván:
nincs többé édességem,
melyet lsten, ember szeret,
ha beérik gyümölcsöm?
miért lennék király?
A fák most már a szőlőtöket kérték:
— kenjük királlyá a szőlőtöket,
legyen ő király fölöttünk,
és ringatózzon fölöttünk.
De a szőlőtöke megtagadta, mondván:
elvesztettem-e mustomat,
amelytől lsten, ember
oly mámoros és boldog,
miért lennék király?
A fák gyűlése ekkor így határozott:
— kenjük királlyá a galagonyabokrot,
legyen ő király fölöttünk
és ringatózzon fölöttünk.
És így szólt a galagonya, mondván:
ha hűséggel kentek királlyá,
én a királyság tisztjét elfogadom,
leszek én a király:
és árnyam menedéket kínál,
szállást a fáradottnak,
nyoszolyát boldog párnak,
árnyamban virágok hálnak
és illatáról álmodik
a bogár és a gyík. —
De ha nem:
haragom zengem:
tűz csap ki tövemből
és sirjanak Libanon cédrusai
és zápor-áradással zokogjon mind,
ki élve éli át a kint,
e rettenetes tüzes kénesőt.

Kolozsvári Grandpierre Emil pályakezdő évei (II.)

A magyar valóság extenzív ábrázolásának első kísérlete (A rosta)

Önéletrajzi regényeinek harmadik kötetéből, *Az utolsó hullámból* derül ki egyértelműen, hogy a másfél éves kolozsvári tartózkodás az épinali „felszabaduláshoz” hasonló jelentőséget kapott az életében: nemcsak személyiségének, tudati fejlődésének vonatkozásában, hanem az íróvá érés szempontjából is. Az „ember és szülőföld kapcsolata, a mítikus anteuszi érintés, mely nem sejtett erőket ébreszt a lélekben, megindítja a pangó képzeletet, felfokozza az idegek érzékenységet, új tulajdonságokkal gazdagítja az értelmet” — írja *Az utolsó hullámban*. Az *Erdélyi Szépmíves Céh* kiadásában 1931-ben megjelent első regényét, *A rostát* a régi kolozsvári élmények és a középosztály szellemi örökségével szembeforduló új, lázadó egyéniség találkozása hívta életre. Ekkor már novellája jelent meg az *Erdélyi Helikonban*, tagja az erdélyi fiatalok irodalmi csoportosulásának, az *Új arcvonalknak**, Pécssett a *Batsányi Társaságnak***.

A *rosta* alkotástörténetét fontos mozzanatokkal motiválja Grandpierre ekkori eszméi, politikai tájékozódása is. A Webb házaspár, Bernard Shaw és H. G. Wells műveit tanulmányozva erős rokonszenv alakult ki benne a fábiánus eszmék iránt, e művek hatására ő is kialakította a maga — elsősorban az örökösödési jog eltörlésén alapuló — naivul utópisztikus társadalmi „reformterveit”. Az illegálisan terjesztett brossúrákból megismeri a marxizmust is. Később pécsi kommunista barátja, Fischl Ferenc kérésére röpcédulákat ragasztott ki az egyetemen, de a várható következményektől megrémült.

Számos önéletrajzi elem szövődik *A rostába*. De a regény kolozsvári és pécsi önéletrajzi rétegeiben — elsősorban a családi környezetben és az egyetem világában — *A rosta* főszereplője, Szabó Laci mégsem válik az író alteregójává. A regényhősökkel való azonosulás végig idegen marad Grandpierre prózájáról, amikor doppelgänger-típusú regénnyel kísérletezik, mindjárt ingoványos művészi talajba süpped (*Alvajórok*). Az életrajzi vonatkozású motívumoknál — a regény eszméiségének és művészi értékének szempontjából — sokkal fontosabb az a tény, hogy a középosztály mentalitásáról, pszichikumáról szerzett tapasztalatait, amelve Pécssett világosodtak meg, kristályosodtak ki benne, építette bele *A rostába*. Persze a középosztály szellemisége csak azt a nagyon fontos katalizátor-szerepet töltötte be e műben — mint ahogy későbbi művészetében is —, amely a magyar társadalmi problémák egyetemesebb jelentésű kritikai képét hívta elő.

Korántsem csak egy családi élet széthullásának szimbóluma a rosta, a könyörtelenül örülő idő, melynek szítáján kihullik az életből mindenki, aki nem képes felismerni a történelem, a valóság parancsoló realitásait. Szabó bíró — alakjában nem nehéz felismerni Grandpierre apjának személyiségjegyeit — élete soha el nem készülő nagy művét, „A magyar nép lélektanát” építgetve, a „vala-hogy nincs érzékünk a valósághoz” konklúziójából ezt a következtetést vonja le: „Javítani akarok, meg akarom mutatni másoknak, mi sodort a pusztulásba en-

*Az antológiával jelentkező *Új arcvonal*-csoportosulás tagjai Bányai László, Bélteki László, Dánér Lajos, Debreceni László, Flórián Tibor, Gagyí László, Jancsó Elemér, Janovics András, Kovács K. Jenő, K. Grandpierre Emil, Kovács György, Kovács József, László Dezső, Méliusz József, Ováry Eva, Szemlér Ferenc, Thury Zsuzsa, Varró Dezső és Vass Albert voltak.

**A Tegnapban a Batsányi Társaság tevékenységének mechanizmusáról, határozatlanságáról némileg ironikus képet rajzol ugyan, de az elismerés hangján ír a célkitűzések pozitívumairól: „Nagy és kicsiny bajok egész tömegét ismertük fel; sürgősnek ítéltük középosztályunk szellemi és élettani felfrissítését, feloldani a társadalmi osztályok annyi veszéllyel járó megmerevedését, kivívni, hogy a szomszédos népek nyelvét az ifjúság szélesebb körben tanulmányozza, és ilyenképpen behatolhasson műveltségükbe, megkedveltetni a gyakorlati pályákat a nyomukban jövő nemzedékkel, véget vetni az egészségtelen protekciónak. Programunk tehát nekünk is volt, ha egy felsorolást annak lehet nevezni”.

gem... úgy látom, mint szimbólum emelkedem a magyarság fölé. Kihullok a megváltozott időből s velem együtt kihullanak mindazok, akik olyanok voltak, mint én...". A bíró rádöbben, hogy az idő szavát felismerő reális cselekvés helyett egész életében csak az elvont, önmagától burjánzó „kötelességeket” teljesítette, amelyeknek semmi közük nem volt a valósághoz, élete kiürült, értelmetlenné vált, lénye, akarata elszakadt a családjától. „De mit számít négy ember sorsa, amikor egy nemzet életéről van szó” — kérdezi önkínzó fájdalommal. Persze a „nemzet” karakterében, gondolkodásában jelen vannak ugyanazok a tulajdonságok, amelyek őt, feleségét és — más-más módon — a fiát és a lányát is áthullajtották a rostán: a „fatalizmusnak dekorált lustaság”, a cselekvésképtelenség, a kritikai érzék teljes hiánya, a műveltség és a cselekvőképes intelligencia antagonizmusa. A bíró — egy paradoxonnal — ezt így fogalmazza meg: „minél műveltebb egy magyar ember, annál kevésbé intelligens és minél műveltebb, annál inkább intelligens”. Nagyon lényeges kérdéshez — a harmincas években frott regényeinek legfőbb dilemmájához — érkezett el már ekkor Grandpierre. A memória-kultuszra, a cselekvést lehetetlenné tevő túlburjánzó emlékezés-mechanizmusra épülő „műveltség” — a „csibrákyizmus” már most feltűnő jelenségeiről van szó — és a cselekvő, virulens „intelligencia” között tragikus ellentmondás feszül. Mert a bíró — mint ahogy természetesen maga az író is — csak azt az embert nevezheti „intelligensnek”, aki képes a cselekvésre. De a „műveltség” s főleg a társadalmi morál teljes hiányában az „intelligens” ember tettei szinte törvényszerűen fordulnak a gátlástalan, amorális törtétes irányába. Nagyon jól példázza ezt az egymásból félelmetes logikával következő két végletes utat majd a *Dr. Csibráky szerelmei* és a pandant-regénye, *A nagy ember*. Az az erdélyi kisebbségi sors, amelynek keretében *A rosta* társadalmi, etikai, pszichológiai problémái jelentkeznek, csak aktualizálja, s így mintegy tovább növeli e dilemmák súlyát.

Az eltékozolt, meddő életet szimbolizálja Szabóné sorsa is. Férje szavaival, az asszony egy „ontológiai fikció”, aki az idő állandó fáziseltolódásában mindig csak emlékezve és vágyakozva, tehát a *jelenben*, a valóságban sohasem élve, csak azt mondhatja el magáról, hogy „tegnap leszek, holnap voltam”. Fia egyetemre távozása és a lánya szökése után — egy román tiszthez megy feleségül —, „napról napra hízott a csend” körülötte. „A napok, mint régi hitelezők jöttek. Semmit sem hoztak s valamit mindig magukkal vittek.” Az asszony „tele volt el nem mondott gyengéd szavakkal, el nem csókolt csókok zsi bongtak benne s el nem ölelt drága ölelések kúsztak belőle... Gondolatban körülnézett a világban, s nem volt senki, aki kinyújtaná értük a kezét, senki, aki várná őket, senki, aki elfogadná...”. Az önkínzó magányába zárult, férje mellett boldogtalan asszony meg sem próbál kitörni ebből a sivár, vegetatív létből, amelybe „a napok úgy jöttek, mint a szemeteskoscsik. Megállottak a házak előtt. Mindenki beléjük öntötte huszonnégy órai életét. Az öreg gebe nyögve nekirugaszkodott. A szemetes megrázta csengőjét egy másik kapu előtt”.

Ezt az elidegenítő, groteszk képi látásmódot fokozza tovább a „cselekvő” lányának, Mártának a mindenféle érzelmi kötődés ellen védekező cinikus élet-szemlélete. Márta figurájába Grandpierre — áttételesen — némileg a saját, az érzelem elleni ádáz „szabadságharcát” vívó korábbi énjét is beépítette, amelyet jól ismerünk a *Szabadságból*. Az „emancipálódó” nőnek ez a korán felbukkanó típusa majd számtalan változatban jelen lesz novelláiban és regényeiben, de ez a figura most még korántsem sejteti azt az ominózus határesetet, amelyhez akkor érkezik el Grandpierre, amikor már-már megszakadnak az intellektuális nőstény figurái, a „demokratikus párdúc” és az író közötti kritikai szálak.

Szabó Márta is ebben a fojtogató, kisszerű életben él, de roppantul unja a „kicsinyes tisztességét”, amelyből a kisszerűség, üresség másik szférájába menekül, a gazdag román katonatiszthez, Pávelescuhoz, az áhított ékszerek, selymek közé. A szerelmes Pávelescu amúgy is szimpatikus számára, hiszen „amolyan férjnek való anyag”, „kiváló műgyűjtő, aki a legkevesebb idő alatt, legkisebb fáradsággal a legtekintélyesebb szarvkollekciót képes megszerezni”. A korábbi kérését így mutatja be Márta: „Visszautasításkor öngyilkossággal fenyegetőzött és volt annyira figyelmetlen, hogy sohasem tette meg, bár én tölem telhetőleg támogatam ezt a tervét...”. Grandpierre nyelvi leleménye, humora már *A rosta*ban is feltűnő módon jelentkezik. A hűvösen tárgyilagos, elidegenítően groteszk és a meghökkentően abszurd képek, párbeszédek, mondatok szerencsés szövedéké-

ből áll össze a regény eredeti nyelve — amely a realizmus és a futurizmus, expresszionizmus*** stílusis ötvözte is egyben —, s amely csak időnként bicsaklik meg a staccato-szerűen ziháló, mesterkélt rövid mondatok vagy a szellemeskedő dialógusok zátonyain.

Nagyon jó a regény szerkezeti felépítése is. A felbomló családi élet problémái katalizátorként hívják elő a magyar tudatvilág betegségeit diagnosztizáló elemzéseket, majd — Szabó Laci Pécsre utazása után —, az író külön-külön foglalkozik a bíró, a felesége és Márta személyiségével, sorsával. De — a leveleivel, Szabóné gondolataiban, majd később a kolozsvári látogatásával — ezekben a fejezetekben a főszereplő Szabó Laci is valamilyen módon mindig jelen van. Mégis, Szabó Laci személyiségének kontúrjai — a többi szereplő markánsan határozott jellemvonásai mellett — némileg elmosódottnak tűnnek, sőt a pécsi jogászokodást megszakító, Kolozsvárra visszatérő fiatalember jellemében, tudatában már egy alapvető változást, elsősorban az eszmei zűrzavart és a világgal, a társadalommal szemben való teljes meghasonlás képét fedezhetjük fel. Az egyetemre készülő főhőst elsősorban a szerelem foglalkoztatta. Az „égi és földi szerelem” dualizmusa — Grandpierre felszabadulás előtti regényeinek egyik fontos lélektani és szexuális problémája —, még korántsem a későbbi kritikai szemléletmóddal, de már egyértelműen jelentkezik *A rosta*ban is. A szülővárosától búcsúzó fiatalember a tiszta, légius leánnyal, Évával rója a mindennapi sétáit, mégis a vérmes, kizárólag a testi örömek iránt fogékony asszonynál, Dodónál tölti az éjszakáit. A Pécssett jogászokodó, de a fővárosi lumpolásokban is otthonos főhős életében egyre inkább barátja, a mindenféle eszmét, morált tagadó, a teljes erkölcsi nihilizmus „szilárd talaján” álló, ördögien cinikus és szellemes Márton játssza a legfontosabb szerepet. A társadalomból, az eszmékből, a morálból való totális kiábrándulás dezilluzionizmusa, a féktelen, hedonisztikus életvitel önzése, egocentrizmusa, az elementáris erővel vibráló tehetség, mely végül azonban az újságírói zsarolás és a cukrászdatulajdonosi jólét önelégült tespedtségébe süllyeszti, mindez egyszerre jellemzi Mártont. De mégis valami lázadó, nyugtalanító, a tisztánlátás kétségbeeséséből fakadó cinizmus árad lényéből, szellemes politikai „elemzései” a Horthy-rendszer éles kritikáját is jelentik egyúttal. A „kicsi ember morál nélkül nem nagy, de nagyobb, mint a nagy ember sok morállal” elvével a *morál* és az *ösztön*, a meditáló cselekvésképtelenség és az amorális vitalitású cselekvés ellentéte jelentkezik *A rosta*ban, ugyanaz a konfliktus, amelyet a „műveltség” és az „intelligencia” antagonizmusával már megfogalmazott Grandpierre a bíró szavaival. De Márton Szabó Lacinak szóló megnyilatkozásaiiban még érezzük a kritikus szellemű tehetség erejét és a nihilizmus egész társadalmi, eszmei genezisét. Márton regénybeli utódjának, *A nagy ember* Gazsijának alakjában viszont már a teljes tehetségtelenség és amorális biztosítja a „cselekvő nagy ember” gátlástalan érvényesülését.

Kétségtelen, hogy Kocsis Márton erősen befolyásolja Szabó Laci egyéniségének alakulását is. Márton szerint az eszmék „ideáloknak tisztelt takarmányok”, új ideálok kellenének, mert a régiek „hullaszagúak”. De valójában az „univerzális erkölstelenségre” építi világnézetét, mert úgy érzi, hogy így szinkronban van az őt körülvevő világgal. „Nemzedékének” programját eképpen határozza meg: „Mi valahogy nem keresünk, ezt ma már mindenki tudja, mert sokakat ismerünk, akik kerestek ugye, s nem találtak”. Így az élet célja is felettébb gyakorlatias, „etikai” védőpajzsa az a megállapítás, hogy nemzedékük érvényesülésének kulcsa korántsem a tehetség — az elhelyezkedés mechanizmusában éppen a kontraszelekció érvényesül —, hiszen Magyarországon „a zsenivédelem gyermekkorát éli”, „eddig csupán a kreténvédelem fungál”.

Márton cinikus vitalitásának árnyékában fokozatosan szürkül el Szabó Laci figurája. Jogi tanulmányait abbahagyva, Kolozsváron gyakorlati pályát választ — már-már úgy tűnik, hogy Grandpierre csak azért helyezi el főszereplőjét Berger textilgyárában, mert ő maga alaposan ismeri ezt a szakmát —, amelyben

***A rosta expresszionisztikus stílusán érződik Szabó Dezső hatása is, akinek az expresszív képalkotása ekkoriban erősen foglalkoztatta Grandpierre-t, bár később tanaival és prózájának stílusával egyaránt élesen szembefordult.

egyre rosszabbul érzi magát. A regény szempontjából egyetlen — bár nagyon lényeges — jelentősége van ennek a pályafordulatnak: az író erős rokonszenvennel és bátorsággal mutathatja így be a korabeli munkásmozgalmat. Szabó Laci az illegális kommunista mozgalomban aktívan tevékenykedő munkáslánnyal, Olgával való szerelmi kapcsolata közben ismerkedik meg a marxizmussal, s így erősödik fel benne egyre jobban a szimpátia Oroszország iránt. De teljesen félreérténénk a regényt, ha *A rosta* bátor, lázadó hangját Szabó Laci elhatározásával — hogy Oroszországot választja új hazájának — magyaráznánk. A főszereplő a gyártól, a munkásélet nyomasztó, robotos mindennapjaitól rémül meg, s ez a pánik egyre jobban eluralkodik rajta. A Szovjetunióról és a kommunizmusról valójában nagyon keveset tud, s ez is zűrzavaros, önámító, kaleidoszkopszerű képekként pereg a tudatában. Ténylegesen az életből végleg kiszorultnak érzi magát. Ez egyértelmű a regény befejezését elemezve: „Kellett az egész világ. Az autók, a ruhák, a nők, az ékszerek; a színház, a mozi, a tenger, a kártya, a vonatok idegenben járó kattogása és a pénz, pénz, számlálhatatlanul sok pénz... Gyűlölte azokat, akiknek volt, akik éltek...”. A kommunizmus és a szovjet társadalom, élet teljes félreértéséből — pontosabban a saját maga vágyalmához való igazításából — alakul ki benne a hívó álomkép, amelyben némi szerep juthatott még a „szabad szerelem” kapcsán Kolontáj asszony tanainak is. A bőség birodalmába vágyakozik, s amikor barátnőjét letartóztatják — a félelemtől is űzve — végül nekivág az oroszországi útnak. Tehát *A rosta* forradalmi üzenetét nem abban a tényben kell keresnünk, hogy Szabó Laci végül is Oroszországba menekül át: ez a hazaválasztás az eszmék félreértéséből és a főhős mohó, érzéki gazdagságra vágyakozó hagymázos álomképeiből következett. *A rosta valódi bátorsága*, politikai jelentősége a munkásmozgalom életének, mindennapjainak merész, realista ábrázolásában rejlett.

Bölcsészdoktori disszertációjának hatása a felszabadulásig írt regényeiben (Az olasz ismeretelméleti dráma)

1933-ban jelent meg Grandpierre bölcsészdoktori disszertációja, *Az olasz ismeretelméleti dráma*. A tanulmány elsősorban Pirandello forradalmi újítást jelentő drámaival foglalkozik, de ha pusztán a formabontás tényezőit vonultatná fel előttünk, nem kellene külön is foglalkoznunk ezzel a dolgozatával. A széles drámatörténeti és a XX. századi filozófiai világképbe ágyazott elemzésekben — amelyekben persze lehetetlen észre nem vennünk a szellemtörténeti iskola hatását is —, elsősorban a modern ember pszichikumát vizsgálja a szerző. Vagyis az emberi tudat — és a tudatalatti világ — olyan problémái tudatosulnak benne, amelyek rendkívül fontos szerepet játszanak majd a lélektani központú, társadalmi érvényű tudati analíziseiben: az ezután megjelenő regényeiben.

A tanulmány bevezetőjében hangsúlyozza, hogy mindig egy író „világsszemléletét” kell megérteni. A „világsszemlélet” — lefordíthatjuk a világnézet, világkép fogalmára is — szerinte „olyan kis részben tudatos, nagy részben öntudatlan, állandó vagy fejlődő vízió, amely magába foglalja egy ember valamennyi sejtését, ismeretét, gondolatát a mindenségről”. A „világmagyarázó rendszerek” pedig „végeredményben irracionális élmények fogalmi kifejezései”. Ha valóban figyelmesen vizsgáljuk ezt a szöveget, akkor — a szellemtörténeti iskola és a bergsoni intuíció-elmélet domináns hatása ellenére —, már most fellelhetjük azokat az alapvonásokat, amelyek Grandpierre későbbi, kikristályosodott realista világsszemléletét, írói ars poeticáját jellemzik. Csak az arányokat kell módosítanunk: a „kis részben tudatos” tapasztalatok helyébe az empirikus, racionalista ismeretelméleti nézeteinek primátusát kell beleképzelnünk, a „nagy részben öntudatlan” „víziókról” — amelyeknek már a harmincas években írott regényeiben is viszonylag szerény szerep jut —, az „irracionális élményekről” pedig már ekkor is vallja, hogy meg lehet ismerni, a „fogalmi nyelv” segítségével pontosan ki lehet fejteni azokat. Vagyis csírájában már Grandpierre korai dolgozatában is benne van az a meggyőződése, hogy a látszólag irracionális forrásokból származó élmények, tapasztalatok, intuitív megérzések nem az agnoszticizmus világképét erősítik — amely mindvégig idegen az író gondolkodásától és művészetétől —, hanem ellenkezőleg, a racionális gondolkodás segítségével lefordíthatók a világ, a társadalom törvényeit magyarázó realizmus nyelvére. A XX. századi olasz „ismeretelméleti drá-

ma" (amelynek Pirandello az igazi reprezentánsa) törvényszerű kialakulását vizsgálva, vázlatosan ír a görög drámáról, a „transzcendencia színházáról”, amely az „egénység és a világrend kauzális összefüggésének fogalmi kifejezése”, „ember és fátum, ember és az igazságtevő Isten összeütközése”. A XIX. századtól az „immanens világszemlélet” veszi át szerinte a transzcendencia helyett az uralmat: „a valóság és a fogalom” többé már nem felel meg egymásnak, „kész, mozdulatlan, múlt, merev fogalmakkal” az életet nem lehet már kifejezni, „a statikus művészet helyébe a dinamikus lép, az örök emberi helyett az esetszerűen egyéni, a maradandó helyett a változás kerül az érdeklődés homlokterébe”. A modern polgári filozófiában és irodalomban jelentős szerepet játszó Bergsonnal kapcsolatban nagyon erőteljesen hangsúlyozza a „belülről szerzett intuicionális” és a „kívülről szerzett racionális ismeret” ötvözésének szükségességét.

Az Ibsenről és Hauptmannról szóló elemzései vázlatosak és félreérthetőek — Ibsen szerinte az „immanens világkép” fejezte ki „racionális”, Hauptmann pedig „irracionális” eszközökkel —, Maeterlinck szimbolizmusával kapcsolatos megállapításai viszont ma is helytállóak. Annál alaposabbak viszont a Pirandellóval és általában a „teatro grottesco-val” foglalkozó fejezetek. Pirandello és a teatro grottesco szerzői szerinte „folyamatnak fogják fel a világot, tehát irracionálisnak. Művészi eszközeik viszont racionálisak”. A világ folyamata azért „irracionális”, mert a lét és a látszat, a valóság és a fikció között elmosódnak a határok. Ezért törvényszerű, hogy „a modern lélek megköveteli a tragikum és a komikum közötti távolság minimumra csökkentését”. Ez megint olyan fontos alapgondolat, amely Grandpierre későbbi tanulmányköteteiben minduntalan felbukkan és egész prózáját meghatározó szemléletmóddá válik. Így a XX. századi ember tudatát tükröző Pirandello-drámák „ismeretelméleti konfliktusa” a valóság és a fogalom közötti ellentmondás. Pirandello írja egyik alaptanulmányában, a *L'umorismo*-ban: „Az ismert folytonos, illuzórikus konstrukció. Ismereteink szubjektív eredetűek s így relatívek. A logika sem jelent semmit, mert az érzelmekből elvont gondolatokat csinálva, meg akarja merevíteni azt, ami változó, folyékony: abszolút értéket akar adni annak, ami relatív”. Mivel tehát a lét és a látszat, a valóság és az illúzió, az igazság és a hazugság között az emberek nem tudnak különbséget tenni — csak „a tapasztalat folytonossága” segít, írja Grandpierre —, a valódi emberi kommunikáció szinte lehetetlenné válik, a szavak csak üres elvontságot jelentenek, a személyiség megsokszorozódik a bennünk rejlő életlehetőségek számának arányában. Így tragikus konfliktus feszül a folytonos mozgásban levő élet s az életet mozdulatlanná tevő forma között. Az ismeretelméleti konfliktusból, a valóság-fogalom ellentmondásból adódik Grandpierre elemzésében „az élet és a társadalom konfliktusa”: „a szüntelenül változó élet és a mozdulatlan valóság összeütközése”. (A valóság itt a társadalmi intézmények összességét jelenti.) „Végelemzésben tehát” — írja — „az élet-társadalom konfliktus nem egyéb, mint a valóság-fogalom antagonizmus szűkebb körű megjelenése. A konfliktus ugyanis abból származik, hogy a társadalom éppúgy mozdulatlan és időben éppúgy mögötte áll az életnek, mint ahogy a fogalom mozdulatlanság és múlt az étellel szemben, amely mozgás és jelen”. A *valóság-fogalom és az élet-társadalom* konfliktusból következik az *egénységkonfliktus*, amelynek magyarázata a kulcsot jelenti Pirandello drámai hőseinek megértéséhez. Bergson művére utalva írja Grandpierre: „Amit teszünk, az képességeinktől, szerzett és öröklött tulajdonságainktól: *egénységünk*től függ. A véghezvitt cselekedet azonban már új kiinduló pontot jelöl a következő cselekedet számára. Létünk bizonyítéka legtagabb értelemben vett tetteinkben van. Tetteinkkel állandóan újra teremtyük magunkat. Így létünk minden pillanata minőségileg más, mint az előző mozzanatok akármelyike, azaz *új, kiszámíthatatlan*”. Így ez az „egénységkonfliktus” ennek az új, állandóan változó egéniségnek a törvényszerű összeütközése „a fogalomba merevített egéniséggel”, amely védekezésül viseli a merev, mozdulatlan álarcot, Pirandello drámahőseinek állandó, tragikus maszkját. Kitűnő a tanulmány IV. Henrik-elemzése. Az örültség „IV. Henrik” esetében időtlen álarc: „A szüntelenül hullámzó világfolyamatban az abszolút mozdulatlanság az örült fixa ideája”. De a IV. *Henrik*: végtelenségig feszített Pirandellói dilemmájában a józan és az örült életformája egyaránt abnormális, s így nem pusztán az élet természetes mozgásának és a természetellenes mozdulatlanságnak a konfliktusáról van szó. Vagyis a dráma végén történő gyilkossággal az élet és az álarc

közötti küzdelem nem fejeződik be: „a probléma megmarad s ezzel a cselekmény benyúlik a végtelenbe”. Hiszen Pirandello „nem az embert, mint folyamatot rajzolja, hanem az embert, mint merev fogalmat a hajlékony és változó világ-folyamatban”.

Érdeemes megjegyeznünk a disszertáció legfőbb konklúzióit, mert a „valóság-fogalom”, az „élet-társadalom” és az „egyéniségkonfliktus” a *Tegnap* nagy szintéziséig Grandpierre regényeinek középponti problémájává válik.

Egy avantgarde-epizód (A nadrágok lázadása)

A magyar valóságot — elsősorban a tudatvilág aspektusából — ábrázoló első művében, *A rostában* (gondoljunk a regény futurista, expresszionista képeire és helyenként a groteszken is túllépő, az abszurd határához érkező dialógusaira) már jelen voltak olyan művészi eszközök is, amelyek az avantgarde irányában jelölhették volna ki az író további útját. Egy ilyen, jellegzetesen avantgarde kísérlete az 1932–33 között írt, *A nadrágok lázadása* című regény, amelynek megjelentetésére egyik kiadó sem vállalkozott.

A *nadrágok lázadása* részben a Horthy-Magyarország politikai, gazdasági és kulturális intézményeinek, az egész felépítménynek a gyilkos szatírája — ilyen értelemben a felszabadulás után publikált a *Lőfő és kora* című szatirikus mű előzményének is tekinthető —, mindenekelött azonban a fantasztikum groteszk ötleteire épülő abszurd regény, Grandpierre műve mutat bizonyos rokonvonásokat Huxlét szarkasztikus utópiájával, a *Szép új világgal*, de a közvetlen hatást Pirandello drámaelmélete és a valóságból a fantasztikumba hallatlan természetességgel átlépő Bontempelli műveinek „mágikus realizmusa” jelentette.

A „Fünaváron”, „Funnónia” fővárosában játszódó avantgarde mű — félreérthetetlen, hogy a gazdasági válság időszakának Budapestjéről szól a regény —, szatirikus rétegében ugyanazok a problémák vetődnek fel szarkasztikus gúnnyal, amelyek már *A rostában* is exponálódtak s amelyeket — a harmincas évek regényei után — mintegy fókuszba gyűjt a *Tegnap*. Az író korántsem csak a regény szatirikus és abszurd mozzanatai között hányódó főszereplő, Dániel szemszögéből ábrázol — ha ugyan a virulens életre kelő nadrágja, Eduard mellett egyáltalán főhősnek nevezhető Dániel —, hanem megpróbál egy szélesebb szatirikus tablót rajzolni a korabeli Magyarország politikai életéről. A regény szatirikus és fantasztikus rétege — az Eduárd vezetésével „fellázadt” nadrágok groteszk harcot kezdenek a kormány ellen, amelynek végső célja a „nadráguralom” megteremtése — azonban nem illeszkedik össze. A politikai szatíra szférájában Grandpierre felerősíti a részben már ismert, részben pedig a későbbi műveiben exponált kritikai véleményét. A kontrasztelkező „elvét”, amelynek következtében Funnóniában — maró gúnnyal írja — valódi „szellemi demokrácia” van, hiszen „itt nem tűrik, hogy a szellemi arisztokrácia elnyomja a többséget”. Már megjelenik *A nagy ember* alap gondolata is: a társadalom abszurd, áttekinthetetlen, az értelem elvesztette hatalmát a „gépezet” felett. A munkanélküliséget a mesterséges havazással orvosoló „nagyfejűpárti” kormány ellen az ellenzék, a „Fajgyártópárt” kezd ádáz harcot, vezérének, Hildebrandnak a figurájában nem nehéz Gömbös Gyulára ismernünk. A Fajgyártópártnak kapóra jön Eduárdék első akciója, amely során a parlamentben szónokoló miniszterről lehullik a nadrágja, hiszen „a nagyfejűpárti kormány azzal a tétével, hogy nadrág nélkül engedte miniszterét a nemzet színe elé, méltatlanná vált arra, hogy továbbra is kezében tartsa a hatalmat”. A magyar politika „realitásérzékéről” is megvan az egyéni véleménye Grandpierre-nek. A hatalomátvételt törő Hildebrandnak álmában „sügnak” a nadrágok, hívei ezt az álmot teljes bizalommal fogadták, hiszen a fumes államférfiak „évszázadok óta mély és gondos álmok útján alkotnak maguknak véleményyt a politikai helyzetről”. A nadrágok elsöprő offenzívája után — a groteszk fantasztikum legszemlésebb jelenetében —, amelyben végül gatyás lovasrendőrök indítanak ellenrohamot, a teljes ideológiai arsenálját vonultatja fel a kormányzat: az irrendentizmust, a hisztérikus kommunizmus-ellenességet, az antiszemitizmust, a felelőtlen passzivitás fatalizmusát és a megkövesedett jogi gondolkodásmód évszázados örökségét, a „gravamenális” politikát. Hiszen a kormánypárti lap, a „Fumon Atyafi” szerint a „Kis Fantant” és „Moszkva szőrös keze” van a dologban, a többi lap „a zsidók újabb imperialista sakkhúzásáról” és „Isten kifürkészhetetlen akaratáról” ír, de az is általános vélemény, hogy a „nad-

rágok lázadása" nélkülöz mindenféle jogi alapot. A francia újságíró kalauzoló vendéglői jelenetben kitárulkozik a sirva vigadás groteszk panorámája is — Grand-pierre majd alaposan elemzi ezt a rekompenzáló jelenséget a *Tegnapban* —, a „fumon ugar” képe.

A regény szatirikus rétege azonban elsősorban merész kritikájával és helyenkénti frappáns szellemességével hordoz valódi értéket. De sajnos már a szatirikus világ rajzát is naiv, sőt ellentmondásos, illogikus mozzanatok terhelik. Lát-szik, hogy az íróban pontosan tudatosodtak a magyar politikai és szellemi élet betegségei, de valójában nincs otthon a gyakorlati politika mindennapjaiban. Ugyanilyen elnagyolt, naiv ábrázolás miatt szürkül el *A nagy ember* befejezése is, amelyben nyilvánvalóvá válik, hogy nem ismeri eléggé a filmipar belső, gazdasági problémáit, a filmgyártás finansziális mechanizmusát.

Pedig a regény alapötlete valóban kitűnő. Az abszurd gondolat, a fellázadt nadrágok programja („ezentűl ne az emberek vegyék fel a nadrágokat, hanem fordítva, a nadrágok az embereket”) akár a mai „nouveau roman” karikatúrája is lehetne. A „pantalonizáció” taktikája a terrorakciók sorozata — amely a nadrágok váratlan helyzetekben történő „emigrálásától” a fojtogató gyilkosságokig terjed —, stratégiája pedig a hatalomátvétel utáni totális anarchizmus. „Az emberi társadalom elnadrágosult, az intézményeket a mi munkánk tartja fenn. Mi felismertük ezt a történelmi igazságot és most elérkezett a megfelelő pillanat: cselekedni kell!” — ezt a programadó nyilatkozatot Eduárd rögtönzi a nadrágok „osztályközi” ülésén. Az örökkévalóságig tervezett háború iskoláiként nem véletlenül emlegeti a kaszárnnyák fontosságát, de a papírgyárak mint a kultúra táplálói sem véletlenül kerülnek szóba: „Papírgyárak! Itt fogják kivégezni azokat, akik másképp gondolkodnak, akik elégedetlenek, akik szabadságot akarnak, akik nem tudnak engedelmesskedni, mert saját gondolataik vannak... Ki kell végezni őket! Előbb kivégezni, aztán meg lehet magyarázni, hogy miért kellett...”.

A groteszk abszurdítás sem a tartalmi, „eszmei” okok miatt, sem a kényszerű ismétlődések miatt nem tud szervesen illeszkedni a politikum szatirikus világába. De — Pirandello művészetének közvetlen hatását mutatva — van egy kitűnő lélektani magva ennek az egész nadráglázadásnak. Eduárd taktikája azon alapszik, hogy a terrorakciók után minden emberre más nadrág kerüljön, vagyis a saját nadrágja által megtestesített, *szereppé* merevült ember így kerül majd antagónisztikus ellentmondásba a *megváltozott valósággal*.

KERESZTURY DEZSŐ VERSE

Végtelenek közt

A nappal erős, világos,
az éj kusza rejtelem
amíg a hegyen épült város
uralkodik éberen,
és mindent tisztává mos
a fény, a kegyelem.

De kiterjedő végtelenek közt
a világ ingó porond,
mit valaki mindújra átfőst,
letöröl, összeront,
eldob mint mequnt eszközt.
s új világokat ont.

Vihart szül a szélvető nyár;
visszacsavarva ég
az ihlet: megoldó szót vár,
egy pusztá tge elég;
de suttog a rezzenő száj:
ne még, ne még!

Majd ha világszél fújja
loboghat a csonthalom,
de hogy akkor se túlon túlra,
belepi földi lom,
s ahonnan jött oda újra
visszavegyül az atom.

Kiszúrt szem hát az utolsó
lehetőség, hogy amit
ember mond ne imaorsó,
ne tétel legyen a hit,
de edény az olajoskorsó,
mit Isten, ki újratelít?

Aki nem akar már menekülni
megáll, elszánta magát;
se benti, se odakünti
vonzás nem hatja át,
mert tudja, ha Istene küldi
mind tiszta lesz, amit ad.

EGO SUM CAPTIVUS GALLICUS

Ego sum captivus gallicus című könyvem sajtó alatt van az Európa Könyvkiadónál. Egy hazai könyvműhely természetesen nem ad ki latin nyelvű munkát (nem is tudnám megírni...). Könyvemnek csak a címe latin, éspedig az a mondat, amelyet a háború alatt Magyarországra szökött francia hadifoglyok mondtak olykor a falusi papoknak, akikkel találkoztak és akikkel jobb híján Cicero nyelvén kíséreltek meg szót érteni.

A könyv több menekült katona emlékeit tartalmazza, valamint Illyés Gyula szép előszavát és az én szerény tanulmányomat, amelyben megkíséreltem felvázolni az immár szinte évezrede tartó, mert még Cluny jegyében, Sylvester francia pápa korában kezdődött, francia–magyar kapcsolatok történetében kivételes jelentőségű eseménysorozatot.

Az 1942 ősztől kezdve egyre több francia lépte át a határokat. Tetőzésekor ezren lehettek. Köztük nagyon sok katolikus akadt, és az őket vendégszeretően befogadó magyarok közt is nagy számmal voltak annak az Egyháznak a tagjai, melynek „Franciaország a legidősebb gyermeke” (*La France est la fille aînée de l'Église*). Természetesen a többszáz francia közt akadt mindenféle felekezeti és meggyőződésű katona. Az, hogy aránylag sok katolikus volt köztük, és hogy ezeket magyar hitsorsosaik és egyházuk intézményesen is támogatta, talán azzal magyarázható, hogy egyrészt a Magyarországot egyfajta fiók *boche*-országnak képzelő baloldali hadifoglyok azért nem kísérelték meg nagyobb számban az átszökést, mert kissé egyoldalúan azt hitték: csöbörből vödörbe kerülnének, ha átjönnek Hitlertől Horthyhoz; másrészt — ami most már hazai fogadtatásukat illeti — a katolikus egyház náciellenes felfogása és hathatós óvatossággal működő magas fokú szervezettsége aránylag könnyebben lehetővé tette a menekültek istápolását.

A hazánkba menekült francia hadifoglyok történetében van tehát egy „katolikus vonal”, amelyen belül viszont az a Paul Lemaire játszott fontos szerepet, akinek *Le Pont de la Liberté* című kéziratos emlékezőseiből alant közlünk egy érdekes részt. Bevonulása előtt Lemaire a Nogent-sur-Marne városi Albert de Mun kollégiumban volt tanulmányi felügyelő. 1942 szeptemberében szökött át az ausztriai Kremsből. Néhány hónapig a balatonboglári „táborban” (1) (azért teszem idézőjelbe, mert valójában két kényelmes szálloda volt a „lágér”...) könyvelőként dolgozott (civilben ugyanis számtan- és fizikatanár), később lektor lett az Eötvös Kollégiumban, s jelentős részt vállalt a menekültek erkölcsi „ellátásában”. Ő volt a lelke annak a műkedvelő színjátszó csoportnak, amely Molière-darabokkal járta a magyar városokat. Mint hívő katolikus, szerette volna e téren is gyámolítani honfitársait, s ezért Hallier ezredes francia katonai attaséhez fordult, hogy ajánljon neki egy franciául tudó magyar papot. Az attasé a Külügyminisztériumot kereste meg, ez pedig megadta Uhl Antal baranyaszentgyörgyi lelkipásztor címét, aki jól bírta a nyelvet, hiszen 1932-től 1941-ig Lille városában, illetve Strasbourg-ban a magyarok papjaként tevékenykedett, több mint egy tucatnyi (főleg vallási tárgyú) könyvet ültetett át magyarra, sok száz francia vonatkozású cikket írt a hazai felekezeti sajtóba, többek közt a *Korunk Szavába*, a strasbourg-i és lille-i rádióban pedig francia előadásokat tartott. Amikor 1941 januárjában Párizsba került, nyagarányú akcióba kezdett, sok zsidót megmentett az elhurcolástól, de a végén feljelentették és 1942 októberében a Gestapo elfogta. 1943 januárjában „zsidópártolás” címén 5 hónapra ítélték, de miután Kállay miniszterelnök megegyezett a németekkel, hogy hazahívja, utóbbiak eltérítették a büntetés letöltésétől. Uhl Antalban tehát megvolt a francia tudás és a helyzetismeret, továbbá a náciellenes eltökéltség, vagyis azok a tulajdonságok, amelyek alkalmassá tették, hogy a francia katonákkal foglalkozzék. Miután megkapta Lemaire 1943. augusztus 11-i lelki segélyt kérő levelét, azonnal felajánlotta szolgálatait: „Levelem — írta nekem 1975-ben — kézről kézre járt és meg-hatva olvasták. Benne a magyar nép hagyományos vendégszeretetét, a megalá-zott szenvedő francia néppel való együttérzését hangoztattam, és lelkesítettem őket sok-sok türelemre, állhatatosságra, nagy óvatosságra... Közben sikerült kiszabadulni egy francia papnak is a hadifogságból és eljutni Budapestre, aki azután személyesen kezébe vehette fogolytársainak gondozását”.

Az Országos Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség 1943 karácsonyán ünnepséget rendezett a menekülteknek, amelyről a *Pax Romana* című közlöny francia nyelvű beszámolót közölt. Lemaire-ék színjátszó csoportja fellépett a Champagnat nevű (2) elemi iskolában. Ennek igazgatója Albert Pfleger elzászi marianista barát volt, aki ma az Allier-megyei Sioule közösségekben lévő *Institution Notre-Dame des Victoires* nevű intézet igazgatója. A svéd védelem alatt álló Champagnat-iskola lett az elzászi katonák búvóhelye, a Wehrmachtba kényszerített elzászi franciák ugyanis minden alkalmat megragadtak, hogy megszökjenek. (Ilyen elzásziakat rejtegetett Balatonfüreden az az özvegy Ránzayné szül. Adrienne Lemaire nevű francia hölgy, akit a Balaton környékén csak „Adi néneknek” becéztek.) A Champagnat-iskolában tanított egy Jean-Baptiste Bonetbelz nevű baszk származású menekült barát is, aki ugyancsak a hadifogságból szökött meg, leutazott Jugoszláviába, hogy kapcsolatba lépjen a partizánokkal, zsidó gyermekeket mentett a gettóból (ma a brive-i Szent József iskola igazgatója); továbbá egy Bernard Clerc nevű, szintén marianista barát, aki fontos szerepet játszott az ellenállásban.

A magyar-francia katolikusok barátkozásának egyik fellegvára a gödöllői Francia Gimnázium volt, amelyet Gábrriel Asztrik vezetett, aki jelenleg a Notre-Dame-i (USA) könyvtár igazgatója, s aki számos könyvvel, dolgozattal gazdagította a magyar-francia kapcsolatok vallási vonatkozású és dinasztikus területének történetét (elsősorban a középkort illetően). A liceum — amint Sötér István írja *Magyar-francia kapcsolatok* című 1946-os munkájában — „rég hiányt pótol; francia nyelvű színelőadásaival, kiadványaival, stb. új, az eddigieknél is mélyebben, alaposabban képzett, franciás tájékozódású nemzedéket lett volna hivatva nevelni, ha a második világháború meg nem akasztja munkájában”.

Olyan paradox helyzet alakult ki azonban, hogy egy ideig éppen a háború lendítette fel az intézet működését, mert a tanári kart mennyiségileg és minőségileg is szerencsésen duzzasztották föl a boglári táborból kiemelt „káderek”. Innen került a gödöllői középiskolába az a Louis Bargès, akinek *Amis inconnus* című visszaemlékezéseit teljes terjedelmében közli könyvem, s aki később a buda-pesti Alliance Française tanára lett és magyar lányt vett nőül. S itt oktatott az a Robert Maulini is, akivel 1979 tavaszán Nizzában ismerkedtem meg (hála Gachot barátomnak), s aki 1942 októberében szökött át a rawaruskai büntető-táborból és aki egyheti boglári internálás után Gödöllőn oktatta a francia és latin nyelvet, majd Jászóvárra kerülve, amolyan titkári tisztet töltött be dr. Gerinczy Pál mellett egészen 1945 januárjáig. A gödöllői liceumban tanított még Michel de La Roncière, ki később derekasán kivette részét a Szlovákiában küzdő francia egység harcaiban, továbbá François Braun, Christian Plantier és Maurice Serrat.

Az imént említettem B. Clerc marianista menekült nevét. Valóban! Nemcsak egyszerű katolikus hívők voltak számosan az *évadé*-k soraiban, hanem egyházi személyek is. A legérdekesebb, legszínesebb egyéniség köztük Jean-Pierre Gessely nevű abbé volt. Egyszer „kiugrott”, de később újra pap lett és — hadnagy rangban — jelentős szerepet játszott a szlovákiai felkelésben, amelyben nemcsak mint katona vett részt, hanem mint tábori lelkész is, akit a francia egységgel együttműködő orosz partizánok bizalmasan csak „hadnagy pápa elvtárs”-nak becéztek. Nevezetes személy lett Lucien Gouazé oblátus is, aki a jelenleg Budapesten kereskedelmi tanácsosként működő Roger Klein zászlóssal szökött ide 1942-ben. Gouazé főhadnagy 1944. március 19-én mit sem sejtve ment meglátogatni Madame de Dampierre grófnőt, az 1942 végén lemondott és ekkor már bujkáló Robert de Dampierre követ feleségét a Lovas utcai rezidenciára, mikor a Gestapo letartóztatta a diplomata feleségét. A francia tiszt később kiugrott a deportáló vonatból.

S ezzel már el is érkeztem ehhez a tragikus fordulóponthoz. Dampierre volt követ, leányával együtt a Szervita téri templomban celebrált francia misén vett részt (ennek köszönhetette, hogy az SS-ek nem találták otthon). Mintegy száz *évadé* azonban sikerült a náciaknak elfogniuk (egy részüket később — a még Sztójay alatt is franciamentéssel foglalkozó néhány magyar főtisztviselő segítségével — kiszabadult, mások megszöktek). Egy páran az említett Champagnat-iskolában lettek menedéket, másokat a Notre-Dame de Sion francia katolikus zárda Mère Cécile nevű főnöknője bújtatott. Bátran segített a franciakon a már

említett dr. Gerinczy, a jászóvári premontrei kanonokrend prépostja, ki vendégül látta Dampierre grófot lemondása után és aki közreműködött abban, hogy a franciák partizán egységeket alakítsanak a Felvidéken.

Az 1944 nyarán szőtt különböző ellenállási tervekben is részt vettek a francia menekültek. A szervezkedésben szerepet játszott a szintén Gödöllőn tanító André de Cazes de Montdénard, akinek a német fogolytáborba a román király küldött csokoládét. Ezen vett civil ruhát, hogy megszökjön. (Ő is magyar lányt vett feleségül.) Montdénard együttműködött Jean Cottin főhadnaggyal, akinek ellenállási terveit Gábiel Asztrik is pártolta.

A Szálasi-puccs természetesen még nehezebb helyzetbe hozta a menekülteket. Sok letartóztatásra került sor, bár a mentés nagy erővel folyt. Ebben részt vett a már említett Bernard Clerc nevű barát, aki — miután a náciak december elején megszállták a Fő utcai francia követséget — eldugta a pecsétet és sok hamis papírt állított ki. Decemberben súlyos csapás érte a menekülteket és a velük szövetkező magyarokat: az École Champagnat ugyan védett terület volt (Hódossy rendőrkapitány őrszemet állíttatott a kapu elé azzal, hogy fegyverrel is védje az intézetet a nyilasoktól), de a Gestapo ravasz provokációhoz folyamodott: december 18-án egy Louis Mohning nevű, állítólagos elzászi katona menedéket kért. Másnap aztán a provokátor már német egyenruhában tért vissza a Gestapóval, s rögtön rámutatott Albert Pflieger igazgatóra (3). Őt is elhurcolták, több francia tanárral, meg harminc bűjtatott zsidóval, akiknek a felét rögtön a Dunába lőtték. Másnap letartóztatták dr. Tiefenthaler Józsefet, a Szent Imre Kollégium igazgatóját, aki jó kapcsolatokat tartott fenn a francia marianistákkal (4). 21-én Egyed András piarista tanár gyanútlanul be akart menni a kollégiumba, mert nem vette észre, hogy már nem áll magyar rendőr a kapuban — őt is elfogták.

P. Lemaire ekkor már szeptember óta ismét német fogolytáborban sínylődött: abba a Stalag 17B-be vitték vissza, ahol két évvel korábban raboskodott. Ez a tábor éppen 1945. április 4-én szabadult föl. A háború után ő lett az elnöke a Magyarországra szökött francia hadifoglyok egyesületének. Ez az *Amicale des Prisonniers Évadés Français en Hongrie* 1946 nyarán fogadást adott a magyar békeküldöttség tiszteletére a párizsi Tiszti Klubban. Lemaire felidézte beszédében (5) a menekültek szíves fogadtatását, s közölte, hogy hálából magyar gyermekeket hívtak meg Franciaországba, majd így folytatta a foglyokról szólva:

— Szinte szégyellem most bevallani, hogy a legtöbben közülünk nem tudták, hogy Szent Márton pannon volt, hogy az Anjou-dinasztia címere jó helyen látható a magyar parlamentben, hogy a nagy magyar utazók vigyázó szemüket mindig Franciaországra vetették, és hogy országaink története seregnyi közös kapcsolatról beszél. És most, olyan időkben kerültünk közel a magyar néphez, amikor azt hihettük volna, hogy az idegen propagandának sikerült eltérítenie utunkból. Olyan nyomorúságos helyzetben kerültünk közel hozzá, mikor legendás vendégszeretete minden alkalmat megragadott, hogy kifejezésre jusson irántunk.

A felszabadulás után Lemaire Melun városában tanácsnok lett; ő volt a *Mouvement Républicain Populaire* nevű nagy katolikus párt megyei felelőse, később ugyanezt a szerepet játszotta a *Centre Démocrate*, majd a *Démocratie Chrétienne* nevű politikai szervezet kebelében. Nemrég vonult nyugalomba, mint középiskolai tanár. Minthogy nem lehetett gyermeke, négy fiút és egy leányt fogadott örökbe. 1978. november 30-án e sorok írójához intézett levelében pályáját ismertetve megjegyezte: „Részben bizonyára magyarországi tartózkodásomnak köszönhetem, hogy arra vágytam: hasznos legyek polgártársaimnak.”

Az itt következő fordítás az említett kéziratoss visszaemlékezéseinek egyik részlete.

Jegyzetek: (1) A franciák boglári tartózkodásának még ma is megvan a tárgyi emléke: az a Iisieux-i Szent Teréz-szobor, amelyet egy Vanderheyde nevű lille-i vésnők, meg egy Durieux nevű másik évadé faragott. — (2) Arról a Marcelin Champagnat nevű francia szerzetesről neveztek el, aki 1813-ban a Loire megyei Laval-le-ban megalapította a marianisták rendjét. — (3) A Pflieger a *Le Nouveau Rhin Français* című lapban 1946. február 26-án megjelent cikkében írta meg emlékeit. Később, 1970-ben adta ki saját költségén az *Un rescapé de Hongrie témoigne* című füzetét, amely több képpel illusztrálva közli emlékeit. — (4) Emlékeit *Sötét napok* (56 nap a Gestapo börtöneiben) címmel írta meg. — (5) A beszédet a szerkesztésben megjelent *La République Hongroise* című párizsi folyóirat 1946. szeptemberi számából fordítottam.

A Gestapo foglya

Részlet Paul Lemaire „A szökés” című kiadatlan emlékirataiból

Május 31-én (1944) délben a feleségem hiába várt haza. Pedig nem volt riadó! Otthon kellene lennem. Fél egy, és én még mindig nem vagyok sehol. Kész az ebéd. Az asztal megterítve a konyhában, a kert mellett: amikor egyedül vagyunk, itt étkezünk.

Feleségemet hirtelen roppant szorongás fogja el. Dehát mi történt? Végig-gondolja magában Saint-Exupéry *Éjszakai repülésének* — amelyet a könyvtárban olvasott — azt a fejezetét, amely a férjére váró feleség szorongását írja le. A férj légi küldetésbe ment... és nem tér vissza.

Én mégis megérkezem. A személyzeti kiskapun megyek be, alighogy becsukom, a feleségem a karomba veti magát. Milyen jó együtt lenni.

Eltelik néhány másodperc. A kiskapu újra nyílik. Nagy darab szürkeruhás férfi toppant be, a kezét a kilincsen tartja, azt mondja Lemaire úrral szeretne beszélni.

— Én vagyok. Mit óhajt?

Erre a férfi kifordítja a zakója hajtókáját és megmutatja a kis zománcozott jelvényt: „Polizei” (Rendőrség). Együttal szivart vesz elő a zsebéből és rágyújt. Ez a jeladás.

Mögötte megjelenik egy német *Feldwebel*, pisztollyal a kezében meg két siskos német katona.

Rajtam a sor!

Különféle felforgató tevékenységért jelentettek fel, pontos személyleírást is adtak rólam: ezen a napon nem csupán a feleségem várt az Aladár utcában!

Személyazonosságomat gyorsan megállapítják.

De ki ez az ifjú hölgy, akivel szemmel láthatóan bensőséges viszonyban van?

— A felesége? Az nem lehet! Én, német alhadnagy létemre, két éve nem láttam az enyémet!

Csak hogy itt vannak az iratok. Hitelesítve minden szükséges francia, német és magyar pecséttel! Nincs mit tenni. Annak a hölgynek, akinek ilyen iratokkal rendelkezik, minden tisztelet kijár. Meg kell nyugtatni. Fegyverét felfelé tartva a *Feldwebel* így próbálkozik:

— Ne féljen, asszonyom, a férjének semmi bántódása nem esik.

Mivel a feleségem egyetlen szót sem tud németül, sietek lefordítani neki, mert a forgópisztoly korántsem nyugtatta meg.

Tehát az urakkal kell mennem: egyszerű kis kihallgatás, folytatja az alhadnagy. Akár itthon is meg lehetne ejteni ebéd után borozgatva! Ami engem illet, én nem dőlök be.

Sebtében összeszedek egypár holmit, néhány iratot.

A feleségem kéri, hogy elkísérhessen.

Néhány méterre a kaputól két katonai autó áll egymás után. Beülünk az egyikbe az alhadnaggal. A hosszú út közben, amely a Sashegyre, Buda fölért, egy elég magas dombra visz bennünket, ahol a Gestapo főhadiszállását berendezték, elmagyarázom a feleségemnek, hogyan kell hazamennie. Egy noteszbe felírom neki az autóbusz-számokat, néhány gyakorlati tanácsot adok neki, hiszen roppant meglepő lenne, ha ma este kettesben mehetnénk le.

Amikor megérkezünk, természetesen minden iroda zárva van, főképp a nyomozókapitányé. Csak holnap fognak kihallgatni. A feleségem megkérdi, eljöhet-e? Kedvező választ kap, elbúcsúzunk.

Később, biztonságos kísérettel visszavisznek Budára. A kis kocsni egy pillanatra megáll egy kocsma előtt: az őrangyalom magamra hagy egy percre. Elfog a kísértés, hogy faképnél hagyjam. Ugyan mit érek vele?! Néhány perc múlva a feleségemet ültetnék a helyemre.

Kisvártatva átadnak a Fő utcai büntető fogháznak. Az ötödik emeleten kis zárkát kapok: körülbelül másfél-szer három méter, prices az egyik sarokban, kübli a másikban; fenn körülbelül negyvenszer-negyven centis, rácsos világítóablak; az ajtón hússzor-húszas kis nyílás, ezen keresztül kapom majd az ételt és beszélhetek az örömmel, ha kegyeskedik kinyitni.

Időközben a feleségem elmegy a Svábhegyre, egy másik kis budai dombra, ahol a strasbourg-i Cécile anyának, a sioni leánykollégium igazgatónőjének elmeséli kellemetlen kalandunkat.

— Szegény barátnőm sajnos sejtettem, hogy ez lesz a vége, fenntartottam magának egy szobát itt nálunk, legjobb tehetségünk szerint fogadjuk be. Így legalább nem lesz egyedül. Fürödjön le és pihenjen egy kicsit. Nemsokára elkíséri egyik nővérünk, segít rendet csinálni és bezárni a villát... Cécile anya nem ringatja magát ábrándokban!

De én sem!

Másnap újra eljön a feleségem és csodálkozik, hogy nem talál ott, pedig megígérték neki. Ekkor kis katonai autó jön értem a börtönbe, és őrangyalom kíséretében odamegyek. De mivel ma szabadnapos a kapitány, nem találkozom vele. Néhány percre kettesben maradhatunk.

A rákövetkező nap a feleségem megkéri barátnőnket, Barcsay Edithet, aki tud németül is, magyarul is, hogy kísérje el. De a kapitány látogatását megint elhalasztják másnapra. Hogy ne kelljen megint tudakozódnia, a feleségem megjegyzi az irodája számát, és másnap Moortgat barátunkkal, a követség fiatal attaséjával jön el. Végre megtalálják a híres-nevezetes kapitányt.

— Adj a kérését franciául — tanácsolja Moortgat —, hátha úgy jobban megenyhül...

Abban maradnak tehát, hogy amíg sorsom felől nem születik döntés — szabadlábra helyezés, deportálás... vagy valami más — a feleségem rendszeresen meglátogathat, minden szerdán találkozhatunk, tíz percre együtt lehetünk.

Így aztán minden szerdán betesznek a meseautóba, mint létszámföldrőt. A létszámföldrőt csak amolyan tréfás szóhasználat, hiszen a légmentesen zárt kis teherautóban, amely tizenkét személy befogadására alkalmas, vagy harmincan ülünk, bezsúfolva, mint a heringek, a legmagasabbak a legalacsonyabbak mellett, így némelyek a szomszédjukra hajthatják a fejüket. A börtön és a Gestapo főhadiszállása közt a távolság öt-hat kilométer. Az év legmelegebb hónapjaiban vagyunk! Odafele nagyjából minden rendben van, mert felfelé megyünk és mert a sofőr még józan. De visszafelé már sokkal veszélyesebb. Az út vízmosságok közt lejt és állandóan kanyarog. A szerencsések, akik kidughatják az orrukát a keskeny szellőzőnyíláson és kilátnak, kiáltásokkal és hirtelen visszahőköléssel jelzik a többieknek, ha túlságosan közel megy a kocsi a vízmossáshoz. És bizony a sofőrben jó adag nyomás van!

De így legalább minden szerdán találkozhatom a feleségemmel. Mind a kétőnknek nagy megnyugvást hoz. Egyébként nekem ez az egyetlen kimenőm, mert én nem mehetek ki a börtönudvarra, a szabályos napi sétára. Hogy meg ne bolonduljak és kicsit mozogjak is, papírgalacsint gyűrok, amelyet a falhoz dobálok. Más szórakozásom is akad: a poloskavadászat. Több tucatnyi megölök napközben, és még többet éjszaka. Hogy kicsit aludni is tudjak, kitaláltam, hogy a priccsem lábát vízzel teli konzervdobozba teszem, de a huncutok legyőzik az akadályt, felmásznak a mennyezetre és egyenesen a képembe potyognak. Ezért is mennyei nap nekem a szerda.

Bekísérnek a kihallgató helyiségbe. Közben szemügyre veszem a láncokat, korbácsokat, köteleket, a mindig nyitott szekrényt, amelyben a „berlini csigát” tartják, szóval a csökönyös vendégeknek szánt egész fegyverszertárat. A helyiség nagy erkélyre a széles üvegajtó a Duna völgyére néz. Itt lát viszont a feleségem. A kilátás pazar, a német tiszték olykor látszóval nézik innen a várost. Úgy meglapulunk az egyik sarokban, hogy az engedélyezett tíz perc sokszor harmincra, sőt nyolcvanra sikeredik. A feleségem halkán beszámol, mi van a szlovákiai menekülés lehetőségeivel, mi lett a barátainkkal, hogyan haladnak az oroszok, és hogyan szorgolódnak a franciák. Amikor aztán rámszólnak, vissza-indulok, zsebemben az imént kapott ingyencfalattal, a barátaink mindig küldenek, a sioni nővérek pedig olykor egyenesen nekem sütnek valamit. Ily módon megtudom, hogy a francia szökevényeket, akik a *Pamutiparnál*, De Wavrin úr textilgyárában dolgoznak, letartóztatták és deportálták, de valamennyien leugrottak a vonatról, mielőtt még átjutottak volna a határon és visszatértek Budapestre, viszont egy tucatnyi itt-ott összefogdosott foglyot egy nagy teremben őriznek annak a börtönnek az alagsorában, amelyben jómagam csücsülök.

Noha feleségem zárdában húzódik meg, jól tájékozott az eseményekről, mert a Főnökasszony az egyik nővért kinevezte „Hírfelelős Nővérnek”, s megbízta, hogy hallgassa a B. B. C. adásait és adja tovább az érdeklődőknek.

A feleségem a francia követséggel is fenntartja a kapcsolatot, így arról is tájékoztat, hogy a szlovákiai partizáncsoport egyre népesebb. Lannurien hadnagyhoz csatlakozott néhány újabb fogoly vagy nem fogoly tiszt, mint például Lehmann úr, a kereskedelmi attasé, s nemsokára az életét fogja áldozni a Hazájáért, messze, magányosan, a hegyekben. Tábori lelkész is van velük. Budapestén Roos őrnagy szervezi a toborzást. Több mint száz szökevény döntött úgy, hogy újrakezdi a harcot. De La Roncière hadnagy vállalta az összekötő szerepét, ő van kapcsolatban a náciizmus ellen harcoló szlovák szervezetekkel. Valamennyiüket nem tudom felsorolni, de egy olyan név, mint Robert Petit, önkéntelenül is eszembe jut: mennyire örültem, amikor Budára érkezett a *Stalag*-ból, ahol megismerkedtem vele.

Magányos életem, ötödik emeleti zárkámban körülbelül egy hónapig tart. Minden reggel, vagy majdnem, hallom, amint a folyosón lihegve fújtat egy férfi, miközben a többiek nevetgélnek körülötte. Meg akarom tudni az okát: a folyosói teendőket zsidók látják el; egyikük asztmás... az emeleti örök minden reggel kényszerítik, hogy többször egymás után emelje fel egyik, földön fekvő társát... a roham csaknem azonnal bekövetkezik, s a bámészkok veszettül jól mulatnak rajta. Megmondom nekik, hogy az efféle ocsmányság mennyire felháborít és mennyire méltatlan az emberhez, főként a katonákhoz. A különös „tornaórák” megszűnnek, legalábbis az én zárkám előtt.

Ugyanez a zsidó adja be időnként a foglyoknak, az ajtó kukkantóján át a borotvát, amely pár percig áll rendelkezésünkre. Minthogy nekem erős a szakállam és a borotvát legalább negyvenheten használták, mire hozzám kerül, teljesen hasztalannak, sőt károsnak bizonyul. Kértem hát a feleségemet, hozzon be nekem egy jó gyíklesőt, s így kedvemre ápolhatom magam. Egy reggel, a zsidó beadja a kis borotvát... az őr mellette áll és észreveszi, hogy már megborotválkoztam. A kukkantó ajtaja becsukódik. Kulcsosomó csörög, nyílik a zárkám ajtaja:

— Magának borotvája van?

— Igen.

— Tilos!

— Tudom.

— Miért van magának borotvája?

Jól-rosszul, tökéletes vigyázban, elmondom, hogy francia altiszt vagyok, hogy erős a szakállam, hogy engedélyem van: minden szerdán találkozom a feleségemmel, hogy tiszta akarok lenni, hogy a kis penge rosszul vág, hogy kérem, bízának egy francia altisztben!

— *Jawohl! Unter-offizier!* (Igenis, őrmester!)

Az őr nálam hagyja a borotvát és becsukja az ajtót.

A második... és a harmadik hónap egészen másképp telik majd el.

Júliusi, keddi nap van. Éjfél. Alsom. A félelmetes kulcsosomó csörgése ébreszt fel. Nyílik az ajtóm. Tehetetlen test huppan a priccsem mellé... és bezárul az ajtó.

Odakiáltok az őrnék: „foglalt”.

Azt feleli: *Ich weiss!* (Tudom!).

A tehetetlen test felől, amely mellettem hever, jajgatás hallatszik. Megpróbálunk szóba elegyedni; franciául — nem megy! magyarul — még úgy sem; megkockáztatok néhány német szót. Végre tudunk beszélni, mind a ketten nehézkösen. A sorstársam lengyel, teljesen kikészítették az iménti „kihallgatáson”. Rá akarom venni, hogy feküdjön a priccsemre. Nem akar. Tovább erősködöm: én teljesen ép-egészséges vagyok, már több mint egy hónapja „pihenek”.

A kedves fogadtatás megnyugtatta szerencsétlen társamat, közlékenyebb lesz. Meisnernek hívják. Ő a Magyarországra menekült lengyelek pénzügyi felelőse. Háromszázezer lengyel tartózkodik Magyarországon, köztük sok arisztokrata. Minden hónapban pénzegélyt kapnak Angliától — aranyban — a francia diplomáciai futár útján. Meisnert letartóztatták, faggatták, kínozták. Semmit sem val-

lott. De holnap újra kezdik a nyomozást. Mit tegyen? Bizalomért bizalmat. Megmondom a barátomnak (mert máris barátok vagyunk), ki vagyok. Elmesélem neki, hogy szerdán reggel találkozom a feleségemmel, vagyis néhány órán belül és hogy nem volna ellenemre, ha kibabrálnának a németekkel. Megvárjuk a hajnalt, újra megfontolunk mindent és megfogalmazzuk az iratokat.

Hajnalban szomorú látvány tárul elé. A barátom tele van véraláfutással és zúzódással, a bal szeme alig nyílik, csupa sajgó seb a teste. Leöblítem a sebeit, megpróbálom kényelmesebben elhelyezni a priccsen.

Azután pontos adatokat mond, amelyeket füzetlapra jegyzek fel: a fivére címét, aki a premontréi atyáknál bújkál; megmondja, hol a pénz, megjelöli azt a helyet, ahová a feleségem biztonságba teheti.

Késő délelőtt, mint mindig, a feleségem odajön hozzám az erkélyre. Rögtön átnyújtom neki a szemüvegtokomat, megkérem, minél előbb javíttassa meg, mert nagyon zavar, hogy rosszul látok nélküle. A szemüvegnek semmi baja, de a tok alján rövid üzenetet talál. Minden rendben lesz!... És mire a németek oda érnek, más késő.

Az őt azt mondja nekem bizalmasan: „a lengyel nem ért franciául, maga nem ért lengyelül, így aztán minden aggály nélkül együtt hagyhatjuk magukat”. Nincs más hátra, mint tökéletesíteni német tudásunkat.

Egyre gyakrabban a riadó. Amint felharsan a sziréna, az őt még egyszer ráfordítja a kulcsot a zárkák ajtaján meg az egész emeletén és lemegy az óvóhelyre. Egy apáca, aki a zárkákban, meg a konyhán takarít, bemegy a pici kápolnába, amely a börtön közepén, pontosan a zárkám alatt van, fennhangon, rendíthetetlenül, pápua* nyelven zsolozsmázza az *Ave Máriát*, — ugyancsak gyászosan hangzik a börtön csendjében. Bizonyára dicséretes a szándéka, de megvallom, hogy éles, kántáló hangja halálosan idegesít. Szerencsére időnként Budafok környékén, az ipari központban, lövedék robban, s visszahoz bennünket a földi valóságba. Ösztönösen közelébb megyek az ajtóhoz, a fal meg a kübli közt némi oltalmat keresek.

Augusztus elején kérelmezem, hogy legalább egyszer részt vehessek a misén: például augusztus 15-én, Mária mennybemenetele napján. De a kápolna nem a miénk, hanem az Irgalmas nővéreké meg a személyzeté.

Emródi atya, a börtön lelkésze kérelmezi, hogy feljöhessem hozzám és megáldoztathasson. De az ötödik emeleti zárkák szigorúan hozzáférhetetlenek! Az engedélyt megtagadják.

Augusztus 9-én — a szent arsi plébános napján, felmegyek, mint rendesen, a Gestapo főhadiszállására. Ott találom a feleségem. Izgatottabb, mint valaha.

— Örölnél, ha augusztus 15-én megáldozhatnál, drágám!

— Gondoltam rá, de megtagadták az engedélyt.

— Igen, Emródi atyának is megtagadták, de az ő közbenjárására, a feljebbvalói engedélyével én megáldoztathatlak.

Ebben a pillanatban felharsan a sziréna. Kiűrik az erkélyt. Visszavisznek a kihallgató helyiségbe és kettőre zárják az ajtót, néhány vádlottal vagyok együtt.

A feleségem egy széles alagútba menekül, amely... a becsületes emberek óvóhelye. Ott találja a Gestapo emberit, meg a személyzetet. Nála van a megszentelt ostyá. De vajon viszontláthat-e a riadó után?...

A riadót fél egy körül fújják le. Mindenki folytatja addigi foglalatosságát. A kihallgató helyiséget kiűrik. A titkárnő be akarja csukni az ajtót. Itt az ebédidő. A feleségem jön be. A nő kedvesen visszakísér bennünket az erkélyre. Ránk zárja az ajtót és míg újra nem kezdik a munkát — vagyis fél háromig — magunkra hagy. Az ég ragyogó kék. Pest terül el a távolban, mellette a folyó, amelyet itt-ott pompás függőhidak szelnek át. Minden békés és tiszta, a feleségem átadja a drága Letétet...

Ezen a napon senkit sem kínzottak meg.

Néhány nappal később leírom a feleségemnek, milyen mély benyomást tett rám ez a látogatás. Itt nincs helyem bővebben írni erről. Csak ezt az egy mondatot idézem: „Nem gondolod, hogy ha valamikor majd megírjuk a történetün-

*A francia menekültek argója — pápuának keresztelték el a magyarokat.

ket, ha ugyan van értelme, hogy ez lenne az egyik legszebb fejezete?". Most, amikor e sorokat írom, még most is meg vagyok róla győződve. Elsőszülött fiamat Jean-Marie-nak fogjuk keresztelni.**

Augusztus 25-én, jókor reggel, az őt kinyitja páncélaajtóm kukkantóját és kis csomagot nyújt be, ezzel a felirattal: LEMAIRE-SÜRGŐS-GYÓGYSZER. A követség alkalmazottja, Anne-Marie Durand küldi. Mi lehet ez? Hiszen nem vagyok beteg.

Sietve kibontom: egy doboz bonbon, gondosan becsomagolva. Végigtapogatom a bonbonokat, hamarosan megakad a kezem az egyikben, nagyon gyanús és nagyon puha. Mohón kiemelem és kibontom. Üzenet van benne: „Párizs felszabadult! Kedves barátaink! Éljen Franciaország!”

Vadul dobog a szívem!

Elmondom a lengyel barátomnak, mi történt. Örömében nem bír magával, a falra csapja a priccsét, hogy felkapaszkodjék a világítóablakhoz és bejelentse, vagy inkább elmennydörögje a jó hírt a barátainak meg a többieknek, először lengyelül, azután németül. Zárkáról zárkára terjed a beszélgetés. És mivel akad néhány kétkedő, megfigyelőállásából Meisner elmondja németül: biztos, holtbiztos, a francia, aki velem van, most kapta a hírt. Ekkor az alagsori helyiségből, ahol a franciák vannak, falrengető *Marseillaise* tör fel, s a dalt hamarosan átveszi a börtön összes cellája; magyar, lengyel, belga hangok vegyülnek el.

(SZOBOSZLAI MARGIT fordítása)

SIMÁNDI ÁGNES VERSEI

Három vers

1. (FOLYTATÁS)

Igen — az ifjúság melyért
vetköztet minden gondolat:
csak az ifjúság virágai
édesek — hiába magányosak

de később mit tehet
akit kihűlt fények követnek
és tudja: nem lesz senki
akit magához ölhelhet

mikor a görcs szívét
és gyomrát hirtelen bénítja majd
s a szédítő zúgástól
egyre kevesebbet hall...

de én nem adlak a világ
ezernyi éhes szájának el —
Te is tudod: van Akiért
ezt is vállalni kell.

2. (KETELY)

Sziklára épített házam vajon
meddig bírja még
ostromló árját a viharnek —?
Belülről feszítő erőkkal
mikor rombolja szét
életem megrendült
döbbenetes csöndjét az éj?

3. (KISÉRTÉS)

...a lépcsőn még visszanezél:
s mögém sötétedett az est
riadt szemedben láttam
a megmásíthatatlan
jeges ítéletet —
de tétova ujjal még
utánad kaptam
(fuldokló a gyenge ágért) —
reszkető madár billent rácsaimon
ahogy elnyelte mozdulásom
egy óvó hallgatású árnyék...

** Az 1904-ben boldoggá avatott arsi plébánost ugyanis Jean-Baptiste Marie Vianney-nak hívták.

Beszélgetés

tévedsz: nem úszhatod meg!

*sikerek és szerencsék elkerülik
az ilyen völgyeket*

*elnehezült tested hurcolását
már el kellett fogadnod régen
hiszen tudod:
nem a csónakok röptének célba
bár meglehet, hogy úszókarikákkal
könnyebb*

*de a kar! — kemény izmai
neked engedelmeskednek — a tied!*

hogy kevés? nem tudhatod

Turintól Mexikóig

Az elmúlt esztendőkből behatóan foglalkoztam az úgynevezett Kossuth-emigráció eddig csak részleteiben kutatott amerikai szárnyának történetével. Munkám során sok, eddig ismeretlen forrásra bukkantam, illetve a témáról a hazai sajtóban írott cikkeim nyomán sokan kerestek meg birtokukban lévő különböző dokumentumokkal. Ezek között, szokás szerint, akadtak olyanok is, amelyek bár értékesek, vagy csupán érdekesek voltak, nem tartoztak szorosan vett tárgyamhoz. Ilyen a mellékelt napló-levél is, amelyet írójának családja őrzött meg, s juttatott el hozzám.

A kézirat megőrzői annak szerzőjéről sajnos, nem sokkal többet tudnak már, mint amennyi magából az írásból kiderül. Ezek szerint Kiss Gyula fiatal szalézianus szerzetesként, kétszázhetvenéves olaszországi felkészítés után, tanító-misszionáriusnak Mexikóba utazott, feltehetőleg az évszázad első évtizedében, de mindenképpen a századfordulóhoz közel. Mint egy későbbi levéltörredékéből kiderül, ekként is működött, korai haláláig. A családi hagyomány szerint megölték, de erre semmiféle bizonyíték sincs; igaz, további sorsáról sem.

Megérkezése után *Turintól—Mexikóig* (útleírás) címmel naplószerű, körülbelül ötvenoldalas levélben számolt be úti élményeiről édesanyjának. A szép, olvasható kézírással írt levelet vonalazott nyolcadrét — füzetlapokhoz hasonló — papírra írta (lehet, abból is vágta ki), amelynek első lapján, a bal felső sarokban a következő nyomtatott felirat áll: Colegio Salesiano — Colonia de Sta. Julia — Apartado Postal 927 — Teléfono 3, Tacuba — México, D. F.

Az útinapló jellegzetes példája annak a nem ritka esetnek, amikor az egyszerű nagyhatású élmény íróvá tesz valakit, aki különben, s más esetben, nem az. Kiss Gyula — az útinapló bizonyossága szerint —, nem csupán eleveneszerű és érzéki, fogékony lelkű, nagyigényű szolgálata közben is roppant derűs, életvidám fiatalember lehetett, hanem képes arra is, hogy a vele történt eseményeket és őt ért benyomásokat színesen, érzékeltesen és olvasmányosan adja elő. Naivitása, rácsodálkozása a világra, annak különösségeire jól párosulnak a természetes ész és következtetőképesség erejeivel.

Úgy vélem, az elmondottakat a kézirat megerősíti; — ezért, megítélésem szerint, irodalmi és kortörténeti érdeme van annyi, hogy kinyomtatassák, s ha nem is az egész — hiszen nem hivatásbeliről lévén szó, az írás színvonala egyenetlen —, néhány részlete mindenesetre. A következőkben ezeket a részleteket közlöm, lehetőleg keveset változtatva rajta, még a helyesíráson is, legfeljebb néhány interpunkciót igazítottam meg, a könnyebb olvashatóság kedvéért.

BOGÁTI PÉTER

Colegio Salesiano

Colonia de San Juan

Avenida Postal 927 Teléfono 3, Toluca

México, D. F.

Értelem: Mexikóig (Gyűjtés)

Amikor egykor - régen, örökre emlékező
gyűlölködésben voltam, sokat olvastam országomról, el-
gato' szépségéről - mondhatom, már akkor kedvet ka-
tam, hogy egyszer felkeresem országom gyönyörű, egy-
sége elhatárolásom az isteni Gondviselés révén, mint
valóságba ment, hogy mint tudják, és megániek, az
egyszerű utazás helyett, mely két hosszú évet be-
tartozkoltam. Ez alatt - tanulmányaim folytatása mellett
eléggyé tanulmányozhattam az ország szépségeit - és így
mondhatom, hogy mindez, amit arról az országról
könyvekben olvastam az nem más, mint csak halva-
leírása volt a valóságnak. Ezért is olyan, hogy nem
csak azokat kívülről, akik egy-egy körutat tettek
be, hanem azok szívét is nap nap után csodával
tölti el, akik napjainkat örökösen itt élnek.

Kiss Gyula útleírása

Mikor egykor-régen örökemlékű szülőföldemen voltam, sokat olvastam Olaszország elragadó szépségéről, s mondhatom, már akkor kedvet kaptam, hogy egyszer felkeressem Olaszhon gyönyörű egét. S eme elhatározásom az isteni Gondviselés révén annyira a valóságba ment, hogy mint tudják édes Anyámék, az egyszerű utazás helyett még két hosszú évig benne is tartózkodtam. Ez alatt — tanulmányaim folytatása mellett —, eléggé tanulmányozhattam ez ország szépségeit...

Hanem Olaszországból, a legnemesebb hivatásnak rabjául esve, ismét útra keltem a szent Ige terjesztése végett, mint misszionárius, s mivel utam egy hónapig tartott, most már nem csak egy országnak, de francia, spanyol, portugáliának is elémbé tárultak szépségei az új világresz több államaival egyetemben, mert hát Turinből keltem útra, s rendeltetési helyem a mexikói-köztársaság fővárosa: Mexikó volt...

Turinből vasúton a ligúriai városok szép kikötőjébe: Genuába mentem... Annyi hajót, mint ebben a kikötőben, nem láttam még sehol sem. Közötte volt a miénk is, a „Montevideo”. Nagy, hatalmas egy hajó, mely egész Amerika megkerülésére indult el. Egy darabig szemléltük a partról, s mosolyogva mondogattuk, jó hadikarban áll, s ha csak az Óceán valami vérbosszút nem áll rajtunk, szerencsésen elvisz rendeltetési helyünkre. Végre egy kis bárkába szállottunk, s elkezdtünk a mi hajónk felé evezni, mely két hosszú sor hajó közepén volt kikötve...

Elérkezett az indulás perce. Éles füttyök adták ezt tudunkra ágyú-dörgések közepett. A mi hajónk felszedte minden horgonyát; kitézte a középső óriási árbocra zászlaját, s lassan, lassan megindult, kürtőjéből nagy fekete gomoly füstöt fújva a levegőbe. A körülöttünk lévő hajóraj tengerészei s a parton álló nagy néptömeg mind-mindannyian hurrát, éljent, szerencsés utat kiáltottak és kívántak. Majd könnyes szemekkel fehér zsebkendőiket lobogtatták felénk. Mindenkinek volt valakije, ki kisebb avagy nagyobb út megtevésére szállott a tengerre...

Az első éjjel visszaidéztem még egyszer az adott és kapott Isten-hozzádot, az ismert kedves helyet és barátokat, kiktől elvitorláztunk. Ugyanekkor rá gondoltam a kedves Otthonunkra, az én elfeledhetetlen jó édes Anyámra is, kitől már jó 3 éve, hogy elváltam, s higgyék meg, ha nem tartottam volna szemem előtt, hogy mily szent és magasztos célért keltem útra, belezokogtam volna fájdalmam a zúgó habokba...

Genua után legelső megállóhelyünk Barcellóna volt Spanyolországban. Az első benyomás, amit az ember Barcellónába való értekor kap, hasonló ahhoz, mint midőn egy város ünnepi díszben van. Az a zaj, zúrzavar, az a sok nép, ki jön-megy le s fel az utcákon, az első látásra valóságos rendkívüli esetnek, holmi tüntetésnek, zavargásnak tűnik fel... Az ember már-már szeretne tapsolni és felkiáltani „éljen!”, de kinek? Az a jelenet, ami a szem előtt lejátsszódik, minden kivétel nélküli, nincs abban semmi különösség: a csend tökéletes: semmiféle erős politikai szenvedély nem zavarja ezt a népet, mindenki csakis a saját ügye-bajáról beszél; ez a nap is olyan, mint a többi. Mert hiszen ilyen a barcelónai élet a maga valóságában, elevenségében...

Érdekes vidék ez! Bizarr fényű és csúnya... Azaz: fény és sötétség, sötétség és fény. Az úri hölgy közelében, oldalán egy csomó rongyos alak; az egyik oldalról a tenger üdítő látkepe, a másikon a szerencsétlenek sápadt, beesett arca alamizsnát kérve. Itt egy virágáros, egy cukros, amott az utca szegletén meg egy csomó ember, dologkerülő, naplopók félrészeg társasága. Egy helyen a levegő balzsamos a rózsailattól, másutt meg bűzös a halsütő asszonyok félig lángot fogó olajától. Fönn, egy erkélyen énekelve tisztítja a katonabírókat egy baka, s szomorú danája lebilincseli a szívet, míg két-háromszáz lépésnyire meg egy nagyfüles szürke — sz. — hallatja folytonosan, hogy: „— íá — íá”. És így, ehhez hasonló módon, ki tudja, meddig tudnám még folytatni...

Barcellóna után a második spanyol város, ahol kikötöttünk: Malaga volt. Nekem e város úgy tűnt fel, mint bármely Balaton környékén fekvő város. Mindenütt csak kisebb-nagyobb dombokat lát az ember szőlőföldekkel ékesítve. Azonban az egykori régi jó erős bora már nincs meg; a filoxera itt is nagyon megrongálta a szőlőtövéket. Hanem ezzel azért korántsem akarom azt mondani, hogy már végképpen nincs jó bora. Egy jó fél liter elegendő volna arra, hogy a legerősebb ember is azt higgye, hogy forog a föld vele...

Itt volt szerencsém látni az első spanyol vásárt is, és hogy kedves édes Anyáméknak is legyen valami fogalmuk a külföldi vásárokról, írok néhány sort erről is... A kereskedés nem volt valami túlszűfolt, azonban a szögekre akasztott s még vérző állatok éles szaga, mely egybevegyült az emberi lélegzettel, majdnem elkábított, elszédített bennünket... Amaz óriási zaj, amely a fa és vasbódékból, hol a baromfikat árulták, előtört, egész fülsiketítő volt. Annyi vásárló cselédet egy rakáson nem mindig lehet látni. De nem csak a fehérség, de maguk az emberek is, elegánsan felöltözve, papírosba göngyölve vitték haza a húst. Itt a ház ura, vagy cselédje megy bevásárolni és nem az asszony. Láttam két cilinderes urat is, kik jobbjukban a sétatatot, baljukban meg két óriási májat hordoztak, azaz vittek haza...

Láthatók itt azonkívül a világ minden részében készülő különféle sajtok, melyek szagát csak is az utcán kóborló kutyák és macskák képesek elviselni. Hát még, ahol a halakat árulják! A tenger összes halaiból van itt egy élő példány... A verklesek hosszú két sora is itt foglal helyet, mert itt eladhatja planétáit a halakban gyönyörködő gyermekseregnek. Hanem menjünk beljebb!, beljebb! s a cirkuszos bódék, komédiások, röpülő képek szomszédságában vajjon mit látunk? Olyas valamit, amik az élet vásárjában is gondolkodóvá teszik az emberi észet, s eszébe juttatják, hogy e földön minden öröm csak múló... Ezek a halotti koszorúkat áruló falusi asszonyok. E mirtusz koszorúk feliratának látása csak egyre tanít bennünket: „ember halandó vagy!”, s ennek a következő ményre tehát: *kell, hogy halandóhoz méltóan éljünk.*

Ugyancsak itt találkoztam egy magyar mérnökkel is, de már szegény magyarul alig tudott valamit gagyogni, így hát olaszul kellett vele beszélnem. El látott sok jó szívarral és úgy könnyezett az istenadta, hogy édes hazája nyelvét a hosszú távollét alatt elfeledte beszélni. Mondogatta: „Érteni csak megértem, ha magyarul beszélnek hozzám, de mindez édes kevés, ha saját magyar érzelmeimet magyarul nem tudom közölni!” Kért, hogy írjak neki: megtettem. S már ő is válaszolt, s most nem is olaszul, hanem spanyolul. Belekeverve néhány magyar szavát. Íme, már Malagát sem feledhetem el. A búcsú e várostól is elég fájdalmas volt; benne hagytam egy szerető magyar szívet kedves családjával egyetemben, s ki tudja, mikor lesz majd az az idő, hogy még egyszer Malagát is újra megláthatom!

Mikor? Ha Magyarországba megyek!

Malaga után elértük a spanyol határ legutolsó városát Cádizét. Azonban itt ellenünk esküdött a szél és -az eső, s így a város szépségeit meg nem tekinthettük... De a hajó itt nem sokat időzött. Felszedte a sok újvilággrészbe küldött holmit, vett magának elegendő szénét és ivóvizet s azután útnak indultunk Portugália gyönyörű városa, Lisszabon felé... Végre Lisszabont is elhagyva, neki indultunk a több napig tartó utunknak, azaz: New-York felé... S most, íme már az Atlanti-óceánon vagyunk, mely sokkal veszedelmesebb, mint a Földközi-tenger volt. Hajónkat itt már mindenütt 4—5 méteres delfinek követték, kik játékaikkal mulattattak mindannyiunkat...

Ma reggel, mielőtt még fölkeltem volna tengerész ágyamból, különös öröm tölté el keblemet, hogy az éjjel kétszernél többször nem estem ki ágyamból. Megtéllek a kedves olvasók természetes megelégedésemet, ha úgy súgva bevalom, hogy az előző éjjel 7-szer estem le! Az előző két éjjel azonban nem estem le egyszer sem, mert átölelve tartottam a diván karját, amely a kabin falához volt erősítve... Ez a tenger, amikor úgy neki duhajkodik, képes még a hitetlent is Istenéhez téríteni! Azonban hála az égnek, nekem nem ártott. Okozott ugyan némi hányingert, de ezt is füstbe küldtem a malagai mérnöktől ka-

pott jószagú szivarokkal, s így, míg a többiek szenvedtek, nekem kutya-bajom sem volt, jókedvű voltam mindig...

Nem hiába utaztam egy hosszú hónapig a hajón, megtanultam legalább, mit jelent a hajómozgás, himbálódzás... Az ember nyugodtan pihen az ágyon, midőn hirtelen különös mozzanatok sorozata tűnik elé. Egy titkos erő ledobja az ágyon fekvőt a padlóra, majd ott sem hagyván neki békét, egy sarokhoz csapja, melyből nincs menekvés. Ugyan abban az időben, az üveg víz, mely a falon egy állványon van elhelyezve, bohóc ügyességgel megfordul, s tartalmát képes minden szégyenérzet nélkül a sarokba szorult nyöszörgő gazdája fejére önteni. Furcsa helyzetét nem is elemezheti az ember, máris az előbbi csodás erő kiragadja a sarokból, megrázza úgy istenesen, s ha az illető nem akarja bezúzni orrát-fejét, kénytelen a ruha akasztó után kapni, melyet, ha sikerült megfognia, félóráig is ott csüng rajta és úgy, mintha nem is ember, de egy posztódarab volna.

Eközben a bőröndök és egyéb csomagok kijöttek rejtekeikből s elkezdtek le s fel sétálni a kabin közepén; találkoznak, megérintik egymást, mintegy üdvözlésképpen, s aztán visszatérnek, visszafutnak előbbi helyeikre. Olykor, olykor huszárosan nyargalnak, avagy zajt csapva egymásba ütköznek, mint a vizes kutyák. A cipők magánosan sétálgatnak, s ide oda forognak, mintha az ember lábát keresnék. Gyakran a bőrönd is feltörlik magától, s a benne lévő holmi elkezd járni csak úgy magyárosan a kállai kettőst. Ezt a fantasztikus táncot ördögi zaj kíséri, mit a kívül száguldó s ordító hullámhegyek okoznak.

A fedélzeten azután még 5 percig sem képes az ember megmaradni a saját lábán; bele kell kapaszkodni az első vasrács avagy kötélbe, mely a keze alá kerül, s még hozzá macska ügyességgel, mert ha az ember egy kicsit elbámészkodik, busásan megfizeti az árát: végig söpri az egész födélzet padlóját guruló testével, s meg sem áll addig, amíg bele nem ütközik valamelyik oszlopba, melyet azután könnyes szemekkel ölelget. A hajó legmagasabb árboca sokszor a hullámhegyeket csókolgatja, s ugyan abban a percben a födélzetet egész árvíz borítja el, mely, ha a hajó vasrácsos korlátai nem akadályoznák meg, levinné a tengerfenékre mindazt, amit ott, odafönn talált...

Van egy másik érdekessége is ennek a furfangos hajó-himbálódzásnak. Az ember az asztalhoz akar menni, hogy helyét elfoglalja. Semmi sem könnyebb ennél, mert hisz a hajó padlója megvan teljesen és hozzá a szék felé hajolva, úgy minden erőlködés nélkül eljut az ember a székhez, akarva, nem akarva. Hanem azután, mikor már éppen meg akarja fogni a szék karját, változik meg minden, a hajómozgás egyszerre csak ellenkezővé lesz, s az illető a helyett, hogy leülhetne, odajut, ahová a mádi zsidó. Azaz előbbi helyére, honnan félig mérgesen, félig szomorúan néz az előtte pár lépésnyire lévő székre: hiába nyújtja ki a kezét, feszíti meg a lábát. A szék elérhetetlenebb a boldogságnál.

Az én egyik kispap társammal megtörtént, hogy az erős mozgás az ebédlő túlsó felébe dobta, ahol egy öreges angol kapitány térdei közé esett, ki meghökkenve nem tudott meglepetésében mást mondani, mint ezt: „Hát bolond ön, vagy mi?” A hajómozgás oly erős, hogy képes az orrod alól elkapni a tányért, s ha az asztal tetején fiók alakú rácsozat nem volna, ki tudja, melyik sarokban várna az emberre a megugrasztott tányéron lévő tulipán-szelet. Azonban e rács dacára is megesik, hogy gyakran az, aki az emberrel szemközt ül, ahelyett, hogy piskótáját az előtte lévő pohár borba mártaná, visavijának a tányérjába mártogatja, s miközben visszavonja remegő kezét, össze-vissza foltozza szomszédja fehér kézelőjét...

A lábak oly nagy erőt fejtenek ki a test fönttartásakor, mintha legalábbis középkori fegyverekkel, páncéllal lett volna fődve a test minden része. S ellenkezőleg, mikor a hajó lefelé hajlik, oly könnyű az ember, mint a pehely...

Igaz, hogy mindaz, amit én itt sebtibe lefirkantottam, már öreg és ismeretes dolog; azonban mindezt csak azért tettem, hogy egy titkot fölfedezzek. A tengeri betegség, mint való betegség nem létezik. A test, alávetve a hajómozgásnak, nem szenved. Világos? Hogy szenvedjen, segítségére jön a látás. Innen van az, hogy a vakok nem kapják meg a tengerit. A tengeri baj a hibás ér-

zékthől jön... Tudják a kedves otthoniak, hogy a csehek hogyan tanítják a medvét táncolni? Nem? Egy vasból készült ketrecbe teszik; aláfütenek, s eközben verik a dobót. A vas átmelegszik, s a maczkó eközben kezdi emelgetni tenyeres talpát. Minél melegebb alatta a padló, annál gyorsabban végzi e mozgást és ez a tánc. Ezek után szegény állat agyában megmarad a lábégetés és a dobszó viszonya — miért is, amikor hallja a dobszót, azt hiszi, hogy a föld perzseli a talpát; s így aztán tánczra kerekedik.

A medvéről most az emberre térek. A fej szédülése nem más, a dob szava és a hányinger a lábak perzselése. Gyöngeségünkben beképzeldjük magunknak, hogy a szoba táncol. Az ember mélyén mindig van valami csúnya rész, a medve; a szoba, amely táncol, s a rosszullét elválaszthatatlan kapocsként maradnak meg elménkben... A mi ostoba testünk bebeszéli a fejnek, hogy rosszúl van, és valóban, rosszúl érzi magát minden porcikánk. Így lévén a dolog, a tengeri bajra csak egy orvosság létezik: „uralkodjék az ember önmagán, szelídítse meg a medvét!”

En, hála az ég nagy Urának, ezért nem éreztem semmit a tengeren. Bebeszéltem magamnak, elhitettem magammal, hogy jól vagyok. — Ugy-e szeretett Édeseim, milyen sok bolondság történik a tengeri utazás közben? Most persze mosolygok a múlton én is, azonban akkor gyakran azt hittem, hogy otthagytam a fogam fehérit, nem a tengeri baj, hanem a tenger kegyetlenkedése miatt.

Végre elértünk az amerikaiak legszebb, legforgalmasabb városába: New-Yorkba is. Annyi vasúti, villanyosi vonal nincs seholsem, mint itt. Nemcsak föld alatti, de vízalatti villanyosok is vannak, s nem is csak egy, hanem emelet szerint beosztva 2, 3, 4 sőt öt is. A járda mindig telve van jövő-menővel, míg az utca közepén futkározik a lóvonat, s a társas kocsik, fiakkerek megszámlálhatatlan sokasága. A veszély elkerülése végett a villanyosok a háztetőkön járnak 2—3 emelet magasságban. Itt van csak sok légvár, melyek tetejét, ha az embernek nincs valami éles sólyomszeme, bizony meg se láthatja. De hát hogy is ne! mikor 40 emeletes házakat is építenek! — Élelmes nép ez nagyon; tudja, hogy a földet drágán árulják e szép fővárosban, felmegy tehát a levegőbe lakni... Oh! New-Yorkról egy egész vaskos kötetet lehetne írni, oly sok minden megtekinteni valója van... Azonban nem időzőm már oly soká New-Yorkban. Isten veled szabadság-főváros, szép vagy, nagyon szép, s megérdemled, hogy a vén Európában lakók turista útra keljenek szépségeid, csodáid, remekeid megtekintése végett. New-Yorkban elváltunk egy csomó útitársunktól is, közöttük 8 százaléki misszionáriustól, kik ebben a szép fővárosban terjesztik majd az édes Jézus bölcs tanítását. Folytatom utam Mexikó felé.

Pár napi útra fekszik az Atlanti-óceán egyik legszebb gyöngye: Kuba szigete. Mi a sziget székvárosánál, Havannánál horgonyoztunk ki. E város örökké eljegyezte magának a tél apó gyönyörű szép tündérlányát a mosolygós tavaszt, mely a bennlakóknak serénységet, fárasztthatatlan munkakedvet ad... A tengeren sehol sem láttam olyan szép napnyugtót, mint éppen itt, ennél a városnál... Sem az ecset, sem a toll nem lenne képes hüen visszaadni... Fölkérem családunk kicsinyét nagyját, minden napnyugtakor, ha máskor nem is, lelkiismeretük megvizsgálása közben, rebegjenek el értem is egy hő imát, kinek a legnagyobb szüksége csakis szerettei szívimáira van.

Havannából „Vera Cruz”-ba, Mexikó kikötőjébe vitorláztunk, s itt különösen két fontos dologról számolok be szeretett Híveimnek: azaz: hogy vettem az ágyban tengeri fürdőt, és hogy milyen a mexikói vámház fogalma...

Talán csodálkoztok is rajta... Bizonyosan lustálkodott a mi Gyulánk, s azután a tengerészek, vagyis a hajókabinokat tisztító szolgák egyike kiöntötte az ágyból, mint az ürgét szokás a lyukból! Oh! bár így történt volna, sokkal jobban meg lettem volna elégedve. Úgy keletkezett, mint ahogy én gondolom, hogy Neptun (a tenger istene), mivel a hosszú utazás alatt egyszer sem áldoztam neki, bosszút forralt ellenem, s nem akarta, hogy birodalmát minden emlék nélkül hagyjam el.

Már bent voltunk a mexikói öbölben, s este, vacsora után örömbe dobbant mindannyiunk kebele, ama boldog tudatra, hogy már 7—8 óra múlva elérjük

utolsó kikötőnket is. Ezzel a boldog reménnyel mentünk tehát aludni is, s én már álmomban a város utcáin járkáltam. Egyre hajtogattam, hogy no, ki tudja, mikor látom meg újból Neptun birodalmát, s még jóízűen nevettem rajta, hogy mindenkit beteggé tett, míg rajtam nem fogott ki... Pedig hát meg kellett volna még húzni a bagariámat, mert szárazföldön való létem nem más, csak csalfa álom volt... Mielőtt aludni mentem volna, kinyitottam a kabinom ablakát, hogy ne legyen benn olyan pokoli meleg. De nem tudom, hogy hogyan (hát elaludtam!), az ablakot nyitva felejtettem...

Már egy jó hosszú órát aludtam, midőn egyszerre fölriaszt édes álmomból a nyitott ablakon bejövő hullámhegy, amely nem csak az ágyamat varázsolta át fürdőkáddá, de még a kabinomból is uszodát csinált. Sőt, még ez sem elég: félig megtöltötte az ebédlőt is, mert kabinom nyitott ajtaja az ebédlőre nyílt. Így könnyen betolakodhatott oda is, hol azután a szolgák nagy álmélkodására a hajnali feketére való csészeket az asztalról mind lesöpörte. Képzeltetik a kedves Otthoniak a helyzetemet... ah! nem szeretném visszaidézni. Gyorsan leugrottam az ágyról, s csomagjaim, könyveim után kapkodtam; hanem ez már mind késő volt, s különösen a könyveim óh! szegény magyar könyveim (mert hát a másnyelvű könyveket nem sajnálom annyira), kettő kivételével mind, de mind péppé változtak, vagy félig maradtak épségben, úgy, hogy semmi hasznukat se vehetem. Az órámat szintén agyon rozsdásította; szép ezüst új óra, amit egy olasz plébánostól kaptam búcsúemlékül. Ezer szerencse, hogy a két szép öltözet fekete szalón ruhám (frakk) nem volt az én kabinomban, mert a helyszűke miatt betettem a ruhatárba. Maga, a reverendám is (mert a hajón mindig azt hordtam) tönkre ment s így civilbe kellett már előbb öltöznöm, mielőtt leszálltunk volna.

Hanem a szolgák egy kettőre felnyitották a tengerbe vezető csapokat, s így a bejött hullámhegyből $\frac{1}{4}$ óra múlva semmi sem volt... No, hanem azután volt nevetés meg nevetés a hajón. Mert hát úgy szokott az lenni, hogy a baj elmúltá után mosolyra nyílik az ember szája, s hálát ad Istennek, hogy nem történt még rosszabul... Köszönöm e jó leckét, mely megerősíti eme közmondást: „Saját kárán tanul a magyar.”

Miután az orvosi vizíten mindannyian keresztül estünk, ágyúlövések között elhagytuk a hajót, mely egy hónapi utazás gyötrelmei, kínzásai dacára is kedves lakásunk volt.

A hajóról egyenesen a vámhoz mentünk, ahol az amerikaiak fürge élete újabb benyomást tett reám. Oh! Mily sürgés-forgás van itt. A vámháznál lévő egyenruhás vámosoknak elég sok dolguk van, s nem annyira a tengeri, mint inkább a környékbeli mindennapos utazókkal. Nem szökik el itt senki a vámolás alól, ha vámolni valója van. Lát itt az ember minden ízlésű kocsit, hintót, parasztszekeret; mind áll mozdulatlanul, várva a jószerencsét, jobban mondva végzetet, azaz, hogy a vámos, ki kezében vasbotot tart, hozzá menjen, megnézze alaposan a kocsi belsejét...

Semmi, de semmi nem kerül el a figyelmét. Előfordul, hogy néhány szeretne átosonni vámolás nélkül. Hanem jaj az ilyenek! Ezek a vámolók már a szemükből megismerik az ilyen csálni készülő egyéneket. Letartóztatják, s ráadásul jól megfizettetik a bátorságát. Azonkívül mennyi kikacagást, gúnyt kell elviselnie az illetőnek azért a 12 krajcárnyi vámért!

Néhányszor megtörténik az is, hogy bosszantani akarják a vámosokat, s ezáltal érdekes jelenetek helyévé varázsolódik a vámház. Például.

— Mit visz? — kérdi a vámos.

— Én? Hogy én? És még meg is mondjam? No, ez érdekes. Milyen kíváncsi! És hozzá, még milyen követelő!

— Tisztelje az államtól kapott jelvényemet és ha sietős az útja, várjon a sorára, míg megvizsgálom — adja rá mogorván a választ a vámos.

— És ön tisztelje városi polgári jogomat, szabad jellememet. Nem kötelességem, hogy önt mindarról, amit viszek, értesítsem. Ez mind az én titkom, s ha többet akar, menjen a gazdámhoz, ki bővebb fölvilágosítással szolgálhat!

— Ah! Vagy úgy... — felel a vámos, nyakon csipvén az illetőt, viszi a laktanyára s átadja a napos tisztnek, e szavak kíséretében: — Nem akarja megmutatni, hogy mit visz a kosárban!

— Persze, hogy nem mondom meg neki. Legyen egy kicsit udvariasabb, hisz emberrel van dolga! Vagy, ha nem, menjen kutyasintérnek!

Ez alatt a sok nép már mind a laktanya ajtajához csődült, s gúnyosan nevetett ama egyszerű, bekísért ember fölött. Ezt észrevette a tiszt, s jóakarón így szólítá meg az előtte álló bekísért embert:

— Legyen bizalmas, barátocskám, s mondja meg, mit visz?

— De hát ön is olyan kíváncsi?... Nohát, a fiamnak viszek egy pár cipőt. Itt dolgozik Vera-Crúzban. Meztőláb talán ő sem járhat ebben a modern világban?

— Jó ember! Hát csak ezért csinált olyan galibát?

— Én nem csináltam semmit — válaszolt az ember. — Önök voltak olyan kíváncsiak. Minek akarták minden áron megnézni? — és zsörtölődve kihúzott egy pár talpalt cipőt, mely nem ért többet még testvérek között sem, 3 koronánál. Majd folytató: — Nohát mit szól hozzá vámos uram, a legutóbbi divat szerint készült, elég szép-e?

A körülálló nép erre elkezd nevetni, úgy, hogy a hasa is megfájdul bele, majd széteszlik, mondván:

— No, ez ugyan rászedte, kifigurázta a vámosokat!

Hanem ezzel még nem végződik minden. A tiszt az ilyen viccelő egyéneket olykor átengedi, de nem mindig. Mert hisz bűnhődnie kell annak, aki a törvényt kineveti, vagy kinevetteti. Gyakran egy kis lisztért, pár liter borért, néhány pár tojásért, mit gyakran nem eladni, de ajándékba visznek, a vámhoz érve, fizetni kell érte. Óh! civilizáltság, milyen vigalmatlan is vagy abban, amiből hasznót húzol. És mily drágán megfizetteted magadat! A vámnál ismeri meg az ember csakugyan még Amerikában is, hogy milyen drága a szabadság!

Vera Crúzból azután vonaton a Köztársaság fővárosába, Mexikóba mentünk. A kikötői váróستól egész rendeltetési helyünkig a természet újabb és újabb szépségekkel kedveskedett...

Hanem Édeseim, elég már ebből ennyi... Befejezem már leveletem, mely még így is oly rémítő hosszú, hogy nem csak tölem rabolt el egy csomó éjjeli órát (mert nappal el vagyok foglalva az iskolákkal), hanem szeretett Otthoniak angyali türelmét is teljesen próbára tette. De hiszem, hogy ezért nemis szívük megbocsájt... Legyen nyugodt édes jó Anyám, helyzetemet nem cserélném el senkivel, annál is inkább, hogy Krisztus Urunk méltó örökösevé akarok lenni, s egyszersmind földi boldogságom tetőpontjára akarok hágni, mért is türelemmel, békén, szeretettel hordom keresztmet, mellyel az édes Jézus megajándékozott.

Adják át édes jó Anyámék e levelet az összes testvéreknek, hogy ők is elolvashassák. Mert hisz ehhez hasonló másik levél írására bizony nem tudnék már magamnak időt szakítani. S ha esetleg valamit nem tudtam olyan hűen leírni, mint akartam, azt se vegyék rosszszéven; mert e levél csak töredék, s írásával is csak úgy voltam, hogy egyik éjjel volt rá időm, a másikon meg nem.

Ezer üdvözet és csók mindannyiuknak, s gondolatban, levélileg, tegyék meg a kedves Otthoniak is e hosszú, hónapos utat. Hű fiúk.

K. GYULA

FÁY FERENC VERSEI

Gallyazó

Minden kegyelmet latba vetve,
e tűz-ette, szél szaggatott
kegyetlen nyárban (rád szabott
rongyait se rejtegetve)
állj meg egy percnyi lélegzetre
már börtönöddé szoktatott,
egy helyben álló toporgásod
soha, sehová nem vivő
kis őrhelyén, — te nem virágzó,
árnyékos árnyékában fázó,
koldus-se-becsülte szegény.

Állj meg gyökeredig repedt,
villám-hasított életed
üszök-sebében; mely fölött
Isten már markába köpött,
s kegyelme fejsze-fénye ül
napjaid gallyai körül.

Villázó

Nem a seb viszket. Csak a heg! —
a varasodó délutánok...
lassan gyógyuló életed,
melyen még arcuk átszivárog.

Bokádba kap, körül ugat
a félelem, hogy lépni sem tudsz.
Mosd le magadról arcukat,
s hagyd abba már ez ócska cirkuszt.

Öleld fel rétek illatát,
mosolyok ízét... s így nőlj azzá,
ki nemcsak bűzlő önmagát
villázza párolgó kupaccá;

te ravasz varjú-menedék
— oly bölcs, hogy már-már közveszélyes —,
kit undorral ver majd az ég
halála trágás küszöbéhez.

Tedd le a villát! Mosakodj!
Meríts e délutáni fényből;
s húzódj el iszonyú szagod,
s arcuk szivárgó közeléből.

Mert annak, ki sebükben él,
s onnan sunyít saját sebére,
nem lehet itt egy villanyél
sem oltalma, sem menedéke.

Magány

Kapaszkodj meg a fába, — míg lehet.
Dülög a föld... a fény is egyre fogy
már;
keress egy ágot... egy kezet keress,
mielőtt itt, az őszben összerogynál.

Átlépett rajtad már a nyár,
s most vársz e csontot-átjáró magányban.
Árnyad alatt egy ember áll
kopott kalapban, szél-tépett kabátban.

Mert fúj a szél, s megindult pár levél
a köd-takarta, ismeretlen égnek...
Mennél te is, dehát mit kezdenél
ott, hol a nyelvek más nyelvet beszélnek.

Anyád fogod (bár rossz kapaszkodó,
melyről tudod, hogy egyszer mélybe
eshetsz,
ha nem nöss fel, e nem neked való
idők között, a biztosabb kezekhez.)

Szikkad a sár. Egy ház vacog veled,
s nincs senkid, aki végre betakarna
s bepólyálná deres-félelmedet
lányok-fosztotta, jó pehely-szavakba.

Félelem

Cipődbe folytak már a rétek.
Hová rejtőzködsz most, szegény?
Ülj le egyetlen menedéked:
halálod szalma-ereszén.

Ez már az ősz. Kimondhatatlan
szavak ragyognak néha még:
de látod már a híg latyakban
a süllyedők tekintetét.

Feléjük kapsz. S hajuk hinárja
kisiklik ujjaid közül.
Peregnek lent, a sűrű sárba'
bambán és menthetetlenül.

Nincs senkid már! — Csupán a forgó,
vad ősz vacogja még veled,
halálod ereszén kuporgó
iszonytató félelmedet.

Arckép, szemfedővel

ILIA MIHÁLYNAK

Úgy élt, hogy az emberek
nem is vették észre, amikor meghalt.
Pedig ötvenegy éven át köszönt a szomszédjainak;
pár tyúkjá meg naponta átlátogatott Kissékhez...
Csömözékhez... hogy aztán a lábsziját lóbáló mester,
mint egy csizmadiává lélekvándorolt Dávid
parittyázza káromkodása köveit
napszitta homlokához.
Ilyenkor átvart az asszonyt
bocsánatot kérni.

Nagy ember volt. Kinek nyurga-nyomorúsága
átlátszott a kerítésleceken.
A borbélyokányt szerette legjobban, tarhonyával...
s a déli-órak melegét,
mikor talpa alá húzódott az árnyék,
s ő is leülhetett zsíros kalapja alá,
éhsége gazos árokpártjain.
Hagymát evett. Majd kése élivel piszkálta ki
fogai közül, a néki jutott öröm maradékát.

Most is ijedt, útszélre-húzódó alázattal
nézte a plébános urat, ki már elintézte
diplomáciai tárgyalásait kenyéradó gazdája
és az ő bűnös porhüvelyé között.
Érezte az olaj hűvösségét homlokán,
s arra gondolt: vajon honnan szerez az asszony
egy darabka faggyút, mellyel megkenheti
Józsika cipőit, az őszi esők előtt.

Fárasztotta a halál,
a latin szavak... az imádság monoton egyhangúsága,
melyek fölött már megnyálazta tintaceruzáját
Sallay István „Műbútor-asztalos és Temetkezési vállalkozó”,
felnyitotta a mindentudó noteszt,
s elővette a colstokot, hogy megmérje belefér-e
abba a két éve eladhatatlan (gyereknek nagy,
embernek kicsiny) koporsóba,
melyet egy farsangi mulatság után,
vagy húsz centivel szabott rövidebbre
az egyik részeg segéd.

Belefért.

Most már csak a szemfedővel volt baj.
Estefelé, mikor rápróbálták a koporsófedelet,
úgy lógott ki — a halál e feketére lakkozott zárja alól —
a csipkézett papír, mint a haja a lábos alól, kőlyökkorában,
mikor még borbélyt játszott vele az Édesanyja,
ünnepek előtt.
Ollót hoztak.
S ő végre kinyújtózhatott a méretére-stuccolt,
csipkéje-vesztett krepp-papír alatt.

Pedig nem volt kis ember.
Csak alacsony.

Faludi böjti éneke

„A dal vidít, míg élünk, a dal sír ha meghalunk” — ez a mondás divatos közhely volt boldogult úrfi koromban. Ezt írta az emlékkönyvünkbe első zene-tanárom, a székesegyház karnagya Vácott, Pikéthý Tibor zeneszerző; orgona-műveit a határainkon kívül jobban ismerik, mint idehaza. Szerettük mint diákok a derús kedélyű tanárt, aki hamis összekacsintással elnézte, sőt fedezte, ha beültünk a kocsmába dalolni, vagy „a” kávéházba, hogy kitekintgessünk a sétáló lányokra, országunk egyik legszebb, legharmonikusabban épített terén, a Constan-tin téren, közel a Dunához.

Dalosabb volt az ifjú életünk, mint a mostaniaké. Nem volt még rádió sem! Nemcsak a kocsmában daloltunk együtt, néha rögtönzött többszólamra is, hanem minden este tájt, tanulás után. Az intézet udvarán csapatosan egybesereglettünk. és egyvégbe eldaloltunk vagy száz népdalt, történeti dalokat, virágénekeket az összes versekkel, persze magyarnótát és csárdást is, hiszen akkortájt még nem akarta szétválasztani senki a kettőt. Jólesett a nótá, amíg elkészült a vacsora. és leülhettünk a hosszú asztalok mellé, kanálcsörgetéssel sürgetni a „zabát”. (Ma kaját mondanak, nem tudom, honnan e szó, a zaba közérthetőbb, és diákos is.)

Középiskolai tananyagunk volt a verbunkos idők néhány neves költője, Amade László és Faludi Ferenc, akinek halála 200. évfordulóját sajátos bensőséggel meg-ünnepelték 1979-ben a határainkon kívül is. A „mi dalaink” némelyike hozzájuk nyúlik vissza, évszázadok távlatába, és igen érdekes módon egyszer a lovas ka-tonák sátraiba, másszor — és ez az érdekesebb — feltehetően a templomi ének-kincség.

Amade László Pozsony megyében, a mai Bratislava közelében született 1703-ban. Mulatós, dalos életet élt, könnyed tollú költő volt, a katonai pályán fölküzdötte magát a tábornokságig. Mária Terézia híres huszárként vonult nyugdíjba. Ő írta a verbunkos idők csalogató katona énekét: „A szép fényes katonának gyöngy arany élete, / Csillog-villog mindenfelől jó vitéz fegyvere...” Arany János későbbi dallamával vígan daloltuk diákeletünkben, észre se vettük, hogy kik a szerzők! Amade 1764-ben elhunyt. Ugyanebben az évben, ugyan-csak az ő szülőföldjén látta meg a napvilágot Bihari János. Cigány apja bizo-nyára hegedűt nyomott a csecsemő kezébe, hogy jó muzsikus legyen belőle. Lett is, a verbunkos zeneművészet megteremtője, akitől Liszt és Erkel, de még Kodály is tanult, dallamait magáévá tette. Bihari bizonyára játszotta Amade katona énekét, mégpedig csakis az Aranyét megelőző eredeti dallamot. Verete-sebbet, katonásabbat Aranyénál. Katonák dalolhatták sátorban, akik a „tábornok úr” versét így alakították át: „A jó lovas katonának de jól vagyon dolga, / Eszik-iszik a sátorban, semmire sincs gondja!” A népdallá vált Amade-alkotást a fia-tal Kodály Zoltán találta meg népdalgyűjtő útján, a költő és muzsikus szülőföldjénél, Zsére faluban a Zoborhegy közelében, 1910-ben. A hosz-szú életű dal így válhatott a szekszárdi fazekasból daliás magyar huszárrá előléptetett Hány Jánosnak szólóénekévé és huszársai táncdalává az Operaház színpadán 1926-ban. A már korosabb Kodály Zoltán szavaival élve azért, hogy a sokat mellőzött szegény nép dalaival bélelje ki az előkelő Operapalota falait. Azóta ezzel a dallal járja a világ operaszínpadjait az obsitosi álomból, Garay János költeményéből és Paulini Béla tündéri humorában kipattant magyar hu-szárhős. Amade László harmadfél száz éves verbunkos dala pedig megbecsülten hagyományozódik az általános iskolás diákok IV. osztályos énekkönyvében.

Faludi Ferenc egy évvel később született, mint költőtársa. Nem mulatott, mert paptanár lett, kétszeresen is szegény, mint „a templom egere”. Olaszból

és németből fordított és élt a latinból származó klasszikus formákkal, hasonlatokkal: „Fortuna szekerén okosan ülj, / Úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dülj, / Ha miben kedvezett, / Ha szépen vezetett, / Még ne örülj: / Fortuna szekerén okosan ülj”. „Meglepő stílusérzékkel és gyökeres magyarsággal írt” — dicséri őt az irodalomtörténet, — „bőven merített a nép nyelvének szóláskészletéből”. Mit adott cserébe? Rendje felosztása után öreg fejjel visszavonult Rohoncra, Vas megye nyugati szélére. Ma Ausztriához tartozik. Vállasos éneke nyilván innen gyökerezik; dallamossága és formája európai, németes is, olaszos is: „Szüzek, ifjak sirjatok, / Mélyen szomorkodjatok, / Keseregjen minden szív, / Aki Jézusához hív. / 2. Gyenge testén sebeit, / Vérrel buzgó kékeit, / Aki látja és nem sír, / Élő hittel az nem bír. / 3. Nincsen abban irgalom, / Hozzád buzgó fájdalom, / Aki téged meg nem szán, / Ó Jézus a keresztfán. / 4. A kösziklák repednek, / Nap és hold setétednek, / Minden állat megindul, / Csak a bűnös nem búsul. / 5. Szállj szívedbe, sirasd meg / Bűneidet, gondold meg: / Hogy az Isten Fia volt, / Aki érted is megholt!” / Népiesen siratónak, „büjti” éneknek mondják.

Bogisich Mihálynak, Pilismarót egykori főkantórának a Katolikus karbeli kottás énekeskönyvében jelent meg Faludi siratóéneke 1797-ben. Az akkori szokásnak, németesítő divatnak megfelelően sok hajlítással. Ez időközben lekopott a formás dallamról. Szülőfalumban, a kiskunsági Peregen is azt mondták Faludi énekére, hogy „büjti ének”, azaz nagybőjtben kell énekelni Krisztus koporsójánál. Diákfejjel tanultuk és Vácott is énekeltük a diákmiséken. Valami kis táncritmust érezhettünk dallamán, mert meg-meglendült, kivált a dallam utolsó sora: Aki Jézusához hív... Amikor már tapasztalt népdalgyűjtő voltam, gyakran rádöbentem, mennyire azonosak a világi és egyes egyházi dallamok. Faludi siratóénekének, mai szövegkezdettel: *Keresztények sirjatok*-nak a dallamzáró sora is föltűnik tréfás népdalokban, szinte hangról hangra azonos csengéssel, de élénkebb csárdásritmusban. Bartók Béla gyűjtötte a legismertebbet, Nagymenyeren 1907-ben, szóval ugyanazon a nyugat-magyarországi tájon, ahol Amade született, Bihari muzsikálni tanult, Faludi járt-kelt. Persze nem keleties ötfokút, hanem nyugatias terclépéses dúrdallamokat, vagy fríges zengésűt. Bartók gyűjtése tréfás dúrdallam, ez is benne van az általános iskolások énekkönyvében: Te kis-leány, te, te, te, / Hány esztendő lehetsz te? / Tizenhárom meg egy fél, / Talán tizennegyfedél! Nohát ennek a szigetközi, nagymenyeri kislánynak a válasza a legény kérdésre — szinte hangról hangra Faludi siratóéneke dallamára megy. — Mikortájt születtek tömegével az új stílusú magyar parasztdalok, a csárdások? Bartók úgy tájékoztat, hogy a múlt század első felében, a szabadságharc előtt és után. Ilyenféle a Bartók népdal is. Egy igen népszerű csárdásdalunk pedig Faludi siratóéneke zárósorával kezdődik: Juhászok utatnak...

A feltűnő azonosságok sem bizonyítják, hogy Faludi szenténeke dallamából közvetlenül születnek a csárdásdalok, miként az közvetlenül történhetett Amade toborzójánál. De a népszájon századokon át együtt él a táncdal és a vállasos ének. Tudunk róla, hogy ha szép szenténeket tudott a falu kantora, annak híre szállt, és kántor uramat azok is hallani akarták, akik nem jártak templomba, csak mellé, a kocsmába. Énekeltették hát ott is a szépet. Meg is tanulhatták, ha tetszett a dallam. Néha a kántor is meríthetett a világi zenéből. Kodály Zoltán az *Ej, menjünk el innen* kezdetű nagyszalontai bordalról megállapítja, hogy ősrégi dallamcsalád sarja, melynek édes testvére Náray György Énekeskönyvében, mint szentének dallama jelent meg Lőcsén, 1699-ben. Faludi nyugatias szenténeke rendkívül népszerű ma is. Jelenlétével évszázadokon át mintegy tágitja a füleket a szomszéd népek dallam-szépségei befogadására. A nyugati határszél népének mindig is volt ilyenféle kulturális híd-szerepe. Az Ausztriában élő jelentős magyar népszígetnek is ilyenféle szerepe mutatkozik, és éppen ezért történt, hogy a burgenlandi magyarok és lelkes papjuk, Galambos Ferenc, Európa-szerzte folytatott levelezéssel, összegyűjtötte Faludi Ferencről a fellelhető összes adatokat. A Népszabadság, karácsonyi száma bejelentette, hogy az értékes művelődéstörténeti anyag Burgenlandból a Magyar Tudományos Akadémiára kerül, Budapesten is megtekinthető.

VOLLY ISTVÁN

A 75 ÉVES JÓZSEF ATTILA

1980. április 11-én lett volna 75 éves József Attila, a modern magyar líra kiemelkedő egyénisége. Ebből az alkalmából közlünk két írást az alábbiakban. Az egyiket Reisinger János írta a Magyarok Világszövetségének felkérésére, mely a milánói Magyar Klubban hangzott el ünnepi megemlékezésként. A másik írást Galamb Zoltán, József Attila egykori makói tanárának fia küldte be nekünk a költő és a sport kapcsolatáról.

A költő nagyságát a benne érlelődő kérdések türelmes „kihordása” teszi. Végtelen lehetőségekkel születünk a világra. Fejlődésünk föltétele a lemondás és a lemondással nyert életprogram következetes képviselése.

A költő birodalma a nyelv, útja benne a mennél maradéktalanabb beszéd, célja: hogy a világ egészére vetett pillantással irányítani tanítsa mások tekintetét.

Miért kell mindezt épp József Attiláról szólunkban elmondani?

Azért, mert a magyar költészetnek egyik legkövetkezetesebb költői gondolkodója éppen ő Újabbkori költészetünknek Arany János szabott irányt a XIX. század második felében. Műve a romantika nagy hatású irányát követő nemzedék klasszicizáló állásfoglalását testesítette meg. Vallotta: a költői beszéd hitelét nem szavak pompája, hanem helyesen elrendezett viszonya szerzi. Nem fölhevült deklamáció. Higgadt deklaráció. A legsűrítettebb nyelvi kifejezés, a líra, az egyéni léletsors tapasztalatait a legvégsőbb redukció beszédbeli fokán sugározza tovább úgy, hogy még a hallgatás, a csend is robbanó erővel bír benne.

Költészetünk nyelvi „lemondásának” (azaz gazdagodásának) folyamatát jól érzékelteti, hogy míg Arany János legsikerültebb versformája a hét strófás nyolcsoros, azaz 56 sort számláló vers volt, József Attiláé — alig fél évszázad múltán — a három strófás négysoros, azaz 12 sorból álló költemény.

József Attila rövid életpályája — mindössze harminckét évet foglal magában — ennek az összpontosításnak mintegy gyorsfilmszerű lepergése. Az 1920-as évek elején Ady, Babits, Juhász Gyula ígézetében kezdte pályáját. Az évtized végére lírája a népköltészet színeivel gazdagodott. A munkás-

mozgalom vonzáskörébe kerülve a két világháború közötti szocialista művészet hangjain szólalt meg. „Külvárosi költészet” akkor kezdett elmélyülni és szuverén lenni, mikor benne — saját szavaival — „önnön sivársági érzésének formába állása érdekelt”. Ahogy nem vált belőle mestereit utánzó halavány poéta, a népies ideológia könnyű megoldásaitól, majd a hazai pártszervezet befolyásától is sikerült függetlenítenie magát. Az eszmékkel, a gyors megoldásokkal való könyörtelen leszámolás tekintetében csupán Vörösmarty Mihályt lehetne irodalmunkból melléje állítani.

Hová jutott el végül is? Hiszen eszméken kívül tradíció sem állt biztosítékként mögötte... „Komor ég alatt üldögélt”, ki családjával, szerelmeivel rendre fölszámolta kapcsolatait. „Anyám kun volt, az apám félig székely, / félig román...” „A görög-keleti vallásban / nyugalmat nem lelt...” Hároméves, amikor az apa elhagyja a családot, a szerencsepróbálás Amerika-reményével. A három gyermek gondja az anya nyakába szakad, aki korán belehal a mosónők megerőltető életébe. József Attilát egy ideig vidéki, majd fővárosi környezet veszi oltalmába. Különféle tájak és családi hagyományok. Mindenikből kiszakad. Végereje a pszichoanalízisbe menekíti, noha jól tudja, kezeltetése még nem gyógyulás. Rövid élete utolsó esztendeiben az örület nyomakodik rá.

Ekkor írja legtüstultabb, legvégletesebbnek szánt verseit. Énjét végképp elvesztve lesz végre önmaga.

Íme, egyik utolsó verse:

Négykézláb másztam. Alló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értémem,
hogy lesz még erő, lábraállni, bennem.

„Négykézláb másztam”: az utolsó évek egyik vezérszólama. Előbb föl-fölfakad belőle, aztán lassú higgadtsággal regisztrálja, hogy az ember még nem ember, tudattalan televény, ösztön-állat. „...a szerencsétlen ember ugrabugrál / mint ketrecében ijedt majom”. „...mint dögöt a légy, a világ ellep”. „Ki szeret, s párra nem találhat / oly hontalapot, / mint amilyen gyámoltalan / a szükségét végző vadállat”. A költő, aki „nem csatlakozott a hadhoz”, s „elvetett minden elvet”, kései költészetében ilyen mértékkel mérte az embert, a „sötét erőket”. Lemondása küzdelem

járt, „sivársága” eredmény volt, hogy az emberi szabadság valódi erőterébe sodródhassék. Fölfogni volt még elég ereje („adta értenem”), kérdés, megvalósítani volt-e.

Úgy segített, hogy nem segíthetett.

Lehetett láng, de nem lehetett hamva.

Ahány igazság, annyi szeretet.

Úgy van velem, hogy itt hagyott magamra.

Figyeljük meg: higgadt, szikár deklaráció. Minden sor egy-egy véglegessé csupaszított ítélet, magyarázkodás nélküli kijelentés. Aki igazán a valóságba ütközik, a valódit próbálja megélni, annak nem kell kapkodnia, tudálékoskodnia. A „beálláson” múlik minden. A megfelelő elhelyezkedésen. Csak legyen benne türelem: ne nyelje el a háttartalan szabadság, melyről egy József Attila — kortárs költő beszélt. Az első versszakbeli *másztam* mellett az utolsó, harmadik versszak *várom* igéje ezért a költemény másik kulcsszava.

Gyöngye a testem: óvja félelem!

De én a párom mosolyogva várom,

mert énvelem a hűség van jelen

az üres úrben tántorgó világban!

Ez is a bevezetőben említett „tipikus” vers: 12 sorból áll. És honnan hová jut el benne, az első sortól az utolsóig! Aki „négykézláb mászik”, az már ismeri önmagát, hiányát, a semmit. Az már nem „tántorog”. „Mosolyogva vár”: mérhetetlen az erőfőlése.

Meg kell említenünk, hogy azzal a fölismeréssel párhuzamosan, hogy az ember állattá alacsonyult, egy másik fölismerés még erősebben dolgozott benne. Kései líráját a bűnösség gondolata ráspolyként formálta. A költészetét megoldó kulcsot ennek zárjába kell illeszteni. A bűn természetének tapasztalása a költőt egyenesen vezette a belőle való szabadulás, megváltás reményéig. Ahhoz, hogy az nem is olyan egyszerű dolgot, ahogyan „elvek” és „hadak” képzolok. A költő nagyságát a benne érlelődő kérdések türelmes „kihordása” teszi. József Attila fokról fokra emelte mind magasabbra költészetének mind súlyosbodó kérdéseit. Ez a „lelassulás” az ő nagysága. „Könnyű, fehér ruhában” „viszlek titeket”, „hisz gondjaid magamra vettem”. Így érlelődik benne a türelem, a várakozás utolsó két-három esztendejének „pár”-jára. A Megváltóra. A *Négykézláb másztam* intonálása az Ószövetség egyik nagy

szenvedőjének szavait juttatja eszünkbe: „Tudom, hogy az én Megváltóm él, s porom fölött megáll”.

Azt mondtuk: ritka következetes-ségű költő. Eljutott az emberlét lehetőségeinek határáig, s lírája — saját törvényei szerint — ekkor érkezett el a csúcra. Megélte a szabadság erőterét — a gyorsfilm itt megakad —, lelassított benne, s 1937 decemberében, amikor a vonat kerekei alá vetette magát, eltűnt a szemünk elől.

Útjának szakaszai azonban fényforrások mai világunkban is. Figyeljünk rá, ha egy-egy sugara — Latinovits Zoltán metsző előadásában — elhatol a szívünkig.

REISINGER JÁNOS

*

Miután tudomásul vettem, hogy van olyan sportolónk, aki annyira szívből fakadóan és értőn beszél József Attiláról, mint egy kiváló irodalmár, indítatást érzek arra, hogy nyilatkozatai nyomán József Attilának, a költőnek a sporthoz való viszonyulásával foglalkozzam. Leginkább az ragadott meg a Balczó-interjú olvastán (Vigilia 1979 július), hogy ez a minden idők egyik legkiválóbb sportolója mintha olyasmit fejezne ki azzal, ahogyan a költőről beszél: a költészet talán több, mint a sport. Ez a nyilatkozat nem hagyott nyugodni, míg fel nem ötlött bennem a kérdés, amit ezzel az üggyel kapcsolatban a leglényegesebbnek érzek: vajon hogyan vélekednék, hogyan nyilatkoznék ma József Attila Balczó Andrásról, vagy általában a sportról?

Eddigi ismereteink alapján erre vonatkozóan csak következtetési lehetőségeink vannak, ez azonban kétes értékű. Az ilyen következtetésekben a főszerep általában a következtetőnek jut, és nem magának a költőnek..., még akkor is, ha tényeken, nyilatkozatokon, vagy éppen verseken alapulnak. Apám, Galamb Ödön, József Attila makói tanára, elsőként sejtette meg ügyesen verselgető diákjában az elhivatott költőt. Egyengette útját más irodalomértő és -pártoló embereknek át Juhász Gyuláig. Tanár-diák kapcsolatuk fokozatosan atyai barátsággá fejlődött, első kötetét 1922-ben már ezekkel a szavakkal ajánlotta: „Galamb Ödönnek — atyám helyett.”

Barátságuk mindvégig megmaradt.

1941-ben apám „ajánlotta” József Attila élete nyomában, Makói évek című könyvét, akkor már halott tanítványá-

nak. A Cserépfalvi kiadásban megjelent kötetében közreadta az akkor még ismeretlen, de birtokában levő 36 verset és néhány levelet, Radnóti Miklós jegyzeteivel. Ebből a könyvből tudhatjuk, hogy József Attila, a makói diák a gimnáziumi tornaórákon nemigen jelskedett. Olyan adatra nem bukkanunk, hogy a sport valaha is vonzotta volna. Különféle emlékezőesékből tudjuk, hogy szeretett sakkozni, de fizikai sportra való utalást nem találunk.

A bizonyító jelek ellenére, a magam részéről mégsem vagyok erről teljesen meggyőződve, mert töprengésem közepette eszembe jutott egy eset, melyet nevezhetnénk József Attila és a sport találkozásának is. Amikor ez történt, én még gyermek voltam, tizenegy éves. Ezt nem valami előzetes mentségül mondom. Ellenkezőleg, inkább mondanivalóm megerősítéséül, mert a gyermek mindig kíváncsiabb és a maga módján őszintebb, mint a felnőtt. Az eseménynek közvetlen szem- és fültanúja sajnós nem voltam, de később apám és Sári nővérem annyit emlegették, hogy idővel szinte személyes élményemmé vált. Néhány hónappal Attila halála előtt történt, mikor utoljára tett látogatást nálunk, pesti lakásunkon.

Megkértem nővéremet, hogy pontosan írja le számomra az eset történetét, és az azzal kapcsolatos akkori benyomásait. Idézem: „1937 nyarán, a Testnevelési Főiskolára való felvételi vizsgám napján, eljött hozzánk Attila. Vidámnak és jókedvűnek láttam. Én is az voltam, hiszen valóra vált az álmom: felvettek a Főiskolára. Attila nagy érdeklődést mutatott vizsgám iránt, olyannyira, hogy megkért felvételi talajgyakorlatom bemutatására. Kérésének örömmel tettem eleget, mert Attilát családtagnak tartottam, hiszen kisgyermek koromban oly sokat lovagoltam nyakában.

Hálás közönség volt, derűsen meg is jegyezte: »Esküszöm többet ér, ha valaki tornászik, mint ha verset ír!« Tetszését nyilvánította, s én nem kételkedtem hozzáértésében. Olyan magabiztosan nyilatkozott, hogy bennem megerősítette azt az érzést, hogy jó pályán indulok el. Akkor este Attila velünk együtt vidám és tréfálkozó volt. Mivel te éppen nyaraltál, édesapánk elébe tett egy lapot, amit neked elküldtünk, Attila rögtönzött versével: Kedves Zoltán, / nem nagyzol tán / a költő, / ha töltő- / tollával íme / verset ír neked / azaz éneket, / melynek van ríme.

A vers ennél jóval hosszabb volt, sajnós csak ennyire emlékszem belőle, a lap a háború zűrzavarái közben elveszett.”

Ezzel a beszámolóval kapcsolatban két dologra kell figyelni: az egyik az, hogy akkor este Attila velünk együtt vidám és tréfálkozó volt. Apámnak is ugyanez volt a véleménye, sőt a játékos hangulat részletezését így fejezte be: Dehogyan gondoltuk volna, hogy napok múltán szanatórium, majd Szárszó, gyötrődés és tragikus halál várja. Pedig apám igazán jól ismerte: diákkori öngyilkossági kísérletéből is, okos szavával és szeretetével sikeresen megemelte. Erről utóbb megjegyezte: Csak egy dolog tarthatta vissza, a szeretet.

A másik figyelmet érdemlő az, hogy őszintén be kell vallani: József Attila nem volt udvariaskodó természetű, nem is akart az lenni. Sokan inkább kihívónak, nagyzsolónak, önhittnek érzékelték. Tehát, amikor a felvételi tornagyakorlat iránt érdeklődött, egészen bizonyos, hogy nem udvariasságból tette. Legalábbis érdekelte a dolog. Hogy hálás közönség volt, abban sem lehetett semmi udvariasság. Amit mondott, abban lehetett talán egy tetszés okozta hirtelen felbuzdulásból fakadó túlzás, de bizonyos, hogy akkor hitte is azt, amit mondott..., annak ellenére, hogy azon az estén nagyon is derűs, bizakodó, irodalmi terveket hangoztató volt.

Úgy tűnik tehát, hogy itt két ellentétes állítás néz farkasszemmel egymással — és éppen az egyik legjelentősebb sportolónk és az egyik legjelentősebb költőnk állítása. Két olyan emberé, akiknek munkájában egész életük a tét, tehát komolyan kell venni őket. Kinek van hát igaza, hol van az igazság? Úgy érzem, mindkét állítást igaznak fogadhatjuk el. Van is rá mód, hogy megtehessünk. Csak éppen fel kell ismerünk, hogy az ellentmondás mindössze a kifejezés formájában van, a felszínen. Ami a mélységet, a lényegét, a végső célt illeti, az mindkettőjükben azonos. Közös a szépség és az igazság szenvedélyes keresése, a törekvés arra, hogy valamit hozzáadjanak az élethez. Tetteikkel, műveikkel ők külön világban élnek, melyben nem feltétlenül érvényesek az adott világ törvényei. Hiszen csakis ezeknek a törvényeknek túllépésével lehet igazi csúcspontokat elérni akár a sport, akár a költészet területén!

GALAMB ZOLTÁN

BERKI VIOLA VILÁGA*

Berki Viola a közeli Kötönypusztáról indult el. E táj szülötte, illendő hát, hogy most szűkebb pátriájába is ellátogasson. Hogy számot adjon az innen elvitt kincsekről, a gyermekkor valódi s képzelt álmairól, amelyek az évek, évtizedek folyamán tovább osztódtak, tovább gazdagodtak és kiteljesedtek műveiben, de amelyeknek gyökerei mégis csak a termékeny kiskun talajba nyúlnak vissza. A művek ismeretében ezért itt a festmények, rajzok, mozaikok eredetijét, földi valóját keressük, azokat a tájakat, embereket, színeket, amelyek kibírják az összehasonlítást a való világ és a művész világa között. És választ adhatnak arra a kérdésre: mit örökölt meg a művész belőlük és általuk, s mit juttathat vissza alkotásaiban annak a vidéknek, ahonnan elszármazott. Vajon mi maradt meg a gyermekorból a valóságban, és mi él tovább háborítatlanul Berki Viola művészetében?

Alaposan megváltozott azóta a táj képe. A hajdani kis település, Kötönypuszta megszűnt; 8–10 kilométerre innen, két tanya összevonásából falu létesült, Harkakötöny — ma már csak ez a név emlékeztet a pusztai múltra. A Berki-tanya egykori termőföldjén erdő sűrűsödik; az épületeket széthordták a környező falvakba; a vizeskutat betemették; a lakóház körül ápolt kertből néhány díszbokr, cserje szerénykedik még, amelyből a művész máriaremetei otthonának kertjébe ültetett pár tövet, hogy a közelében érezze, legalább a növények jelenlétében, szeretett szülőföldjét. A természet csendjét olajszállító autók zaja veri fel, olajkutat lármáját hozza errefelé a szél...

A gyermekkori séták emlékei ma sem halványodtak el a festőnőben, maradandó élménnyel ajándékozták meg: nemcsak a gyermeki fantázia számára nyújtottak továbbgörgethető anyagot, hanem a felnőtt, az érett művész számára is témát, fogódzót, szellemi inspirációt jelentettek. Akkoriban három nagy domb magasodott a pusztán; szélfúvás után, mikor már elült a zúgás, ki-kijárt apjával az óriás-halmokhoz, melyek a szél érintésétől hullámosak voltak, mint a tenger, történelmi rek-

vizítumokat keresni. Koromfekete érmekeket találtak III. Béla korából és még régebből, az egyik felén a király és a királynő képmásával, a másikon primitív Mária-ábrázolással. A dombok időnként csontokat, cserepeket, kardok és török pengedarabjait is kivették magukból.

Berki Viola álmaiban ma ezek úgy jelennek meg, mint feltárára váró római települések, gyermekkorában pedig mint az ősmagyarok szálláshelyei. Ez utóbbinak még reális alapja is volt, hiszen a környéken sok népvándorlás korabeli emlékre bukkantak a kutatók. A három domb azóta eltűnt, végigszántották, erdőt telepítettek a helyükre. A művész hiába instanciázott a kecskeméti régészeknél, hogy mentsék, amit menteni lehet, sőt kötelesség, nem kapott semmiféle választ.

Sétái alkalmával, távolabb a tanyától, régi szélmalom és ódon kastély romjait fedezte fel. A kastély néhány fala még állt, egy-két ajtótok, rézkilincs épen megmaradt a széthurcolt berendezésből, a törmelék közt Mária Terézia és II. József-korabeli pénzek hevertek. A bodoglári puszta sejtelmes, félelmetes hatást tett rá, hiszen hallotta az emberektől, betyárok bújtak valamikor; itt terült el Vigyázó Ferenc ura is, azé a Vigyázó grófé, aki halála után minden vagyonát az akkor nagy anyagi gondokkal küzdő Magyar Tudományos Akadémiára hagyta, egy igazi erdő, amiben el lehetett tévedni gyermeknek is, felnőtteknek is.

De nemcsak a tájhoz, a természet-hez, hanem az emberekhez is ilyen mély érdeklődés és bensőséges ragaszkodás kötötte. A történelmi múltat, képzeletének tárgyát nemcsak a tájra, hanem az itteni emberekre is vonatkoztatta. A parasztokat szerette, azok között érezte jól magát, akik egyszerűen és őszintén éltek. Gyermeki képzeletében hosszú növesztette őket, a betyárok unokáivá, kurucokká, 48-as huszárokká. Szemében ők voltak az igazi magyarok, éppen olyanok, amilyenek az ősmagyarok lehettek valaha. A Szabósik tisztáson, ahol egykor Bogár Imre betyár ütött tanyát, találkozott Mészáros Jóska bácsival, aki még csipkés szélű, lobogó lenvászon gatyában járt; ide indult reggelente a gulyással kihajtani a

*Elhangzott Berki Viola kiállításának megnyitóján 1980. március 27-én, a kiskunmajsai Ifjú Gárda Művelődési Központ nagytermében.

szürkemarhákat, tőle hallotta az izgalmas betyárhistóriákat. Legjobb barát-nőjével, Tarjáni Terivel és testvéreivel bekószáltak erdőt, mezőt, barátkoztak a szokásokkal és a néphagyománnyal. Ha másként nem, képekről vagy az idősebbek elbeszéléseiből ismerkedtek meg a pásztorokkal, akik a jellegzetes rajthúzlit (juhásznadrágot), szűrt vagy subát hordták; a halasi földművelőkkel, akik hét közben dakuködmönt, ünnepekor pedig a Petőfi-galléros, kizsinórozott mándlit (posztóból készült rövid férfikabátot) viseltek.

Feledhetetlen a nyüzsgő, sokszínű majsai vásár képe. Berki Viola gyakran elkíserte ide szüleit növedékállatot, gyümölcsöt, vásárfiát venni. Egy ízben Patai Sándor bérest is, aki borzderes színi, hegedűnyakú borjúra alkudozott, mert szerinte ez a jó tejelő, ridegtartást bíró fajta. Gyermeki macsással követelt saját jószágot, amelynek egyedüli gazdája, gondozója, pásztora akart lenni. Először póni lovat szeretett volna, de apja megtiltotta: nem engedhetünk meg magunknak ilyen passziót, és kecskét kapott helyette kárpótlásul. Ezt azonban hamar megunt, és a hegedűnyakú borjú mellé szegődött gazdának. Nemsokára már arra vágyott, hogy szilaj marhákat tereljen. Tizenkét éves korában ökrökkel szántott; amíg Pista bácsi a bokrok alatt húsolt, ő az eke szarvát fogta. Buzgalmaért elnyerte a legszebb dicséretet, a szakértő dicséretét Magyar Istvántól és feleségétől, Etel nénitől. Erre mindmáig nagyon büszke, még egy-két műkritikusának vagy rosszakarójának fanyalgó megjegyzését is feledtetni tudja ez a gyermekkori elismerés.

A legnehezebb feladat volt búzakévékkel telirakott szekeret vezetni, arra vigyázni, hogy se jobbra, se balra ne düljön, csak szabályos úton, egyenest haladjon. Nem kis ügyesség és merészség kellett ahhoz, hogy a púpozott kocsi tetejére másszon; nem is sikerült neki, úgy húzta fel mindig Vincze Gyura bácsi, mert feljutni végképp megoldhatatlannak tűnt. Ma is arra gondol, ha nehézség előtt áll, ha az élet akadályaival küszködik: vajon most ki lesz az a Gyura bácsi, aki felhúzza? És mint gyermekkorában, ma is tapasztalja, hogy előbb-utóbb csak felhúzza az embert valaki a tovahaladó szekér tetejére.

Ez hát Berki Viola világa. Ezt a világot vitte innen el, ezt a világot hozza ide vissza törénelmi képeiben, irodalmi illusztriációiban, meserajzaiban. Egy világot őriz magában, munkáiban, amelyből már semmi sem ugyanaz, mint ami volt: a valóságban régen vége ennek a gyermekkori tájnak, a hozzá fűződő romantikának, ezernyi meseforrásnak, régen vége bizonyos patriarkális viszonyoknak, történelmi atmoszférának. Civilizáltabb, városiasabb lett errefele is a vidék, emberibb és igazságosabb lett az élet, bár sokat veszített természetességéből, szépségéből, eredetiségéből.

A művészet, az alkotó képzelet azonban a segítségünkre siet, mert a művészet valamiképpen több, elevenebb, maradandóbb, mint a mindenkori valóság; azt is megőrzi, amit a valóság már eltemet s azt is visszaperli az időtől, amivel az ifjúság boldog emlékei ajándékoztak meg bennünket. Berki Viola teljes szellemi varázskört tár elénk: bekalandozza velünk a múltat, velünk osztozik a jelenben és előttünk utazik a jövőbe, ahol majd a tragédiák, a keserűségek éppoly büntelenné és ártatlanná válnak, mint a hátborzongató mesék végén a mindent feledtető, hét országra szóló lakodalom. Ahol majd minden ellentmondást felold a gyermeki humor, az igazságtevő dac és a mindannyiunkat túlélő mulandóság. A mulandóság, amit ő az alföldi tájban, történelmi nosztalgiákban és maga teremtetten mítoszaiban megragadott, megörökített és megtartott. Így tett eleget a tanyasi iskolában, Visnyi tanító úrtól kapott intellemtnek, aki felismerve Berki Viola tehetségét, arra biztatta, hogy sokat rajzoljon, fessen, próbálja magát, és botot emlegetett, ha meg nem fogadja, festő lesz belőle. De nem akármilyen festő! Csakis olyan, aki minden körülmények között hűséges önmagához, sosem tagadja meg szülőföldjét, ragaszkodik a kiskun tájhoz és tanúskodik azok mellett az emberek mellett, akiktől emberséget tanult s akiknek annyi értéket köszönhet művésze.

HEGYI BÉLA

VÉSZI ENDRE VERSEI

„Úgy élek mint egy konok kézműves / minden nap dolgozom / áthúzom el-
tépem amit kezdek / egy belülről fe-
szítő erőnek engedelmeskedem / Ér-
zem a folytonosságot” — Vészi Endre
új kötetének* alapérzését talán e né-
hány sor jellemzi leginkább. Bár a ver-
sekben olykor fel-felbukkan az örege-
dés nosztalgiaja, fájdalma, s a költe-
mények egy része az emlékezés köreit
járja végig, érezni mégis, hogy a költő
nem enged a lelki és testi fájdalmak
szorításának, hanem konok következe-
tességgel építi önmagát s a körülötte
habzó világot. Öntudattal vallja: „Már
csak magammal van elszámolásom”;
voltaképp azonban az egész kötet szám-
vetés: élete minden mélyrétegét felássá,
s ebből a gazdag anyagból kezd az
épület magasztásához.

Ott találjuk ebben a felmutatott és
vállalt hagyományban Ady gesztusait —
Vészi Endre is szüntelen harcot vív
egy képzeletbeli Istennel, akit újra meg
újra tetemre hív és vádol —, éppen
úgy, mint József Attila keservesen küz-
dő, tiszta emberségét, Bartók megalku-
vást nem ismerő disszonanciáját s Rad-
nóti halált is vállaló elszántságát. A
„felajzott kor felajzott gyermeke” szün-
telenül maga mögött érzí e fénylő pél-
dákat, s ezek sugallatában mondja ki:
„addig rajtam a sötét közöny / nem
vesz erőt / amíg ezek a léptek kísér-
nek...” / ezek az árnyék ujjak / amíg
a kezem vezetik / amíg amíg / a Sem-
mi helyén egy mozdulat ragyog / egy
kéz tüneménye. / Egészen addig.
(Amíg)

Korunk művészi magatartásának egyik
legdrámaibb kísértése a semmivel va-
ló szembenézés tragikus pillanata. Vé-
szi Endre is vállalja e kockázatot, s
annak az embernek a pillantásával
vallatja a nihilt, aki tisztában van az
ember nagyraihivatottságával, aki meg-
érte az álmok beteljesítésének valósá-
gát. Félreleltetés árnyak, komor emlékek
is felsejlenek képzeletében, de a sötét-
ségbe mindig belevilágít az értelmes
életben való hit biztonsága. Ez a sze-
mélyes élet körein túlmutató nyuga-
lom s biztonság teszi verseit korunk
emberének általánosító ervényű vallo-
másaivá. Emlékeiben gyakran felsejlik

hajdani, önmaga, aki a vésnökműhely-
ben, miközben a fel-felszikkasztó anyag-
gal dolgozott, hunyt pillái alatt messzi
vidékeket járt be, s már a költszet
mesterségének titkait kísértette. Am a
megidézett múlt köreit végigjárva min-
dig a jelenbe lép, azt mondja el, hogy
itt és most mit jelentenek számunkra
az emlékek tanulságai, példái. S talán
épp az élet gazdagságának ismerete, a
múlt ezernyi gazdagító emlékének és
a jelen változó izgalmaságának egy-
másra fényképezése teszi oly életközeli-
vé költői magatartását.

Vészi Endre új kötetének vissza-
-visszatérő motívumai a tárgyak is.
Pontosan, a fényképész alaposságával
rögzíti környezetének dologi valóságát,
s egyik legizgalmasabb kísérleteképp
ezeknek felsorolásából és éles kontúrú
rajzolataiból igyekszik kifejezni korunk
életérzését. Mert ezek a tárgyak nem
idegenedtek el az embertől, épp ellen-
kezően: a szenvedő, de örömben fel-
oldódni is tudó, a romboló, de építeni
kész személyiség lenyomatai. Meglehet,
vannak tárgyak, melyek elmerültek a
múltban, de ezek is beleépültek az em-
berbe, róla vallanak, s a „hiányzó tár-
gyak múzeumában” nem a múlt meg-
kövesedett rétegeit járjuk, hanem az
életre galvanizálható emlékek valóságos
birodalmát:

Tárgyak örök hiánya között élek ma is
elveszett tárgyait nemvolt tárgyait emléke
mozgat

fiatal erdők zúgnak estelemben
s mint bővizű csatornák édeskés szaga
eltűnt utcák illata árad
Idegenvezető és látogató vagyok
hiányzó tárgyak múzeumában.

(Tárgyak örök hiánya)

A kötet egy másik körülhatárolható
alapélménye a lassan elmúló nyár szí-
neinek, gazdagságának regisztrálása. Kö-
zeledik az ősz, a teljesség és a beta-
karítás időszaka. Őszi színekben tűn-
döklének a költő megragadott és vissza-
álmodott emlékei is. Vészi Endre noszt-
algiaja és melankóliája mohó vággyal
és fiatalos erővel kapaszkodik az ifjú-
ság indáiba, izmaiban ma is a régi
erőt érzi, miközben a régi delutánokra
emlékezik, melyeken ifjú társaival a
Duna hajait hasították: „És minden
szabad ívelés / megmarad szemem
anyagában / kenek, kajakok suhanása

*Vészi Endre: Farsangi király (Szépirodalmi Könyvkiadó)

/ rézborítású alkonyon" (*Két szentendrei*). A Vészi Endre költészetéről írt kritikákban olykor felmerül az a gondolat, hogy legszívesebben a szürke, egyhangú hétköznapiokból meríti témáit. Valójában rendkívül érzékenyen reagál a különböző színhatásokra, érezni, ahogy a képzőművészet ihletése is gazdagítja verseinek belső világát, költői fantáziáját. Visszatérő motívuma újabb verseinek a mai magyar költészetben egyébként is sokféle változatban felmerülő kert képe. Ez a képzeletbeli vagy valóságos kert az imént még harsogó zöld színekben pompázott, mostanra azonban az ősz rozsdabarnája vált uralkodóvá. Most mintha kevesebb lenne benne a lárma, a zsirogás is, de szépsége és rendezettsége most is mindenütt az ember kezenyomát sejteti. S ha környezetét olykor az alkony félhomálya árnyékozza is, a lassan nyúló árnyak, elmosódó tárgyak telve vannak titokzatos feszültséggel, érezni, hogy a nyugalom csak pillanatnyi, bármelyik percben ismét felragyoghat a teremtő Nap fénye:

Ez a félhomály itt isten hallgatása
azok a fénytűkrök angyal lábnyomok
hangos döbbenéssel fölébred a dob
felszökik az alkony csöves higany láza

Szegfűket lobogtat mint egy virágváza
távol az ég alján emberhús lobog
lángolnak a lakkos autóoszlopok
röffenő csordákat hajt az ég kanásza

Ez a félhomály itt isten hallgatása

(Alkony mindenfelől)

S ha megjön a tél, leszáll a sötétség, akkor is az emberi érzés közelsége, biztos tudata oldja a magányt. A *Ráolvasó* idilli, biztonságos — József Attila Ódájára visszautaló — alapérzése a biztonsága, hogy Vészi Endre kiküzdötte magában a lélek nyugalmát, belső egyensúlyát. (Ebben a versben is, de a kötet több költeményében is megfigyelhető, ahogy tudatosan visszanyúl a költészet archetípusaiig: maga a „ráolvasás” gesztusa is ilyen, de újra meg újra kísérletezik a litániaszerűséggel, mely az érzés túlhevítettségének hordozója nála. Ilyen kísérlete az is, ahogy különböző lírai helyzetekbe éli bele magát, s így teremt általánosan érvényes költői helyzetet.)

Hová lettek a régi közösségek? — sóhajt föl egyik legjobb versében tűnődő nosztalgiával. A hajdani keretek széthullása, a régi társak elvesztése azonban nem arra késztetik, hogy meglassúdjon lépteinek ritmusa. Biztonságosan halad tovább a maga választotta olykor nehéz úton, mert tudja, hogy annak végpontján „terítve az asztal / kikészítve a könyv / megvetve az ágy / az ablakon túl a város ezüst relíeffje világít” (*Az éjszaka utasának*). Lehet, hogy kátyúkat és buktatókat is rejt addig az út. A társakat is elnyelheti a fenyegetően ásitó sötétség.

De a költőnek, ha igazi költő, vállalnia kell az út kockázatát, mert biztosan tudja, hogy karnyújtásnyira tőle ott a vágyott cél, melyre életét áldozta.

SÍKI GÉZA

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat és illusztrációkat nem őrizünk meg és nem küldünk vissza.

A NICARAGUAI PÜSPÖKÖK PÁSZTORLEVELE

„Latin-Amerikában ma hozzávetőlegesen 300 millió ember él olyan szociális és gazdasági környezetben, amely nincs abban az állapotban, hogy a többség legelemibb alapigényeit kielégítse. Szenvednek az éhség, a nyomor, a betegség, a munkanélküliség, a diktatúra és az elnyomás miatt” — írja Hans Zwiefelhofer a *Stimmen der Zeit* című folyóiratban a latin-amerikai egyház és teológia korszerű kérdéseivel foglalkozó tanulmányában (ld. 1979. 5. sz.), majd kijelentésének statisztikai igazolása után megjegyzi: „Ebben a rendkívüli szegénységben, amely nagyon távol van a legelemibb alapigények kielégítésétől, csaknem 100 millió keresztény él...” (uo.). — Ezekből a megállapításokból két dolog önként adódik. Az egyik: a latin-amerikai népeknek társadalmi és politikai eszközökkel keresniük kell a kiutat, tarthatatlan szociális helyzetük megoldását; a másik: a hatalmas befolyással rendelkező egyháznak szerepet kell vállalnia — isteni küldetése folytán és az emberek bizalmának megtartása érdekében — ebben az útkeresésben. A katolikus egyház és a latin-amerikai nép közös törekvéseinek és célkitűzéseinek legutóbbi tragikus példája, mely az egész világot megrendítette, a katonai rezsim elnyomása ellen és a tömegek szabadságáért küzdő O. A. Romero-nak, a san salvadori érseknek vértanúsága volt. Temetésén Latin-Amerika minden helyi egyháza képviseltette magát.

Elvileg az egyház már állást foglalt az itt élő népek sorsát érintő kérdésekben a latin-amerikai püspököknek Medellinben tartott (1968), majd a pueblai (Mexicó, 1979) harmadik általános közgyűlésén, egészen konkrét módon pedig a nicaraguai püspöki kar pásztorlevelében (1979. november 17.) fogalmazódott meg az egyház elkötelezettsége, amely tisztázta a hívők szerepét a forradalmi folyamatban és feladatait a szocializmus építésében. Ebben a dokumentumban olyan fontos és alapvető megállapítások vannak, amik nemcsak Nicaragua népének és egyházának lehetnek irányadóak, hanem mindenütt a világon, ahol a nép saját kezébe vette sorsát s országot építő munkájában bizalommal számíthat az egyház jelentős közreműködésére is.

A nicaraguai püspökök pásztorlevelének — az *Orientierung* című katolikus lap kivonatolt anyaga alapján (ld. 1980. január 31. 2. sz., *Kirche im Befreiungsprozess*), — főbb pontjai rámutatnak a főpapok állásfoglalásának szerves kapcsolatára a pápák szociális tanításásaival, és kiemelik a helyi egyháznak, mindenekelőtt *Miguel Obando Bravo* managuai érseknek következetes magatartását, amely már az Anastasio Somoza vezette kormány uralma idején, a még hatalmon levő diktátorral szemben kifejezésre jutott (ld. *Informations catholiques internationales*, 1979. július 15.). A néphez és az egyetemes egyházhoz való hűség összetartozását Nicaraguában a történelem realizálta. A *Herder Korrespondenz* tanulmányírója, Gabriel Baums-Burchardt a nicaraguai egyház forradalmi szerepét a *Populorum Progressio* kezdetű pápai enciklika (VI. Pál, 1967) híres 31. pontjához kapcsolja, amely a népek forradalomhoz való jogát — „nyilvánvaló és hosszantartó zsarnokság” esetében, amely „súlyosan sérti a személyiség alapvető jogait, és veszedelmesen árt a közjónak” — jelenti ki, ahogy azt már a nicaraguai püspökök egy korábbi (1977. június 2.) nyilatkozata is hangoztatta (ld. uo. *Nach dem Sieg der Revolution, Nicaragua strebt einen nationalen Sozialismus an*, 1979. 9. sz.). Ezért is adhatták a nicaraguai püspökök pásztorlevelüknek ezt a címet: *Keresztény elkötelezettség egy új Nicaraguáért*.

Ami a püspököknek ezt a megnyilatkozását szükségessé tette, már a körlevél előszavában olvasható: „Köztudott, hogy számos keresztény részt vett az ellenállásban, és most közreműködik annak továbbfejlesztésében, amit a forradalom kivívott”. A pásztorlevél visszatekint a rezsim ellen vívott küzdelemre, majd a győztes forradalomra, s végül a jelen feladatait és problémáit tárgyalja, nehogy a jövőben veszélybe kerüljenek az eredeti — az egész nép érdekét képviselő — törekvések. „Népünk harca, hogy önmaga legyen történelmének alakítója — hangsúlyozzák a püspökök —, *Augusto César Sandinos* gondolatai és művei jelölték ki alapvetően. Ez tisztázza a nicaraguai forradalom eredetiségét, adja sajátos jellegét és rányomja a szociális igazságságnak, a nemzeti értékek megbecsülésének és a nemzetközi szolidaritásnak a bélyegét.” Nem véletlen, hogy a körlevél ott is visszatér az amerikaiak ellen

küzdő, majd a Somoza-rendszernek áldozatul esett szabadságharcosnak, Sandinosnak nevére, ahol a pártpolitika irányítóinak felelősségét emeli ki. Többek között ezeket olvassuk: „Ez az (ui. a nép tudatos részvétele a forradalmi folyamatban), ami megkívánja a mai vezetőktől a szegények népéhez való feltétlen hűségét, amely az igazságosság alapelveihez igazodik, és méltó arra a névre, amit a »sandinisták« szerettek meg a szabadságharcban.”

A forradalom, majd az azt követő változások gondjait sem hallgatják el a püspökök, de felhívják a figyelmet arra is, hogy „egyetlen történelmi-forradalmi folyamat sem képes kimeríteni az igazságosságnak és az abszolút szolidaritásnak végtelenül sok lehetőségét, ami Isten Országának a sajátja”. Ugyanakkor a nicaraguai főpásztorok örömmel üdvözik a forradalom vívmányait, amelyek — ahogy a nyilatkozatban olvassuk — „ennek a népnek szellemét életre keltik”. Ezek a következők: a nicaraguaiak jogairól és kötelességeiről szóló alapelvek közzététele; az információ, a pártpolitikai szervezet, a kultúra és a népi mozgalmak szabadságának következetes megővése; az ország vagyonának visszaszerzése az államosítás által; az agrárreform első lépései; a nemzeti alfabetizációs kampány megszervezése. Ez utóbbi jelentőségével a világsajtó is állandóan foglalkozik (ld. Le Monde, 1980. április 9., Avec les campagnes d'alphabétisation les autorités sandinistes espèrent transformer les mentalités).

Végül a nicaraguai püspökök szembenéznek azzal a problémával is, hogy „Nicaraguában a jelenkori folyamat szocializmushoz vezet”. „Kérdezznek minket, püspököket — olvassuk a pástorlevélben —, hogy mit gondolunk mi erről. Ha a szocializmus — ahogy néhányan feltételezik — azáltal ellentmondásos, hogy megfosztja az embereket és a népeket a karakterüktől, történelmüknek szabad formálásától; ha megkísérli a népet hamisan, a manipulációnak és diktatúrának kiszolgáltatva, felletle önkényuralmat gyakorolni, akkor nem fogadhatunk el egy ilyen meghamisított és valótlán szocializmust. Éppoly kevésbé fogadhatunk el egy olyan szocializmust, amely saját illetékességi körét átlépve el akarja ragadni az embertől életének vallási motivációihoz való jogát, mely szükséges minden valódi számára.”

„Éppen ilyen elfogadhatatlan lenne a szülőket lebeszélni arról a jogukról, hogy gyermekeiket saját elveik szerint neveljék, vagy a személy más alapvető jogait csökkenteni.

Ha azonban a szocializmus — ahogy lennie kell — a nicaraguai nép többségének érdeke szerint elsődleges, és egy szolidáris, növekvő részvételű és nemzetileg tervezett gazdálkodás modelljét valósítja meg, akkor nem fordulhatunk ellene. A társadalomnak egy ilyen tervét, amely az ország javainak közös használatát szavatolja; ami lehetővé teszi, hogy az emberi életérték teljesen az alapszükségletek kielégítésének a bázisához igazodjon, helyesnek látjuk. — Ha a szocializmus magába foglalja a jogtalanságok és a hagyományos egyenlőtlenségek megszüntetését állam és nép között, a bér és a szellemi-fizikai munka között, ha a munkások munkájuk termékeiből való részesedését és az ökonomiai elidegenedés legyőzését jelenti, akkor nincs olyan keresztény, aki ennek a folyamatnak az útjába állna.” Itt hivatkozik a dokumentum II. János Pál pápának az ENSZ-ben mondott beszédére, melyben a Szentatya kifejezésre juttatta aggodását a munka és a tulajdon radikális szétválasztása miatt.

A püspökök azt is kiemelik, hogy a kulturális átalakuláshoz vezető szocialista program, amely felébreszti a népben az emberi méltóságot, összhangban van a keresztény hitben hirdetett humanummal.

Ugyanebben az értelemben nyilatkozott legutóbb Ernesto Cardenal, a neves nicaraguai papköltő is, aki az azóta megalkult kormányban — paptársával, Miguel D'Escotóval együtt — miniszteri tárcát kapott, a *La Croix* című katolikus napilapnak. Arra a kérdésre, hogy Nicaraguában vajon keresztény forradalomról van-e szó, ezt válaszolta: a forradalom az egész nicaraguai nép harca volt, amely nagy többségében keresztény. Ugyanakkor a sandinista-frontnak számos marxista tagja van, akik azonban keresztény elveket ültetnek át a gyakorlatba. — Egy forradalom se nem ateista, se nem keresztény, hanem igaz vagy hamis. Az igazi forradalom az, amely elvezet az ember igazi felszabadításához.

De mégis fölmerülhet bennünk a kérdés, mi lehet a szerepe az egyháznak — mely nem politikai intézmény vagy párt, hanem az Atya akaratából, a Jé-

zus Krisztus alapította és a Szentlélek éltető erejében fennálló közösség — egy konkrét társadalmi átalakulásban? Éppen az Istenember meghagyta küldetése miatt nem mondhat le az ember alapvető jogainak hirdetéséről. Ahol ez nem történik meg, ott az egyház Istent sem hirdetheti maradéktalanul, hiszen Jézus elesettekhez forduló magatartását, az egész emberiségért vállalt kereszt-halálában beteljesült áldozatot utasítaná el. A megváltásnak nemcsak elvont elméleti aspektusai vannak, hanem konkrét alapállásunkat is meghatározza: tudjuk, Isten mit tett értünk, s ebből következik, hogy tudnunk kell, mivel tartozunk egymásnak. Ezért vallhatják a nicaraguai püspökök, hogy az „egyháznak meg kell tanulnia a szegények szempontjából nézni az eseményeket, mert az ő ügyük Krisztus ügye is.” S ugyanakkor a szegények problémái minden nicaraguai saját ügye is — ezért teljesítheti az egyház nemzeti és hitbéli kötelességeit egyaránt. „Nem zárhatjuk be és nem kell bezárnunk szemünket — olvassuk a pástorlevélben — a kockázat és a lehetséges tévedés előtt, ami hozzátartozik minden történelmi újjáépítéshez, ellenben hisszük, hogy világosan és őszintén meg kell mutatnunk az evangélium szellemében hirdetett feladatunkat és kötelességünket. ... Akkor lehetünk autentikusak, ha alázatosan és határozottsággal megértjük azt a megszólítást, ami Istentől az idők jeleiben felénk árad.”

Amikor II. János Pál pápa fogadta a nicaraguai nemzeti újjáépítés kormányának két tagját (1980. március 3.), ugyanezeket a szempontokat, mint az egyetemes egyházra vonatkozó alapelveket, emelte ki: az egyház bátorít minden olyan kezdeményezést, amely a nép felemelését, az életszínvonal megjavítását célozza, ha ezek a törekvések tiszteletben tartják az ember földi és természetfölötti hivatásának összhangját, ha előmozdítják az emberi méltóságot és ahhoz segítik az állampolgárokat, hogy egyre nagyobb felelősséggel és szabadsággal vegyék kezükbe az egyéneket, a családok és a közösségek sorsát. „Ebben a távlatban — fűzte hozzá szó szerint a pápa — az egyház kedvezően szemléli Nicaraguában és másutt is a gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai kibontakozásért tett erőfeszítéseket.”

Érthető tehát, hogy a nicaraguai egyház „a szeretet új civilizációjának” felépítését reméli, amelyben önmagának csak egyetlen jogot követel, ami isteni küldetésének teljesítését biztosítja. „Az egyház számára mi, nicaraguai püspökök — olvassuk a pástorlevélben — nem követelünk más privilégiumot, mint az evangelizációs küldetés teljesítését, amelynek alázatosságban egyre eredményesebb, értékeesebb szolgáltatnak kell lennie az egész nép számára.”

GICZY GYÖRGY

BOROMISZA ZSOLT KIÁLLÍTÁSA* (GRAFIKÁK PILINSZKY-VERSEKRE)

Akinek szíve van, hallania kell:
idő, hogyan sülyed hajód.

(Mandelstam)

A mű interpretálása hasonló a műfordításhoz. A képzőművész nyelvét szavakra kell lefordítani. Igényes, pontos szavakra, úgy, ahogyan a műfordító dolgozik, hűen a mű szelleméhez: interpretál. De milyen nehéz feladat az a műfordítás ott, ahol a képek Pilinszky sorainak jelenlétében személhetők! Itt a műfordítás már megtörtént. A költemények nyomtatott sorai vonalakká,

itt-ott finoman színekké alakultak át a szerény papíron. Tudatosan vállalt szerénységgel, pontossággal, hűen követve Pilinszky költészetének, ars poeticájának szükségszerűségét, a Szájkák-at egy más nyelven, a grafika nyelvén. Hogyan léphetünk tehát tovább anélkül, hogy fölösleges sallangokat, magyarázatokat aggatnánk e tiszta sorokra?

A megoldás kézenfekvő és egyetlen. Meg kell keresnünk a forrását a képnek, a szónak, a soroknak, mozdulatlanul, elkötelezetten. Csendben.

A formai megoldásról annyit: Ha megkérdezzük, mi a szükségszerűség célja, egyetlen mondatban felelhetünk: a

*Elhangzott Sárovaron (Nádasdy vár), a kiállítás megnyitásán, 1980. március 16-án.

dekompozíció elleni küzdelem azért, hogy a lényegre összpontosítsa figyelmünket. A vezérelv pedig: itt, ezekben a termekben nincsenek kitalált, nemlétező szituációk, nincsenek az impresszionista költészetre jellemző nosztalgiaik, elvágódások. A misztérium időtlen. A képek, a sorok nem felelősségre vonnak minket, hanem megosztják velünk a világ bűneit; súlyát ezentúl együtt hordjuk. Felelőssé saját lelkiismeretünkön keresztül válunk, „mert a harang értünk is szól...”, s hangját velünk hallgatja a Francia fogoly, a KZ oratórium esetséje, de együtt hallgatja velünk a bujkáló gyilkos is. — A szituációk, a helyzetek valóságosak. Totális realitás ez.

Realitás: az élet teljességének értelmezése. Annak a teljességnek, amelyet esetleg nem is érzékelünk folyamatosan. Ahogy nem érzékeljük a már elhangzott muzsikát, a történelmet, vagy az elhunytak szeretetét, de fájdalmas realitásként érzékeljük elhagyatottságunkat. „Akinek szíve van, hallania kell: / idő, hogyan süllyed hajód.” A hajó, amelyik eddig horizontálisan közlekedett a térben, a halállal vertikális irányt vesz, úgy, mint a mag, amely halálával szökken szárba és hoz termést, amint élünk, örömeink és vétkeink fordulópontja is a halál. „Hogyan halok meg? Milyen lesz pusztulásom?”

A sokaságban senki se keresi egymást.
Az Atya mint egy szálkát
visszaveszi a keresztet,
s az angyalok, a mennyek állatai
fölkötnek a világ utolsó lapját.

Akkor azt mondjuk: szeretlek...

(Mielőtt)

A sokat szenvedett Nagyzezsda Mandelstam írja: „Tudom, nincsen jogom, hogy bárkire is követ dobjak, de azokért az emberekért, akik szívükből az emberséget ölték ki, nem tudok imát mondani. Ez a bűnöm.”

Szeretünk, de már nemcsak az üldözöttet, hanem erőnk lesz az üldözött is szeretni. Nemcsak az elesettet, a könnyével könyörgőt, de szánni fogjuk az igazi elesettet is, aki hatalma teljében nem irgalmazott ama könyörgőnek, ki csupán cipője fűzőjével veszködött.

E képek és verssorok láttán érezzük meg, hogy a forrása totális igazság és e felismerésben nem riad vissza a „mennyet bevérző madaraktól” sem. Az igazsághoz másként jut el a fizikus elme, másként a megsiketült zeneszerző, a megbénult szobrász, a konstruktivista festő—költő, vagy a színész. Itt egy lírikus és egy festő közösen megtalált útját járhatjuk végig, és ha szívünk van, észre vesszük, hogy „a füvek lemondó élete, mint a halandók egy-egy szívüvése”.

Befejezésül még annyit szeretnék elmondani, hogy amikor Pilinszky János felmentünk Boromisza Zsolt-hoz, ezeket a képeket végignézní, a hosszú-hosszú papírsuhogó csendet a végén Pilinszky egyetlen szava zárta le: „Válalom”.

VATTAY ELEMÉR

*

KÖSZÖNET

Ceruzával dolgozom én is, akár a grafikusok.

A grafikus szintén ír.

Megrendít viszontlátnom betűimet

A vonalak nyelvén,

Megrendít és el is némit.

Mit mondjak saját magamról?

A teljes igazság mégis az, hogy ezek a vonalak,

„Billentések” a falon, megerősítik bennem

Azt a nagyon fontos,

Talán legfontosabb érzést és reményt.

Hogy mindannyian, kivétel nélkül egyek vagyunk.

Nagyon köszönöm Zsolt.

PILINSZKY JÁNOS

BEVEZETŐ ORATÓRIUMOKHOZ

Túnt idők emlékezetén borongva juthat eszünkbe, midőn az Országos Filharmónia oratórium-bérleteket adott ki. Egész generáció tanulhatta meg ismerni és szeretni e hangversenyeken Händel életművének csúcspontjait, a Messiást, Júdás Makkabeust és a Saul. Évről évre hallhattuk húsvét táján a János-vagy a Máté-passiót. Manapság ezek hangversenytermi előadása pirosbetűs ünnep. Hogy nem a karmesterek és együttesek hiányoznak hozzá, azt bizonyíthatja az a most megjelent lemez, melyen Erdélyi Miklós szólaltatja meg a Budapesti Kórus (karigazgató: Margittay Sándor), Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa (karigazgató: Ugrin Gábor) és a Magyar Állami Hangversenyzenekar élén Händel, Bach és Haydn oratóriumainak legnépszerűbb, legszebb kórustételeit. (A lemezborító ismertető szövegén illetet volna megemlíteni, hogy Erdélyi Miklós egyik legjobb karmesterünk, aki sosem hajlandó beállni a művészet taposómalmába, hanem mindig a lehetőség szerint való teljességre törekszik. Ezért talán a legjobb oratórium-irigensünk.)

A műfaj gyökerei az idők mélyébe nyúlnak vissza, kétségtelen azonban, hogy Händelnél érte el csúcspontját. Bach hatalmas passiói bizonyos mértékben beteljesítői a műfajnak, de túl is mutatnak rajta. Haydn hasonló jellegű műveiben megfigyelhető bizonyos mértékű szentimentalizmus — mely a kor irodalmi ideáljától sem volt idegen —, ugyanakkor azonban korszerűsítette a händeli modellt. Ki tagadná, később is születtek nagyszerű oratóriumok, de a beteljesedés ezé a koré volt. Erdélyi Miklós lemeze ennek világát idézi vissza, élén a felejtethetetlenül szép, jelképpé magasodott Allelujával a Messiásból, befejezésül pedig a Teremtés legszebb kórustételével.

Még virágoztak a Károlyi-kerti nyári hangversenyek, amikor Erdélyi Miklós

elvezényelte a Messiást. Händel hatalmas művének egyik legszebb hazai előadása volt ez, mentes minden hatásवादásattól, mert a karmester elsősorban a mű drámai mondanivalójára figyelt, hagyta érvényesülni a zeneszerző szándékát. Ennek a hajdani előadásnak forróságát, temperamentumát, egységes lendületét mentette át a lemezre, s gazdagította új színekkel. (Gyönyörű például a Júdás Makkabeus itt felhangzó közismert kórusétele, mely bennem mindig Tamás Alajos gyermekkorának emlékét idézi.)

Külön kellene szólnunk a két Bach-passió részleteinek mesterien kidolgozott előadásáról. Még a leghíresebb lemezfelvételeken is kísért néha az a tévedés, hogy az előadók a korszerűsítés hamis alternatívájától vezetettvéen megfélekeznek a passió eredeti jelentésköréről, és szenvedéstörténet helyett diadalmas zenei győzelem illúzióját keltik. Erdélyi Miklós felfogásában — és a dolgok ismeretében ez az egyetlen helyes értelmezés — ezek a hatalmas kartételek mintegy lezárásai a szenvedéstörténetnek, s ugyanakkor megvilágítanak bennük a remény sugara is, mert hiszen a kereszthalál nemcsak befejezése valaminek, hanem kezdete is...

Igen szép és plasztikus előadásban szól meg Haydn Evszakok-jának és a Teremtésnek egy-egy részlete. Az utóbbi a nagyobb szabású, a súlyosabb, az átfogóbb alkotás, az előbbi lehetetlenségének és bájának is megvan azonban a jelentősége. Erdélyi Miklós-nak sikerült is éreztetnie ezt az érzelmi sokféleséget, az idültől a dráma mélységéig.

A technikai szempontból is kifogástalan lemez valóban nagyszerű bevezetést kínál az oratórium megszeretéséhez. Reméljük, hogy mind több teljes felvétel is követi majd e nyilván nagyon népszerű kezdeményezést. A sikernek biztosítéka lehet a nemrégiben megjelent Máté-passió mindent elsőprő fogadtatása.

(R. L.)

*Népszerű oratóriumkórusok (SLPX 12116)

RÉSUMÉ

L'étude de fond de notre numéro, parue sous le titre *Les Approches des miracles de Jésus* est due à László KISS. L'auteur aborde son sujet en éclaircissant ce qu'il faut entendre par 'miracle' et en rappelant les difficultés suscitées par cette question; puis il relève les traits caractéristiques propres aux miracles de Jésus, les modes d'approches de ceux-ci afin d'en mieux dégager la véritable signification tant dans le Nouveau Testament que dans notre vie. — László LUKÁCS Sch. P. jette un coup d'œil rétrospectif sur le dialogue théologique luthéro-catholique, engagé depuis 1965 et enregistre les résultats concrets auxquels les échanges ont abouti sur plus d'un point. — Deux études dues à des spécialistes d'histoire de la littérature hongroise, György HÖLVÉNYI et Miklós Richárd KORZENSZKY O. S. B. et consacrées à Ferenc FALUDI, père jésuite hongrois, poète et écrivain, mort il y a bien deux cents ans, en 1779. Figure typique de l'intelligentzia cléricale laïcisée, esprit d'envergure européenne, il est apprécié avant tout comme novateur de la langue hongroise qu'il a enrichie comme peu d'écrivains ont réussi à le faire dans l'histoire de notre littérature.

IIe partie de l'étude de Béla CZÉRE sur les débuts littéraires d'Emil KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE, écrivain hongrois bien connu, né en 1907 (Ière partie parue en Avril 1980). L'auteur y analyse les essais d'Emil KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE (Lauréat du Prix Kossuth 1980) pour dépeindre l'ensemble de la société hongroise d'avant 1945. — André LAZAR présente son ouvrage qui paraîtra prochainement aux Éditions Europa sous le titre *Ego sum captivus gallicus*. Ce livre est un ouvrage documentaire sur la vie des prisonniers de guerre français réfugiés en Hongrie. Entre autres, l'auteur rend compte de l'accueil que les prêtres de villages ont réservé aux évadés „lesquels, à défaut de mieux tentaient de se faire comprendre dans la langue de Cicéron.” Dans ce qui suit, nous publions en traduction française un extrait de l'ouvrage: A partir de l'automne 1942, on a vu des prisonniers de guerre français franchir les frontières hongroises en nombre croissant. Au point culminant, ils devaient se chiffrer autour d'un millier. Parmi eux, il s'est trouvé bon nombre de catholiques, de même que les Hongrois qui les ont accueillis appartenaient en grande partie à cette Église dont la fille aînée est la France. Il va de soi que parmi ces centaines de soldats français, toutes sortes de confessions et de convictions ont été représentées. Si les prisonniers de guerre de gauche n'ont pas tenté l'évasion en Hongrie en plus grand nombre, c'est qu'ils étaient prévenus contre La Hongrie comme une sorte de pays demi-boche et qu'ils craignaient qu'en passant des hitlériens aux horthystes, ils ne donnent raison au proverbe: en fuyant le loup, on rencontre la louve. En ce qui concerne l'accueil que l'Église de Hongrie elle-même a réservé institutionnellement aux réfugiés, il convient de noter que dotée d'une organisation hautement perfectionnée, l'Église opposée au nazisme par sa conception, a eu plus de facilité pour leur prêter assistance avec prudence, mais non sans efficacité.

Un foyer catholique des amitiés françaises en Hongrie a été le Lycée français de Gödöllő sous la direction du Prof. Asztrik Gabriel, professant actuellement à l'Université de Notre-Dame aux États-Unis. Médiéviste de renom, auteur de nombreux ouvrages et articles, il a apporté du neuf dans le domaine de l'histoire des rapports franco-hongrois au Moyen Âge. Ce Lycée français — comme le fait remarquer le Prof. István Sötér dans son livre sur *Les Rapports hungaro-français* — a comblé une lacune ancienne: par ses représentations théâtrales en langue française, comme par ses publications, il a été appelé à élever une nouvel-

le génération dotée d'une orientation et d'une formation françaises plus solides. Hélas, la seconde guerre mondiale est venue interrompre ses activités. — Nous publions en traduction hongroise un extrait des souvenirs manuscrits de Paul Lemaire intitulés *Le Pont de la liberté*. Prisonnier de guerre français à Krems (Autriche), il s'est réfugié en Hongrie en Septembre 1942 et tenait un rôle de premier plan parmi ses coreligionnaires catholiques français.

Poèmes de Dezső Keresztury, László Galambosi, Ágnes Simándi, János Bárdosi Németh et Mihály Balázsovcics.

INHALT

Der einführende Artikel unserer Nummer wurde von László Kiss über die Wundertaten Jesus geschrieben. Der Autor versucht eine Klärung des Begriffes „Wunder“, weist auf die Schwierigkeiten in dieser Hinsicht hin. Er untersucht die Charakterzüge der Wunder Jesu und schildert die Rolle der Wunder im Neuen-Testament sowie in unserem christlichen Leben. — László Lukács berichtet über den lutheranisch-katholischen theologischen Dialog, er weist auf die praktischen Treffen ab. — Zwei Essays befassen sich mit Ferenc Faludi gelegentlich der zweihundertsten Jahreswende seines Todes. Ferenc Faludi war Jesuit und gleichzeitig eine hervorragende Persönlichkeit des ungarischen Literaturlebens. László Németh der, namhafte ungarische Schriftsteller, Protestant und Agnostiker nannte als grösste Autorenfigur des 18. Jahrhunderts und als Typ der „sich laizisierenden kirchlichen Intelligenz“. Die zwei Essays wurden von György Hólvényi und Miklós Korzenszky geschrieben.

Wir veröffentlichen die zweite Folge einer Studie von Béla Czére über die Anfangsjahre des Schaffens von Emil Kolozsvári Grandpierre, namhafter ungarischer Schriftsteller, der dieses Jahr mit dem Kossuth-Preis ausgezeichnet wurde.

Endre Bajomi Lázár berichtet über sein in nächster Zukunft erscheinendes Buch betitelt *Ego sum captivus gallicus* in dem er über das Los der nach Ungarn geflohenen französischen Kriegsgefangenen Bericht erstattet. Unter anderen auch über ihre Begegnungen mit ungarischen Dorfpfarrern, mit denen sie „in Cicero's Sprache sich zu verständigen versuchen“. „Im Herbst 1942 — schreibt der Autor unter anderen — übertraten immer mehr Franzosen die ungarischen Grenzen. Als der Höhepunkt erreicht wurde waren sie schon mehr als tausend. Unter ihnen befanden sich viele Katholiken (Mitglieder der Kirche die als „älteste Tochter der Kirche“ gilt), sowie auch unter den gastgebenden Ungarn. Unter den mehreren hundert Franzosen gab es natürlich Leute verschiedenster Überzeugung und religiöser Hingehörigkeit. Dass relativ viel Katholiken unter ihnen waren und dass diese von ihren ungarischen Glaubensgenossen und auch von der Kirche institutionell unterstützt wurden, lässt sich vielleicht dadurch erklären, dass die eher links eingestellten Kriegsgefangenen auch Ungarn als eine Art von „boche“-en beherrschtes Land betrachteten und deswegen die Flucht nach Ungarn in grösserer Zahl nicht versuchten, weil sie ein bisschen einseitig so dachten, dass sie „von Regen in die Traufe“ kommen, wenn sie vom Hitler ins Horthy-land fliehen. Andererseits was ihren Empfang hierzulande anbelangt, die anti-nazistische Auffassung der ungarischen katholischen Kirche sowie ihre gute Organisation erleichterte in grossem Masse die Unterstützung der Flüchtlinge.“

Ein Hort der Freundschaft zwischen ungarischen und französischen Katholiken war das Französische Gymnasium in Gödöllő unter der Leitung von P. Asztrik Gábel, vom Premonstratenser Orden, der jetzt ein beachteter Wissenschaftler der amerikanischen Notre-Dame Universität ist und der mit vielen Büchern, Essays das Gebiet der Geschichte der französisch-ungarischen Kontakte beleuchtete, in erster Reihe was sich auf das Mittelalter bezieht. Unter den nach Ungarn geflohenen Kriegsgefangenen spielte innerhalb der katholischen Linie eine wichtige Rolle Paul Lemaire, der im September 1942 aus Krems in Österreich flüchtete. Von seinen Erinnerungen, vorläufig in Manuskript, betitelt „*Le pont de la liberté*“ publizieren wir einen Teil unter dem Titel „Gefangener der Gestapo“.

Im Literaturteil Gedichte von Dezső Keresztury, László Galambosi, Ágnes Simándi, János Bárdosi Németh und Mihály Balázsovcics.

CONTENTS

The leading article of this number is a study by László Kiss: Approach of the miracles of Jesus. It clarifies the concept of miracles, and difficulties concerning them, specifies their characteristics and different approaches; thus outlining their role in the New Testament and in our life. — László Lukács reports the Lutheran-Catholic theological dialogue, touching upon its practical aspects, in the first place, the results of similar ecumenical encounters held abroad. — Endre Bajomi Lázár writes about his new work: Ego sum captivus gallicus, on the lot of French prisoners of war fled to Hungary in the period before the Liberation. The book will be issued by Publishing House Europa in the near future. He mentions, among others, their encounters with village parsons, with whom „they could make themselves understood, — for want of something better, — in the language of Cicero”. Here are some passages of the article: „From the fall of 1942 on, more and more Frenchmen crossed the frontiers. There were many Catholics among them, and many of the Hungarians giving them shelter and hospitality, were also belonging to the Church whose eldest daughter is France (La France est la fille aînée de l'Eglise). One of the citadels of Hungarian-French contacts was the French Grammar School in Gödöllő, directed by Asztrik Gábor, at present director of Franco-Hungarian contacts, mainly of the religious and dynastic relations, with special consideration to the Middle Ages, with a number of books and papers. The Gödöllő Grammar School was a stop-gap in education, aiming at training a generation with French culture, the second world-war, however, arrested its work.”. An important figure of the so-called Catholic line of the French prisoners of war was Paul Lemaire, coming from Krems, Austria. A part of his unpublished memoirs: *Le pont de la liberté* — is presented here in the translation of Margit Szoboszlai. — The number also contains poems by Dezső Keresztury, László Galambosi, Ágnes Simándi, János Bárdosi Németh and Mihály Balázsovics.

LEMEZPOSTA BUDAPEST 1817

PILINSZKY JÁNOS VERSEI
(A költő előadásában)

SLPX 13838 70.— pld.

PALESTRINA: „Missa De Beata Virgine”;

Sicut cervus desiderat; Dum aurora
finem daret. Az Ifjú Zenebarátok
Központi Kórusa. Vez.: Ugrin Gábor

SLPX 11979 70.— pld.

VIVALDI: Beatus vir (111. zsoltár)

Kyrie; Invicti bellate (motetta)
Takács Klára, Bende Zsolt, Lugosi
Melinda, Budapesti Madrigálkórus,
Liszt Ferenc Kamarazenekar, vez.:
Szekeres Ferenc

SLPX 11830 70.— pld.

MOZART: c-moll mise, K. V. 427.

Maria Stader, Hertha Töpper, Ernst
Haefliger, Ivan Sardi. A Szt. Hedwig
Katedrális Énekkara és a Berliini
Rádió Szimfonikus Zenekara, vez.:
Fricsay Ferenc

LFX 11372 70.— pld.

MAGYAR GREGORIÁNUM — 4.

(A húsvét liturgiája)
Schola Hungarica, vez.: Dobszay
László és Szendrei Janka

LISZT: ZSOLTÁROK

Réti József, Jámbor László.
Budapesti Kórus, vez.: Forrai Miklós
LPX 1261 70.— pld.

LISZT: KORONÁZÁSI MISE

Szecsődy Irén, Tiszay Magda,
Simándy József, Faragó András.
Budapesti Kórus, Allami Hangver-
senyzenekar, vez.: Ferencsik János

LPX 1055 70.— pld.

KODÁLY: Budavári Te Deum; Missa

Brevis. Andor Éva, Ekert Alice,
Makkay Klára, Mohácsi Éva,
Szirmai Márta, Réti József, Gregor
József, MRT Ének- és Zenekara,
vez.: Ferencsik János

LPX 11397 70.— pld.

A hanglemezek utánvétellel megrendelhetők a
kivágott és kitöltött hirdetésen. A 250.— Ft
értéket meghaladó kiszállítások portómentesek.
Kérje katalógusunkat, a teljes HUNGAROTON
készletből válogathat.

MŰVELT NÉP KÖNYVTÉRJESZTŐ VÁLLALAT

Név:

Cím:

Kelt:

aláírás

HUNGAROTON HANGLEMEZ AJÁNLAT

Népszerű oratóriumkórusok

HANDEL

Messias, Saul, Sámson, Izrael Egyiptomban,
Judas Maccabeus,

BACH

János passió, Máté passió

HAYDN

Évszakok, Teremtés

Budapesti Kórus,

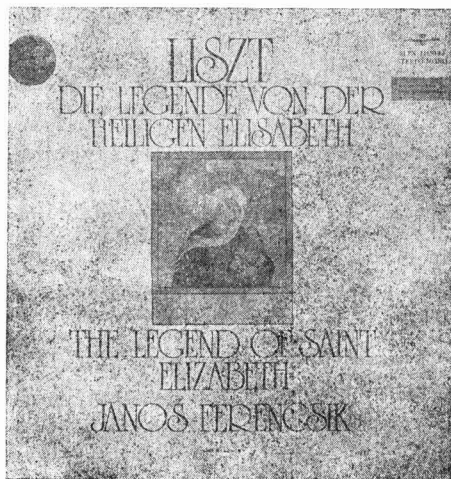
Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa,

Magyar Állami Hangversenyzenekar

Vezényel: Erdélyi Miklós

SLPX 12116

ára: 70.— Ft

LISZT

Szent Erzsébet legendája

Kováts Kolos (basszus), Komlóssy Erzsébet
(mezzoszoprán), Sólyom Nagy Sándor
(bariton), Andor Eva (szoprán) Gregor
József (basszus), Miller Lajos (bariton),
Bordás György (bariton)

A bratislavai Csehszlovák Rádió
Gyermekekara,

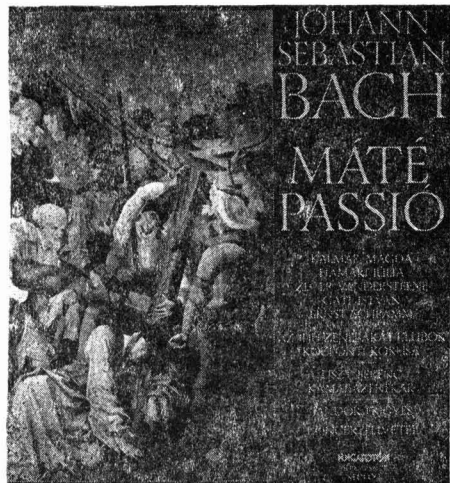
A Szlovák Filharmónia Énekkara,

A Szlovák Filharmónia Zenekara

Vezényel: Ferencsik János

SLPX 11650/52

ára: 210.— Ft

BACH

Máté passió

Kalmár Magda (szoprán), Hamari Júlia (alt),
Zeger Vandersteene (tenor), Gáti István
(bariton), Ernst Schramm (basszus)

Az Ifjú Zenebarátok Központi Kórusa,

Liszt Ferenc Kamarazenekar

Hangversenymester: Rolla János

SLPX 12069/72

ára: 280.— Ft

HAYDN

Tóbiás hazatérése

Bende Zsolt (bariton), Takács Klára (alt),
Fülöp Attila (tenor), Kincses Veronika
(szoprán), Kalmár Magda (szoprán)

Budapesti Madrigalkórus,

Magyar Állami Hangversenyzenekar

Vezényel: Szekeres Ferenc

SLPX 11660/63

ára: 280.— Ft

Tájékoztatás

KOSSUTH-DÍJAT

adományozott

a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa
hazánk felszabadulásának 35. évfordulója
alkalmából többek között

Pilisnizky János József Attila-díjas költőnek, az Új Ember és a Vigilia munkatársának humanista, antifasiszta szemléletű verseiért, költői munkásságáért:

Kolozsvári Grandpierre Emil József Attila-
-díjas írónak, lapunk gyakori vendégének,
novellistájának, realista prózájáért, irodalmi
publicisztikáikáért.

Mindkettőjüknek ezúton is szívből gratulál
a Vigilia szerkesztőse

„Ezerszínű Magyarország” címmel új sorozatot indított a Móra Ferenc Könyvkiadó. A szép kivitelű, művészi fényképekkel illusztrált kötetek mintha a joggal népszerű „Magyarország felfedezése” ikerdarabjai volnának, a kiadó jellegéből fakadóan ugyan inkább az ifjúság igényeire és érdeklődésére figyelve, ám messzebbre is tekintve a nemzet múltjában, kultúránk történetében.

A tizenkét kötetesre tervezett sorozat első három darabja (Tüskés Tibor: **Zalamente, Somogyország; Lázár István: S középen ott a Velencei-tó; Agh István: Üres bőlcsonk járása**) a Dunántúlt, legalábbis annak nagy részét mutatja be. Lázár István a riportter fűré érdekfűdésével, az új jelenségek iránt való fogékonyssággal kalandozza be a rohamosan fejlődő Fejér megyét; Tüskés Tibor inkább a múlt nagy értékeit, megőrzésre érdemes hagyományait mutatja fel avatott hozzáértéssel; Agh István pedig a költő széperékével kalauzolja olvasóját a Bakony környékén. Mindhárom könyvnek rokonszenves vonása a nem titkolt személyesség: az íróknak megvan a maga képük az egyes tájegységekről, s ha az olvasó is rendelkezik hasonlóval, érdekes összevetésekre nyíltak alkalma, s olykor talán vitázhat is az írók egyik-másik megállapításával. A sorozatnak felmérhetetlen jelentősége van egy olyan korszakban, amikor százés százerek indulnak útra, hogy bekalandozzák Európa, sőt a világ különböző részeit. Íme, tanúsítják, itthon is olyan értékek és szépségek várnak fölfedezést, melyek szervesen hozzátartoznak nemzeti történetünkhez, s megismerésükkel magunk is teljesebbé, gazdagabbakká válhatunk. Egy magányos kő. dűlédobó várrom is beszélni

tud, ha avatott tolmács bírja szóra. Egy most kezdeményezett feltárás is magában rejtheti a történelem szeletét, ha tudója ismeri a környék múltját. A Móra Ferenc Könyvkiadó az eddigiek bizonyossága szerint avatott tollú idegenvezetőket választott szép és nemes célja megvalósítására. A sorozat köteteit tanulsággal olvashatják a fiatalok és az idősebbek is.

Granasztói Pál: Hitek és tanok (Magvető).
A kitűnő építész-író legújabb könyvében az életről és a létről vallott gondolatait mondja el vonzó nyíltsággal. A hit, a tudás, a jövő, a boldogság, a család és a szeretet eszményei bukkannak föl újra és újra, s a velük kapcsolatban mondottakat egy gazdag alkotó élet bölcs tapasztalatai szavatolják. Vannak természetesen olyan részletek is a műnek, melyeket az olvasó talán másképp gondol el, maga a szellemi magatartás, a szüntelen belső fejlődés vágya s az ennek érdekében végzett önépítés mindenképpen elismerésre méltó és követésre érdemes.

Ruffy Péter: Világaim (Szépirodalmi). A kötet bevezetőjét író Illyés Gyula figyelmeztet, hogy a riporter és az író voltaképp egy tőről fakadnak. Ruffy Péter írásai talán a legjobb bizonyosságai e megállapítás igazságának. Felelősséggel és felelősséget ébresztve, figyelmesen és a figyelem adottságára tanítva mutat be jelenségeket és tényeket, mindig arra ösztönözve, hogy addig mentsük a múlt és a jelen értékeit, amíg menthetők, s addig igyekezzünk meghódítani a szépség különféle alakváltozatait, míg erőnk birtokában vagyunk. A riportok talán születésük pillanatában a legfrissebbek és legizgalmasabbak. Ruffy Péter képességeire mi sem jellemzőbb, mint hogy így, kötetbe gyűjtve is magukon hordozzák írásai a születés izgalmát, örömét és felelősségét.

Kis Pintér Imre: Helyzetjelentés (Szépirodalmi). A negyvenedik életéve felé közeledő irodalomtörténész-kritikus nemzedék legérettebb, legerősebb tehetsége Kis Pintér Imre. Következtes, szigorú módszerrel méri az irodalom jelenségeit, ahhoz a képzeletbeli mércéhez igazítva elemzéseit, melyet a Nyugat nagyjáv és elsősorban Füst Milán jelképez számára. Kitűnőek — és ami manapság meglehetősen ritka: kritikusok! — a fiatalokról írt esszéi, melyek irodalmunk legújabb hajtásairól adnak érett, érzékeny összefoglalást. Írásai a humanista hagyomány legjobb folytatói, egy máris jelentékeny pálya izgalmas híradásai.